

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΚΩΣΤΟΥΛΑΣ ΛΩΛΟΥ
(Α.Μ.:1012201903029)

Θέμα: «Η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση του 1929 και η κριτική που ασκήθηκε»

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαλίδης
Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Φωτεινή Πέρρα
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2021

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	3
Εισαγωγή.....	4

Α΄ Κεφάλαιο

Το ιστορικό πλαίσιο.....	6
1.1. Η Μικρασιατική Καταστροφή και το τέλος της Μεγάλης Ιδέας.....	7
1.2. Τα κοινωνικά – πολιτικά – οικονομικά δεδομένα.....	10
1.2.1. Τα κοινωνικά δεδομένα.....	10
1.2.2. Τα πολιτικά δεδομένα.....	11
1.2.3. Τα οικονομικά δεδομένα.....	14

Β΄ Κεφάλαιο

Οι προσδοκίες από την εκπαίδευση.....	16
2.1. Η ανάπτυξη του εργατικού δυναμικού.....	18
2.2. Το γλωσσικό ζήτημα.....	20

Γ΄ Κεφάλαιο

Γενικές αρχές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.....	26
--	----

Δ΄ Κεφάλαιο

Η στοιχειώδης εκπαίδευση.....	28
4.1. Το νηπιαγωγείο.....	28
4.2. Το δημοτικό σχολείο.....	29
4.3. Τα κατώτερα επαγγελματικά σχολεία.....	32

Ε΄ Κεφάλαιο

Η μέση εκπαίδευση.....	35
5.1. Το γυμνάσιο – Το πρακτικό λύκειο.....	35
5.2. Τα Ανώτερα Παρθεναγωγεία.....	36

Στ΄ Κεφάλαιο

Το διδακτικό προσωπικό.....	38
6.1. Η εκπαίδευση του διδακτικού προσωπικού.....	38
6.2. Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.....	39

Z' Κεφάλαιο

Τα σχολικά κτίρια.....	41
------------------------	----

H' Κεφάλαιο

Η κριτική κατά των νομοσχεδίων.....	44
8.1. Οι απόψεις του Δ. Γληνού για την παιδεία και τον νομοθέτη.....	44
8.2. Η κριτική που διατυπώθηκε για τη στοιχειώδη εκπαίδευση.....	47
8.3. Η κριτική που διατυπώθηκε για τη μέση εκπαίδευση.....	50
8.4. Η κριτική που διατυπώθηκε για το διδακτικό προσωπικό.....	55
8.5. Η κριτική που διατυπώθηκε για τα σχολικά κτίρια.....	60
8.6. Προτάσεις που διατυπώθηκαν για τη βελτίωση των νομοσχεδίων.....	61
Επίλογος.....	65
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	68
Παράρτημα.....	73
Περίληψη.....	80

Πρόλογος

Η παρούσα διατριβή μεταπτυχιακής ειδίκευσης με θέμα «Η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση του 1929 και η κριτική που ασκήθηκε» εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Αναφέρεται στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που έγιναν το 1929 από τον Υπουργό Παιδείας Κ. Γόντικα και ύστερα από τον Γ. Παπανδρέου αλλά και στις κριτικές που δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα Ακρόπολις.

Στην εν λόγω εργασία αναλύεται αρχικά το ιστορικό, κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο της εποχής. Γίνεται μια σύντομη αναφορά στο γλωσσικό ζήτημα, το οποίο αποτέλεσε αφορμή για συγκρούσεις μεταξύ διαφόρων προσώπων της εποχής. Στη συνέχεια ακολουθεί η παρουσίαση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης που προτάθηκε από την κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου. Προς το τέλος της εργασίας αναλύονται τα άρθρα του Δ. Γληνού, της Ε. Λαμπρίδη και άλλων αρθρογράφων, οι οποίοι δημοσίευσαν τις απόψεις τους σχετικά με τα νομοσχέδια της μεταρρύθμισης στην εφημερίδα Ακρόπολις. Μέσω αυτών των άρθρων ασκήθηκε κριτική στη μεταρρυθμιστική προσπάθεια που συντελείται στην εκπαίδευση από την κυβέρνηση των Φιλελευθέρων.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή της εργασίας, κύριο Ιάκωβο Μιχαηλίδη και τους συνεπιβλέποντες καθηγητές Φωτεινή Πέρρα και Θανάση Χρήστου για την καθοδήγησή τους καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας και τις πολύτιμες συμβουλές τους. Θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω το προσωπικό της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου για την βοήθεια τους στην ανεύρεση βιβλιογραφίας. Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου, το σύζυγο και την κόρη μου, γιατί χωρίς την υποστήριξή τους η εργασία αυτή θα ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία αναφέρεται στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929. Αν και κύριο αντικείμενο της ήταν η στοιχειώδης και η μέση εκπαίδευση, δηλαδή οι δύο κατώτερες βαθμίδες της, δεν απουσίασαν από τις προτάσεις της η εκπαίδευση και η επιμόρφωση του διδακτικού προσωπικού, καθώς και η θέσπιση προϋποθέσεων για την ανέγερση των σχολικών κτιρίων που αποτελούσαν ένα σημαντικό αγκάθι στην εκτέλεση της διδασκαλικής δραστηριότητας. Σκοπός της εργασίας είναι να παρουσιάσει τις εκπαιδευτικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν, ώστε να ενισχυθεί η πρόοδος στην παιδεία, αλλά να μελετηθούν και οι αντιδράσεις που προκλήθηκαν από την εν λόγω μεταρρύθμιση.

Η εργασία αποτελείται από επτά κεφάλαια. Το Α΄ Κεφάλαιο «Το ιστορικό πλαίσιο» αποτελείται από δύο υποκεφάλαια. Στο πρώτο υποκεφάλαιο γίνεται λόγος για την Μικρασιατική Καταστροφή που είχε άμεσες επιπτώσεις στην ελληνική κοινωνία και οικονομία και κατά συνέπεια συντέλεσε στην επιτακτική ανάγκη για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο αναλύονται σε επιμέρους υποκεφάλαια τα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά δεδομένα όπως διαμορφώθηκαν την εποχή αυτή.

Στο Β΄ Κεφάλαιο «Οι προσδοκίες από την εκπαίδευση» αναφέρονται τα γεγονότα που επηρέασαν την εκπαίδευση. Δομείται από δύο υποκεφάλαια, από τα οποία το πρώτο αναφέρεται στο εργατικό δυναμικό που στελεχώνει τις παραγωγικές τάξεις της χώρας την εποχή εκείνη και διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στον καθορισμό των αναγκών της εκπαίδευσης. Στο επόμενο υποκεφάλαιο αναλύεται ένα ζήτημα που ταλάνιζε την ελληνική κοινωνία για πολλές δεκαετίες, κι αυτό δεν είναι άλλο από το γλωσσικό ζήτημα.

Στο Γ΄ Κεφάλαιο «Γενικές αρχές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης» γίνεται λόγος για τη σημασία της παιδείας του ελληνικού λαού και παρουσιάζεται ονομαστικά η σειρά των νομοσχεδίων που κατατέθηκαν στη Βουλή.

Το Δ΄ Κεφάλαιο «Η στοιχειώδης εκπαίδευση» απαρτίζεται από τρία υποκεφάλαια. Το πρώτο υποκεφάλαιο αναφέρεται στις αλλαγές που προτείνονται να εφαρμοστούν στο Νηπιαγωγείο, το δεύτερο στις μεταρρυθμίσεις, οι οποίες πραγματοποιούνται στο Δημοτικό και το τρίτο στις Κατώτερα Επαγγελματικά

Σχολεία, τα οποία ιδρύθηκαν για πρώτη φορά στην Ελλάδα με τη μεταρρύθμιση του 1929.

Το Ε΄ Κεφάλαιο «Η μέση εκπαίδευση» υποδιαιρείται σε δυο υποκεφάλαια, στο κεφάλαιο όπου αφορά την ίδρυση και τη λειτουργία του Γυμνασίου και του Πρακτικού Λυκείου και σε αυτό όπου αναφέρεται στη λειτουργία των Ανωτέρων Παρθεναγωγείων.

Στο Στ΄ Κεφάλαιο «Το διδακτικό προσωπικό» αναφέρονται οι μεταρρυθμίσεις που αφορούν τους εκπαιδευτικούς και χωρίζεται σε δυο υποκεφάλαια. Το πρώτο υποκεφάλαιο αφορά την εκπαίδευση του διδακτικού προσωπικού, ενώ στο δεύτερο γίνεται λόγος για την επιμόρφωσή του.

Στο Ζ΄ Κεφάλαιο «Τα σχολικά κτίρια» γίνεται αναφορά στις κτιριακές εγκαταστάσεις. Συγκεκριμένα αναφερόμαστε στις διατάξεις και τις αλλαγές που προωθούσαν τα νομοσχέδια του 1929 για τα σχολικά κτίρια, δηλαδή με ποιον τρόπο πρέπει να είναι κατασκευασμένα και τους χώρους και τα υλικά που πρέπει να περιλαμβάνουν.

Στο Η΄ Κεφάλαιο «Η κριτική κατά των νομοσχεδίων» παρατίθενται, σε επιμέρους υποκεφάλαια, οι κριτικές που ασκήθηκαν σχετικά με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 από τον Δημήτρη Γληνό αλλά και από άλλους αρθρογράφους και ανθρώπους του πνεύματος που δημοσίευσαν τα κείμενά τους στον τύπο της εποχής και ιδίως στην εφημερίδα «Ακρόπολις». Στο πρώτο υποκεφάλαιο διατυπώνονται οι απόψεις του Δ. Γληνού όσον αφορά την παιδεία και τα χαρακτηριστικά που πρέπει να διέπουν ένα νομοθέτη σύμφωνα με μία γενική αρχή. Οι κριτικές που ασκήθηκαν στη στοιχειώδη εκπαίδευση, στη μέση εκπαίδευση, στο διδακτικό προσωπικό και στα σχολικά κτίρια αναλύονται στα επόμενα τέσσερα υποκεφάλαια αντίστοιχα, ενώ στο τελευταίο υποκεφάλαιο κρίθηκε σκόπιμο να αναφερθούν οι προτάσεις που παραθέτουν οι επικριτές των νομοσχεδίων, ώστε αυτά να βελτιωθούν και η εφαρμογή τους να έχει μεγαλύτερο ποσοστό επιτυχίας.

Στον Επίλογο της εργασίας περιλαμβάνονται συνοπτικά τα κύρια σημεία της εργασίας. Ακολουθούν οι πηγές και η βιβλιογραφία στο αντίστοιχο μέρος της εργασίας, καθώς και το Παράρτημα με εικόνες σχετικές με την Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση του 1929.

Α' Κεφάλαιο

Το ιστορικό πλαίσιο

Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, και ιδιαίτερα πριν από τις εκλογές του 1928, η πολιτική σκηνή της Ελλάδας χαρακτηρίστηκε από έντονη αστάθεια. Πιο συγκεκριμένα, στο διάστημα μεταξύ του 1920 και του 1928 είχαν δημιουργηθεί 34 κυβερνήσεις, με αποτέλεσμα το Υπουργείο Παιδείας να το αναλάβουν 25 Υπουργοί¹. Οι συνεχείς αλλαγές της πολιτικής ηγεσίας και τα άλλα πιο επιτακτικά προβλήματα, έθεσαν τις αλλαγές στην παιδεία σε δεύτερη μοίρα καθιστώντας αδύνατη οποιαδήποτε σοβαρή μεταρρυθμιστική προσπάθεια.

Δύο άλλα ζητήματα απασχόλησαν τις κυβερνήσεις την περίοδο εκείνη: η δεινή οικονομική κατάσταση και η απότομη αύξηση του πληθυσμού του κράτους. Στον τομέα των οικονομικών, οι κυβερνήσεις προσπάθησαν να μειώσουν τα ελλείμματα που δημιουργήθηκαν στον κρατικό προϋπολογισμό από τον μικρασιατικό πόλεμο με δάνεια και αύξηση κρατικών εσόδων².

Πέραν όμως της δίνης των οικονομικών ελλειμμάτων και των χρεών του πολέμου, η αύξηση του πληθυσμού ήταν το άλλο νευραλγικό ζήτημα που είχαν να αντιμετωπίσουν οι ελληνικές κυβερνήσεις. Η αύξηση προέκυψε αφενός από την άφιξη προσφυγικών πληθυσμών τους οποίους εκδίωξαν οι Τούρκοι από τις προγονικές εστίες τους, αφετέρου από την ανταλλαγή πληθυσμών που προβλέφθηκε στη Συνθήκη της Λωζάννης το 1923. Οι πρόσφυγες από τον Αύγουστο του 1922 έως τον Ιανουάριο του 1923 είχαν φτάσει τις 900.000³. Οι άμεσες ανάγκες τους όπως, η στέγαση και η περίθαλψη, καλυπτόταν με κρατικούς πόρους και με τη βοήθεια που προσέφεραν ιδιωτικές οργανώσεις, όπως ο Αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός. Μόλις το 1924, όμως, η εξάντληση των οικονομικών πόρων οδήγησε την Ελλάδα στην ανάγκη δανειακής σύμβασης για να καλύψει τις πάγιες ανάγκες των προσφύγων⁴. Όπως γίνεται κατανοητό από τα παραπάνω οι οικονομικές δυνατότητες του κράτους αδυνατούν να προσφέρουν τα απαιτούμενα στην εκπαίδευση.

¹ Σ. Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Αθήνα 2005, σ. 87, στο εξής βλ. Σ. Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση*

² Ι. Γιαννουλόπουλος, *Η οικονομία από το 1919 ως το 1926*, στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 15 (1978), σ. 300, στο εξής ΙΕΕ

³ Α. Βερέμης, «*Η οικονομία από το 1923 ως το 1926*», στην ΙΕΕ, τ. 15 (1978), σ. 301

⁴ Α. Βερέμης, *ό.π.*, σ. 301

Ταυτόχρονα η κοινωνική ζωή μετασχηματίστηκε με την είσοδο των προσφύγων που αποτελούσαν πλέον οργανικό κομμάτι της. Η νέα αυτή κοινωνική πραγματικότητα κατέστησε αναγκαία την μεταρρύθμιση στην παιδεία. Το γεγονός αυτό επέβαλε τροποποιήσεις στην εκπαίδευση, με σκοπό να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στις νέες απαιτήσεις της κοινωνίας, αλλά και του οικονομικού - παραγωγικού μοντέλου της χώρας.

Το 1927 ψηφίστηκε το 8^ο Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας, το οποίο έκανε ειδική μνεία στην εκπαίδευση. Χαρακτηριστικό ήταν το άρθρο 23 σύμφωνα με το οποίο η στοιχειώδης εκπαίδευση έγινε υποχρεωτική και δωρεάν. Προβλεπόταν επίσης η τοπική αυτοδιοίκηση να εποπτεύει τις δαπάνες της εκπαίδευσης και να ελέγχει τα προγράμματα των σχολείων της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης⁵.

Με τις εκλογές του 1928 η νίκη του Ελευθέριου Βενιζέλου χάραξε μια τομή στη μέχρι τότε πολιτική αστάθεια, αφού κατάφερε να ολοκληρώσει την τετραετία. Και οι δύο υπουργοί της κυβέρνησης, ο Κ. Γόντικας και ο Γ. Παπανδρέου, κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες για την παιδεία του ελληνικού λαού.

Με τα νομοσχέδια που κατατέθηκαν στη Βουλή έγινε μια προσπάθεια βελτίωσης αλλά κυρίως προσαρμογής της εκπαίδευσης στα νέα κοινωνικά δεδομένα. Με τις προτάσεις των νομοσχεδίων επιχειρήθηκε να δοθεί λύση σε διάφορα προβλήματα που αντιμετώπιζε η κοινωνία, όπως την αύξηση του πληθυσμού λόγω των προσφύγων, το γλωσσικό ζήτημα, η έλλειψη κατάλληλων σχολικών κτιρίων που να μπορούν να υποστηρίξουν τις αλλαγές που προωθούσε η μεταρρύθμιση, τη διαρροή των μαθητών κατά τη μετάβασή τους από το δημοτικό σχολείο στο γυμνάσιο.

1.1. Η Μικρασιατική Καταστροφή και το τέλος της Μεγάλης Ιδέας

Η εκστρατεία στη Μικρά Ασία ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Επίσης αποτέλεσε έκφραση της Μεγάλης Ιδέας, του κυρίαρχου πολιτικού ιδεολογήματος στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αλλά και του προσωπικού οράματος του Ελευθέριου Βενιζέλου⁶, σύμφωνα με το οποίο όφειλαν να

⁵ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 95

⁶ Γ.Ν. Μοσχόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνικού Κράτους, Πολιτικές Προσεγγίσεις πρώτος τόμος 1832-1940*, Αθήνα 2005, σ. 141

προσαρτηθούν στο ελληνικό κράτος όλα εκείνα τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπου κατοικούσαν Έλληνες. Η ικανότητα και η διορατικότητα του Βενιζέλου, πολιτική και στρατηγική, έλλειψε όταν τελικά έχασε τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920 και επανήλθαν στην εξουσία οι φιλομοναρχικοί κύκλοι με πολύ πιο επιθετικά σχέδια για την εθνική ολοκλήρωση.

Ήδη από τις 14 Μαΐου του 1919 ο ελληνικός στρατός είχε αποβιβαστεί στη Σμύρνη, ύστερα από απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων⁷. Ο στρατός εγκαταστάθηκε στην περιοχή της Σμύρνης αποσκοπούσε στην τήρηση της τάξης και στην προστασία των Ελλήνων κατοίκων εκεί⁸. Η διοίκηση της συγκεκριμένης περιοχής θα περνούσε και οριστικά στα ελληνικά χέρια 15 μήνες αργότερα από τη συνθήκη των Σεβρών⁹.

Τέτοια ήταν η επιτυχία της ελληνικής διπλωματίας που ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος σχετικά με την αποστολή στρατού στη Σμύρνη ανακοίνωσε στους αξιωματικούς και στους στρατιώτες: *«Απεφασίσθη υπό των Μεγάλων Δυνάμεων η διά του ελληνικού στρατού κατάληψις της Σμύρνης και η εξασφάλισις της τάξεως εκεί. Αποστολή τιμητικωτέρα της οποίας σπανίως ανετέθη εις τμήμα του εθνικού στρατού, καθ' όλην την μακράν του ιστορίαν»*¹⁰.

Την ίδια χρονική περίοδο, τον Ιούνιο του 1919, ο Μουσταφά Κεμάλ οργάνωσε την εθνική επανάσταση που είχε ως σκοπό την προάσπιση της ανεξαρτησίας της νέας εθνικής Τουρκίας¹¹. Η τουρκική κυβέρνηση δεν αναγνώριζε τη συνθήκη των Σεβρών¹², αλλά ούτε και οι Μεγάλες Δυνάμεις¹³ δεν ακολουθούσαν τους όρους της. Ακόμα οι τελευταίες δεν επέτρεπαν να πραγματοποιηθεί νηοψία στα ξένα εμπορικά πλοία, κυρίως στα γαλλικά και στα ιταλικά, που ήταν γνωστό ότι μετέφεραν πολεμοφόδια στα τουρκικά λιμάνια¹⁴, θέλοντας να υπονομεύσουν την αποτελεσματικότητα της ελληνικής διοίκησης στην περιοχή. Επιπροσθέτως, όταν τα ρωσικά στρατεύματα εγκατέλειψαν τα τουρκικά εδάφη, (Τραπεζούντα, Πόντο, Αρμενία, Καύκασο) άφησαν εκεί άφθονο πολεμικό εξοπλισμό που θα αξιοποιηθεί τελικά εναντίον των Ελλήνων της Μικράς Ασίας¹⁵.

⁷ Α.Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 365

⁸ Α.Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 365-366

⁹ Α.Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ.366

¹⁰ Γ. Ν. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σ. 141

¹¹ Γ. Ν. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σ. 142

¹² Γ. Ν. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σ. 142

¹³ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 368

¹⁴ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 368

¹⁵ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 368

Ο ελληνικός στρατός τον Ιούνιο του 1920 και ύστερα το Μάρτιο και τον Ιούνιο του 1921 πραγματοποίησε επιχειρήσεις με κατεύθυνση προς την Άγκυρα. Ακόμα τον Ιούλιο του 1920 οι επιχειρήσεις που έγιναν στην Ανατολική Θράκη κατέληξαν σε κατάληψη της περιοχής αυτής και στη σύλληψη του Τζαφέρ Ταγιάρ που ήταν αρχηγός της τουρκικής αντίστασης¹⁶. Γεγονός που ενθάρρυνε τον ελληνικό στρατό να συνεχίσει τις επιθέσεις.

Συνεπώς στα τέλη Ιουνίου 1921 άρχισαν νέες επιχειρήσεις προς την Άγκυρα. Η εκστρατεία, γνωστή ως την εκστρατεία του Σαγγαρίου, φαινόταν να οδηγεί σε νίκη, αλλά αποδυνάμωσε τους στρατιώτες και κατ' επέκταση και τη γραμμή του μετώπου. Το σημαντικότερο, όμως, η έλλειψη αποτελεσματικού σχεδίου για τον ανεφοδιασμό των στρατευμάτων με αποτέλεσμα να γίνεται με μεγάλη δυσκολία¹⁷.

Στις 13 Αυγούστου του 1922 ο τουρκικός στρατός υπό τις διαταγές του Μουσταφά Κεμάλ επιτέθηκε στον ελληνικό στρατό στην περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ. Από τις πρώτες μέρες κατάφερε να διασπάσει την άμυνα του ελληνικού μετώπου¹⁸. Ύστερα από την κατάρρευση της πρώτης γραμμής ο ελληνικός στρατός άρχισε να υποχωρεί. Οι μονάδες εγκατέλειπαν την περιοχή και κατευθύνονταν προς την Ερυθραία και από εκεί προς τον Τσεσμέ¹⁹, ώστε να αναχωρήσουν από τη Μικρά Ασία.

Όταν η είδηση της κατάρρευσης του μετώπου έφτασε στους ελληνικούς πληθυσμούς, γνώριζαν πως η εκδίκηση των Τούρκων θα ήταν ανηλεής. Άρχισαν, λοιπόν, να συγκεντρώνονται²⁰ στο λιμάνι της Σμύρνης για να μπορέσουν να διαφύγουν, ώστε να σωθούν²¹. Τα ελληνικά πολεμικά πλοία και τα 21 ξένα πλοία που βρίσκονταν στο λιμάνι της Σμύρνης το βράδυ εκείνο απέπλευσαν προς τη χερσόνησο της Ερυθραίας, όπου ήταν συγκεντρωμένος ο ελληνικός στρατός²². Συνεπώς οι ελπίδες τους να επιβιβαστούν σε κάποιο από αυτά τα πλοία χάθηκαν.

Παρ' όλα αυτά κατάφεραν να επιβιβαστούν σε ατιμόπλοια με τα οποία μεταφέρθηκαν στον Πειραιά, στη Θεσσαλονίκη αλλά και στις υπόλοιπες περιοχές

¹⁶ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 368

¹⁷ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 368

¹⁸ Α. Δεσποτόπουλος, *Η μικρασιατική καταστροφή*, στην ΙΕΕ, τ. 15 (1978), σ.208

¹⁹ Α. Δεσποτόπουλος, *ό.π.*, σ.208

²⁰ Τρεις μέρες μετά την είσοδο των Τούρκων στη Σμύρνη υπολογίζεται ότι εκεί είχαν συγκεντρωθεί περίπου 200.000 πρόσφυγες, Από τη Σύνταξη, *Η καταστροφή της Σμύρνης και το ξερίζωμα του μικρασιατικού ελληνισμού*, στην ΙΕΕ, τ. 15, Αθήνα 1978, σ.235

²¹ Ο Χ. Ε. Αγγελομάτης αναφέρει ότι «όλοι έσπευδαν προς την προκυμαία, με την ιδέα ότι θα εύρισκαν εκεί τα πλοία της σωτηρίας», Από τη Σύνταξη, *ό.π.*, σ.234

²² Από τη Σύνταξη, *ό.π.*, σ.235

όπου και τελικά εγκαταστάθηκαν. Η εφημερίδα «Εσπερινή» στις 26 Αυγούστου ανέφερε ότι *«Διά του Ιαπωνικού ατμόπλοιου ... έφθασαν σήμερα το πρωί εις τον Πειραιά 1600 Μικρασιάται πρόσφυγες, Έλληνες, Αρμένιοι και Τούρκοι ακόμη. Επίσης διά του Αγγλοαιγυπτιακού ατμόπλοιου «Αμπασιέ» αφίουντο έτεροι 627 πρόσφυγες εκ Σμύρνης»*²³. Μέχρι το τέλος του 1922 είχαν προσέλθει στην Ελλάδα 1.500.000 πρόσφυγες, άστεγοι και χωρίς οικονομικούς πόρους, αναζητώντας την παροχή φροντίδας από το ελληνικό κράτος²⁴.

Όσοι δεν πρόλαβαν να διαφύγουν εγκαίρως από τη Σμύρνη ήρθαν αντιμέτωποι με την βιαιότητα των Τούρκων. Οι βιαιοπραγίες σε βάρος των ελληνικών πληθυσμών είχαν ξεκινήσει πριν ακόμα από την κατάρρευση του μετώπου²⁵ αλλά στη συνέχεια εντάθηκαν. Το πρωί της 27^{ης} Αυγούστου τα τουρκικά στρατεύματα βρίσκονταν στα προάστια της Σμύρνης, όπου και εκτελέστηκαν Έλληνες και Αρμένιοι²⁶.

Ο τουρκικός στρατός τις επόμενες μέρες συνέχισε τις σφαγές και τις λεηλασίες στους αρμένικους²⁷ και ελληνικούς συνοικισμούς²⁸. Αυτόπτες μάρτυρες περιγράφουν τους δρόμους κατάσπαρτους από πτώματα²⁹. Αποκορύφωμα όλων ήταν η πυρκαγιά που ξέσπασε σε συνοικία της Σμύρνης το πρωί της 31^{ης} Αυγούστου³⁰.

1.2. Τα κοινωνικά – πολιτικά – οικονομικά δεδομένα

1.2.1. Τα κοινωνικά δεδομένα

Η δομή της ελληνικής κοινωνίας μετά την Μικρασιατική καταστροφή άλλαξε άρδην. Σύμφωνα με το πρωτόκολλο των Μουδανιών, που υπογράφηκε στα τέλη Σεπτεμβρίου 1922, οι ελληνικοί πληθυσμοί της Μικράς Ασίας αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους³¹. Σχεδόν 1.500.000 πρόσφυγες εκπατρίστηκαν³²

²³ Ανυπόγραφο άρθρο, «Νέοι πρόσφυγες», στην: Εσπερινή, αρ. φ. 7842, 26.8.1922, σ. 3

²⁴ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 371

²⁵ Από τη Σύνταξη, *ό.π.*, σ. 233

²⁶ Από τη Σύνταξη, *ό.π.*, σ. 235

²⁷ *«Και τη δευτέραν και την τρίτην ημέραν της κατοχής διεπράχθησαν φρικώδη εγκλήματα. Αι σφαγαί και αι διαρπαγαί εγενικεύθησαν, φανερά πλέον. [...] Καθ' ην στιγμήν ανεχώρουν, την 3μ.μ. της χθες η αρμένικη συνοικία εκαίετο εκ τριών σημείων, η οδός Μεγάλων Ταβερνών, ενώ εκάπνιζεν εισέτι η συνοικία του Αγίου Κωνσταντίνου.[...]»*, Ανυπόγραφο άρθρο, «Η Σμύρνη εις το αίμα-Φρικιαστικά εγκλήματα των Κεμαλικών-Φήμει περί θανατώσεως του Μητροπολίτου Χρυσοστόμου-Καταδίκαι ομογενών-Τα προάστεια καίονται», στο: Έθνος, αρ.φ. 3071, 1.9.1922, σ. 4

²⁸ Από τη Σύνταξη, *ό.π.*, σ. 235

²⁹ Από τη Σύνταξη, *ό.π.*, σ. 235

³⁰ Από τη Σύνταξη, *ό.π.*, σ. 236

³¹ Από τη Σύνταξη, *ό.π.*, σ. 245

κάνοντας μια νέα αρχή στο νέο τόπο όπου εγκαταστάθηκαν. Ένα σημαντικό ποσοστό του προσφυγικού πληθυσμού τοποθετήθηκε στους τουρκικούς οικισμούς της Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης³³.

Οι νεοεισαχθέντες αυτοί πληθυσμοί, στον ελλαδικό χώρο, κατά βάση ασχολήθηκαν με τη γεωργία, καθώς τους διανεμήθηκαν 850.000 εκτάρια που άνηκαν σε Τούρκους και Βούλγαρους, οι οποίοι ενέπιπταν στη συμφωνία της ανταλλαγής πληθυσμών³⁴. Εκτός από γη, η ελληνική κυβέρνηση τους παραχώρησε τα πρώτα μέσα και ζώα με σκοπό την καλλιέργεια των εκτάσεων αυτών. Τα πρώτα μέτρα δηλαδή της ελληνικής πολιτείας για την ανακούφισή τους, ώθησαν τους προσφυγικούς πληθυσμούς προς την αγροτική παραγωγή³⁵.

Πέραν τούτου ανάγκη επανένταξης στην παραγωγή χρήζουν και οι στρατιώτες που αποστρατεύτηκαν. Η ένταξη και αυτού του μέρους του πληθυσμού στην αγροτική παραγωγή επέβαλε την ολοκλήρωση της αγροτικής μεταρρύθμισης, που είχε προταθεί από την προσωρινή κυβέρνηση το 1917³⁶.

Συνεπώς οι μεταβολές που συντελέστηκαν στην κοινωνική δομή επέβαλαν αλλαγές σε πολλούς τομείς, ένας από τους οποίους είναι η εκπαίδευση. Οι απαιτήσεις της κοινωνίας διαφοροποιούνται, καθώς αυτή εξελίσσεται ή μεταβάλλεται προσαρμοζόμενη στα νέα δεδομένα και κάνουν τις προσπάθειες για εκσυγχρονισμό της εκπαίδευσης πιο επιτακτικές από ποτέ.

1.2.2. Τα πολιτικά δεδομένα

Ύστερα από την εκστρατεία στη Μικρά Ασία, στην Ελλάδα επικράτησε πολιτική αστάθεια. Η εμπλοκή των στρατιωτικών ηγετών με την πολιτική προκάλεσε συχνές κυβερνητικές αλλαγές στην πολιτική κόνιστρα³⁷.

Το 1922 ο Ν. Πλαστήρας, ο Στ. Γονατάς και ο Αλέξ. Χατζηκυριάκος κήρυξαν επανάσταση, οδηγώντας έτσι τον βασιλιά Κωνσταντίνο σε παραίτηση στις

³² Γ. Ν. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σ. 144

³³ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 383

³⁴ Γ. Ν. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σ. 144

³⁵ Μ. Δρίτσα, *Πρόσφυγες και εκβιομηχάνιση*, στο Ελευθέριος Βενιζέλος, Κοινωνία-Οικονομία-Πολιτική στην εποχή του, επιμ. Θ. Βερεμής, Αθήνα 1989, σ. 43

³⁶ Γ. Λεονταρίτης, *Οικονομία και κοινωνία από το 1914 έως το 1918*, στην ΙΕΕ, τ. 15 (1978), σ. 75

³⁷ Γ. Ν. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σ. 195

16 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους. Στις 25 Σεπτεμβρίου δήλωσαν με διάγγελμα τους ότι θα διοικήσουν προσωρινά τη χώρα³⁸.

Την περίοδο που ακλούθησε επικράτησαν αναταραχές και συνεχείς εναλλαγές κυβερνήσεων. Η πρώτη δημοκρατική κυβέρνηση ήταν του Αλέξ. Παπαναστασίου, ο οποίος στις 19 Ιουλίου 1924³⁹, μετά το πέρας τεσσάρων μηνών και 7 ημερών⁴⁰, οδηγήθηκε σε παραίτηση. Από την απομάκρυνση του Παπαναστασίου μέχρι την δικτατορία του Πάγκαλου στις 24 Ιουλίου 1925 σχηματίστηκαν τρεις κυβερνήσεις⁴¹, γεγονός που καταδεικνύει την έλλειψη πολιτικής σταθερότητας.

Στη συνέχεια η δικτατορία του Πάγκαλου ανατράπηκε από τον Γ. Κονδύλη στις 22 Αυγούστου 1926 και έτσι πραγματοποιήθηκαν εκλογές στις 7 Νοεμβρίου 1926. Κανένα κόμμα δεν κατάφερε στις εκλογές αυτές να συγκεντρώσει την απόλυτη πλειοψηφία με αποτέλεσμα να σχηματιστεί η «οικουμενική κυβέρνηση» από τον Αλέξ. Ζαΐμη, τον Καφαντάρη, τον Μιχαλακόπουλο και τον Μεταξά⁴².

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος βρισκόταν για τρία χρόνια στο εξωτερικό και τον Απρίλιο του 1927 αποφάσισε να επιστρέψει στην Ελλάδα, χωρίς, όμως, να είχε άμεσο σκοπό να αναμιχθεί με την πολιτική. Παρόλα αυτά οι απόψεις που εξέφραζε σε φίλους του για θέματα της κυβέρνησης προκάλεσαν την παραίτηση του Καφαντάρη, γεγονός που οδήγησε στην πτώση της κυβέρνησης⁴³ και νέα πολιτική κρίση. Την επόμενη μέρα της παραίτησής του Καφαντάρη (23/5/1928) ο Ελ. Βενιζέλος ανακοίνωσε στον ελληνικό λαό ότι επιθυμούσε να ασχοληθεί και πάλι με την πολιτική⁴⁴, αναλαμβάνοντας την αρχηγία του κόμματος των Φιλελευθέρων⁴⁵.

Ύστερα, λοιπόν, από τη διάλυση της κυβέρνησης, ο πρόεδρος της Δημοκρατίας Αλέξ. Ζαΐμης προχώρησε στο σχηματισμό νέας κυβέρνησης στις 4

³⁸ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 371

³⁹ Γ. Ν. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σ. 173

⁴⁰ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 374

⁴¹ Γ. Ν. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σ. 173

⁴² Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 376

⁴³ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 377

⁴⁴ Ν. Οικονόμου, *Η περίοδος από το Σεπτέμβριο του 1926 έως το Φεβρουάριο του 1935*, στην ΙΕΕ, τ. 15 (1987), σ.311

⁴⁵ Η ανακοίνωση το Ελ. Βενιζέλου ότι θα αναλάβει την αρχηγία του κόμματος των Φιλελευθέρων: «Καθήκον μου είναι να αναλάβω την θέση μου επί κεφαλής κόμματος το οποίον αποτελεί το κυριώτερον οχυρόν και κατά των καθεστωτικών κινδύνων και κατά της απειλής της δικτατορίας και κατά των εκ της ακυβερνησίας δυνάμεων να προκύψουν κοινωνικών διαταράξεων», Ν. Οικονόμου, *ό.π.*, σ.311

Ιουλίου 1928 υπό την διακυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου. Αμέσως ορίστηκαν εκλογές για τις 19 Αυγούστου 1928⁴⁶.

Οι εκλογές αυτές ανέδειξαν νικητή τον Ελ. Βενιζέλο, αφού το κόμμα των Φιλελευθέρων και οι συνεργαζόμενοι μαζί του κέρδισαν 223 έδρες (61,02%)⁴⁷. Η επιτυχία του αυτή αποδόθηκε κυρίως στην επιθυμία του λαού για μια σταθερή κυβέρνηση, καθώς είχε κουραστεί από τα αλλεπάλληλα πραξικοπήματα, την ακυβερνησία αλλά και τις έντονες πολιτικές διαμάχες⁴⁸.

Την τετραετία που ακολουθεί ο Ελ. Βενιζέλος έχει να αντιμετωπίσει σημαντικά ζητήματα τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό αυτής. Με την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης το 1923 γίνεται αντιληπτό ότι πρέπει να εγκαταλειφθεί το ζήτημα της Μεγάλης Ιδέας και να αλλάξει η ελληνική πολιτική απέναντι στην Τουρκία⁴⁹ και η εξωτερική πολιτική γενικά αφού δε θα ήταν πλέον στραμμένη στην προσάρτηση εδαφών με έντονο το ελληνικό στοιχείο.

Εγκαταλείποντας λοιπόν ο Βενιζέλος την Μεγάλη Ιδέα επιδίωξε την αποκατάσταση των σχέσεων της Ελλάδας με τις γειτονικές χώρες. Για το λόγο αυτό στις 23 Σεπτεμβρίου του 1928 υπογράφηκε από τους πρωθυπουργούς της Ελλάδας και της Ιταλίας στη Ρώμη η διμερής συνθήκη «Φιλίας, συνδιαλλαγής και δικαστικού διακανονισμού»⁵⁰. Στη συνέχεια ο Βενιζέλος προχώρησε σε συμφωνία με τη Γιουγκοσλαβία και στις 27 Μαρτίου 1929 υπογράφηκε το ελληνογιουγκοσλαβικό σύμφωνο φιλίας, αποκαθιστώντας με τον τρόπο αυτό τη φιλία και τη συνεργασία ανάμεσα στις δύο χώρες⁵¹. Ακόμα ο Βενιζέλος υπέγραψε σύμφωνο φιλίας, ουδετερότητας και διαιτησίας με την Τουρκία στις 30 Οκτωβρίου 1930⁵², ώστε να αποκατασταθούν οι μεταξύ τους σχέσεις.

Την ίδια χρονική περίοδο, στην ελληνική επικράτεια σημειώθηκαν μεγάλες αλλαγές με την προώθηση έργων υποδομής. Ολοκληρώθηκαν σημαντικά έργα, όπως η συνέχιση των υδραυλικών έργων στις πεδιάδες της Θεσσαλονίκης, των Σερρών και της Δράμας. Ακόμα η κυβέρνηση προχώρησε στην αποξήρανση της λίμνης των Γιαννιτσών, στην κατασκευή οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου, έλαβε μέριμνα για

⁴⁶ Γ. Ν. Μοσχόπουλος, *ό.π.*, σ. 184-185

⁴⁷ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 377

⁴⁸ Γ. Ανδρικόπουλος, *Η δημοκρατία του μεσοπολέμου 1922-1936*, Αθήνα 1987, σ. 40

⁴⁹ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 380

⁵⁰ Κ. Σβολόπουλος, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδος*, στην ΙΕΕ, τ. 15 (1987), σ. 348

⁵¹ Κ. Σβολόπουλος, *ό.π.*, σ. 354

⁵² Κ. Σβολόπουλος, *ό.π.*, σ. 354

τη δημόσια υγεία, αλλά και για την αγροτική παραγωγή ιδρύοντας την Αγροτική Τράπεζα με σκοπό τη βελτίωση της αγροτικής παραγωγής⁵³.

Τέλος σπουδαίες αλλαγές πραγματοποιήθηκαν στην εκπαίδευση με την ίδρυση νέων σχολικών κτιρίων, με τη θέσπιση της επαγγελματικής και τεχνικής εκπαίδευσης, καθώς και με την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας στις τέσσερις τάξεις του δημοτικού σχολείου⁵⁴, όπως αναλυτικά παρατίθεται η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στα επόμενα κεφάλαια.

Συνεπώς το έργο της διακυβέρνησης του Βενιζέλου μπορεί να χαρακτηριστεί πλέον αξιόλογο, μακρόπνοο και καινοτόμο, αφού επιδιώκει την προσαρμογή της χώρας στη νέα πραγματικότητα αλλά και την ανάπτυξή της.

1.2.3. Τα οικονομικά δεδομένα

Η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας είναι βεβαρυσμένη. Ύστερα από τη συνθήκη της Λωζάννης εκατομμύρια πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στη χώρα. Ένα μικρό μέρος αυτών είχε οικονομική άνεση, κυρίως οι αστοί από την Κωνσταντινούπολη, συνεπώς δεν χρειαζόταν παροχή βοήθειας από το κράτος. Όμως η πλειοψηφία των προσφύγων είχε ανάγκη από περίθαλψη αλλά και κάλυψη βασικών αναγκών όπως στέγη, τροφή, εκπαίδευση, εργασία⁵⁵. Έτσι την περίοδο από το 1923 έως το 1928 συνάφθηκαν δάνεια από το εσωτερικό της χώρας ύψους 9,3 δισεκατομμυρίων δραχμών⁵⁶. Ακόμα χορηγήθηκε δάνειο 12.300.000 λιρών από την Κοινωνία των Εθνών, καθώς επίσης δρομολογήθηκε και η ίδρυση του διεθνή οργανισμού Ε.Α.Π. (Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων)⁵⁷ για την αποκατάσταση των προσφύγων.

Παρόλα ταύτα ο ερχομός των προσφύγων λειτούργησε ως κινητήριος δύναμη για την ανάπτυξη της οικονομίας. Αναπτύχθηκαν ταχύτατα διάφοροι κλάδοι της οικονομίας όπως η ταπητουργία, η υφαντουργία, οι οικοδομές κ.α.⁵⁸ και γενικά τονώθηκε το εμπόριο⁵⁹. Εκτός από αυτά, ολοκληρώθηκε η αγροτική μεταρρύθμιση που είχε εξαγγελθεί από το 1917, με αποτέλεσμα την αύξηση της γεωργικής

⁵³ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 392

⁵⁴ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 392

⁵⁵ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 382

⁵⁶ Κ. Βεργόπουλος, *Η ελληνική οικονομία από το 1926 ως το 1935*, στην ΙΕΕ, τ. 15 (1987), σ. 331

⁵⁷ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 382

⁵⁸ Κ. Βεργόπουλος, *ό.π.*, σ. 331

⁵⁹ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 385

παραγωγής, η οποία αποτέλεσε καθοριστικό στοιχείο για την οικονομία της χώρας⁶⁰. Επιπροσθέτως η σταθεροποίηση της οικονομίας διευκόλυνε και τη βιομηχανική πρόοδο, χωρίς να ανακοπεί σημαντικά η πορεία της από τη διεθνή κρίση του 1929⁶¹.

Ο οικονομικός τομέας εξελίχθηκε με την ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής και της βιομηχανίας. Από το 1923 και έπειτα παρατηρήθηκε μια επιτάχυνση στο ρυθμό της εκβιομηχάνισης της χώρας. Σε αυτό συνέβαλε η λήψη προστατευτικών μέτρων για τη βιομηχανία, όπως η επιβολή δασμών στα εισαγόμενα προϊόντα, αλλά και για τους εργαζόμενους σε αυτήν με τη βελτίωση της εργατικής νομοθεσίας⁶².

Αν και η Ελλάδα παρουσίαζε μια οικονομική ανάπτυξη, ήταν αναπόφευκτο να μην επηρεαστεί από το οικονομικό Krach του 1929. Οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν η πρώτη χώρα που εμφανίστηκε η κρίση αυτή⁶³. Η διεθνής αυτή κρίση δημιούργησε έλλειμμα στην ελληνική οικονομία 240 εκατομμυρίων δραχμών κατά το οικονομικό έτος το 1931-1932, το οποίο καλύφθηκε από απόθεμα προηγούμενων ετών⁶⁴. Η κυβέρνηση του Βενιζέλου, για να αντιμετωπίσει την κρίση, στις 26 Απριλίου και 29 Ιουλίου 1932 καταθέτει νομοσχέδια στη Βουλή για τη λήψη μέτρων με σκοπό την προστασία του της οικονομίας⁶⁵. Παρά τις προσπάθειες του Βενιζέλου να διατηρήσει σταθερή την οικονομία, αυτή επιδεινώθηκε⁶⁶.

⁶⁰ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 387

⁶¹ Κ. Βεργόπουλος, *ό.π.*, σ. 338

⁶² Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 386

⁶³ Κ. Βεργόπουλος, *ό.π.*, σ. 328

⁶⁴ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 393

⁶⁵ Κ. Βεργόπουλος, *ό.π.*, σ. 329

⁶⁶ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 394

Β' Κεφάλαιο

Οι προσδοκίες από την εκπαίδευση

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα τα τεκταινόμενα στην πολιτική, την οικονομία και την κοινωνία καθώς και οι πολεμικές επιχειρήσεις είχαν διαμορφώσει το αίτημα για αλλαγή του εκπαιδευτικού συστήματος⁶⁷. Παρ' όλα αυτά την περίοδο 1920 – 1928 παρατηρούνται μόνο κάποιες ανακαινιστικές προσπάθειες, χωρίς να διέπονται ούτε από συνέχεια⁶⁸ αλλά ούτε και από ριζικές, μεταρρυθμιστικές τομές.

Το 1917 ο Αλέξανδρος Δελμούζος και ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης διορίστηκαν Ανώτεροι Επόπτες, ενώ ο Δημήτρης Γληνός ανέλαβε τη γραμματεία του υπουργείου Παιδείας⁶⁹. Τρία σημαντικά μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου συμμετείχαν στην κυβερνητική προσπάθεια. Γι' αυτό η εκπαιδευτική πολιτική την περίοδο 1917-1920 αφορούσε κυρίως το γλωσσικό ζήτημα που σχετιζόταν με τη νομοθεσία για τα αναγνωστικά και τη διδασκαλία της νέας ελληνικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο⁷⁰, σπάζοντας με τον τρόπο αυτό τον φαύλο κύκλο της στείρας αρχαιογνωστικής εκπαίδευσης και προσδοκώντας ότι οι αλλαγές αυτές θα επέφεραν σταδιακά τα επιθυμητά αποτελέσματα και στις υπόλοιπες βαθμίδες⁷¹.

Με τις εκλογές το Νοέμβριο του 1920 οι φιλομοναρχικές δυνάμεις ανέλαβαν τη διακυβέρνηση του κράτους. Οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες καταρρίφθηκαν ύστερα από το διορισμό της «Επιτροπείας προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας των δημοτικών σχολείων». Τα μέλη της «Επιτροπείας» ήταν συντηρητικοί, πολέμιοι της δημοτικής, οι οποίοι αποφάσισαν ότι έπρεπε να καούν τα νέα αναγνωστικά⁷², να διωχθούν ποινικά οι υπαίτιοι⁷³ και να συνεχίσουν να διδάσκονται τα αναγνωστικά που ήταν σε χρήση πριν από το 1917⁷⁴.

Τα τρία μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου επανήλθαν σε υπεύθυνες κρατικές θέσεις, ύστερα από το κίνημα της 11 Σεπτεμβρίου 1922 από τους Πλαστήρα, Γονατά

⁶⁷ Α. Δημαράς, *Εκπαίδευση 1913 – 1941*, στην ΙΕΕ, τ. 15 (1987), σ. 490

⁶⁸ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 88

⁶⁹ Α. Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι: άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα 1977, σ. 37

⁷⁰ Α. Δημαράς, *ό.π.*, σ. 489

⁷¹ Α. Δημαράς, *ό.π.*, σ. 490

⁷² «Να εκβληθώσι πάραυτα εκ των σχολείων και καώσι τα [...] σήμερον εν χρήσει υπάρχοντα αναγνωστικά βιβλία ως έργα ψεύδους και κακοβούλου προθέσεως», Α. Δημαράς, *ό.π.*, σ. 490

⁷³ «να καταδιωχθώσι ποινικώς οι υπαίτιοι των προς διαφθοράν της ελληνικής γλώσσας και παιδείας τελεσθέντων πραξικοπημάτων», Α. Δημαράς, *ό.π.*, σ. 490

⁷⁴ Α. Δημαράς, *ό.π.*, σ. 490

και Φωκά, για να συνεχίσουν το έργο τους⁷⁵. Το 1923 ο Αλέξ. Δελμούζος ανέλαβε τη διεύθυνση του Μαράσλειου Διδασκαλείου και το 1924 ανατέθηκε στο Δ. Γληνό η διεύθυνση της Παιδαγωγικής Ακαδημίας. Πρόθεσή τους αυτή τη φορά ήταν να βελτιώσουν την εκπαίδευση των δασκάλων⁷⁶.

Η συνεργασία μεταξύ του Αλέξ. Δελμούζου και του Δ. Γληνού δεν διήρκεσε πολύ. Στο τέλος της πρώτης σχολικής χρονιάς ξέσπασαν αντιδράσεις. Αφορμή στάθηκαν οι κατηγορίες προς τη Ρόζα Ιμβριώτη, ότι διδάσκει υλιστικές απόψεις στο μάθημα της Ιστορίας. Η δεύτερη σχολική χρονιά έμεινε στη μέση, αφού ο Δ. Γληνός απολύθηκε από Εκπαιδευτικός Σύμβουλος και ο Αλέξ. Δελμούζος από Ανώτατος Επόπτης. Ταυτόχρονα όμως απομακρύνθηκαν και οι δύο από τη διεύθυνση των δύο ιδρυμάτων⁷⁷. Τα γεγονότα αυτά, γνωστά ως «Μαρασλειακά», έκλεισαν με το πόρισμα του αεροπαγίτη Γ. Αντωνακάκη, σύμφωνα με το οποίο δεν υπήρχαν βάσιμες κατηγορίες και το έργο των ιδρυμάτων ήταν θρησκευτικό και εθνικό⁷⁸.

Τα γεγονότα αυτά επηρέασαν και τους δύο πρωτεργάτες του Εκπαιδευτικού Ομίλου με αποτέλεσμα να διαμορφώσουν αντίθετες απόψεις. Η διαφοροποίηση των απόψεών τους οδήγησε τελικά στη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου το 1927⁷⁹.

Την περίοδο 1928 – 1932 επιχειρήθηκε πάλι από την κυβέρνηση των Φιλελευθέρων μια προσπάθεια αναδιοργάνωσης του εκπαιδευτικού συστήματος. Η μεταρρύθμιση του 1929 έθεσε τα θεμέλια του αστικού σχολείου, οδηγώντας σε μια βασική καινοτομία: την ίδρυση των κατώτατων επαγγελματικών σχολών⁸⁰. Σκοπός της σύμφωνα με τον Ευάγγελο Κακούρο⁸¹ ήταν η ανάπτυξη της λαϊκής παιδείας, δηλαδή η εκπαίδευση όλων των παιδιών και η ένταξη τους στην κοινωνία⁸² ως οικονομικά ανεξάρτητοι ενήλικες.

⁷⁵ Α. Φραγκουδάκη, *ό.π.*, σ. 72

⁷⁶ Α. Φραγκουδάκη, *ό.π.*, σ. 73

⁷⁷ Α. Φραγκουδάκη, *ό.π.*, σ. 74

⁷⁸ Α. Φραγκουδάκη, *ό.π.*, σ. 75

⁷⁹ Α. Φραγκουδάκη, *ό.π.*, σ. 76-77

⁸⁰ Α. Φραγκουδάκη, *ό.π.*, σ. 59-60

⁸¹ Απόσπασμα των απόψεων του Ε. Κακούρου: «Με την ίδρυση των κατώτερων κρατικών επαγγελματικών σχολείων [...] για πρώτη φορά πλαταίνουν οι ορίζοντες της λαϊκής παιδείας, και δίνεται η σωστή κατεύθυνση που πρέπει να πάρει στο εξής η εκπαίδευση των λαϊκών μαζών. Η επαγγελματική προπαρασκευή των παιδιών της μεγάλης πλειονότητας του λαού, συνδυασμένη με ανάλογη γενική μόρφωση, είναι δικαίωμα των λαϊκών τάξεων και χρέος της πραγματικής δημοκρατίας», Α. Φραγκουδάκη, *ό.π.*, σ. 61

⁸² Α. Φραγκουδάκη, *ό.π.*, σ. 61

2.1. Η ανάπτυξη του εργατικού δυναμικού

Η εκπαίδευση των νέων έπρεπε να τεθεί σε καινούριες βάσεις συνυπολογίζοντας τις αλλαγές που είχαν γίνει στην κοινωνία και την οικονομία της χώρας. Ο παραγωγικός πληθυσμός καλούνταν να εναρμονιστεί στις νέες συνθήκες, κι αυτό μπορούσε να επιτευχθεί μόνο μέσω της παιδείας.

Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, παρ' όλες τις δυσκολίες που προέκυψαν, παρατηρήθηκε αύξηση της ενασχόλησης με τον πρωτογενή τομέα, κυρίως με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, αλλά και ανάπτυξη της βιομηχανίας που προϋποθέτουν την ύπαρξη ενός κατάλληλα εκπαιδευμένου εργατικού δυναμικού.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του 1928 το 52% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού της χώρας ασχολιόταν με γεωργικές εργασίες⁸³ και γενικότερα με τον πρωτογενή τομέα παραγωγής. Αυτό οφειλόταν στην αύξηση των καλλιεργήσιμων εκτάσεων, αφού υπολογίζεται ότι την περίοδο από το 1923 έως το 1938 οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις είχαν ανέλθει στα 24 εκατομμύρια στρέμματα⁸⁴.

Επίσης το 1929 ιδρύθηκε η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, γεγονός που συνέβαλε καθοριστικά στην ανάπτυξη της γεωργίας. Δημιουργήθηκαν εκατοντάδες υποκαταστήματα στην ύπαιθρο, με αποτέλεσμα την άμεση επαφή των αγροτών με την Τράπεζα. Ιδιαίτερα επωφελής για τους γεωργούς ήταν η χορήγηση δανείων με χαμηλά επιτόκια και γενικά υπήρχε μεγάλη ευλυσία στη χρηματοδότηση της γεωργικής παραγωγής. Όλα τα παραπάνω δείχνουν ότι αυξάνοντας τις πιστώσεις δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα στη γεωργία γεγονός που ευνόησε την ανάπτυξή της⁸⁵.

Μέχρι το 1928 η αγροτική παραγωγή της σταφίδας και του καπνού προοριζόταν για εξαγωγή⁸⁶, ενώ το λάδι και το βαμβάκι διοχετευόταν στην εγχώρια αγορά για εσωτερική κατανάλωση⁸⁷. Παρόλα αυτά η κρίση στην σταφιδική και καπνική παραγωγή συντέλεσε στη μείωση της παραγωγής αυτών των προϊόντων, ενώ παράλληλα παρατηρήθηκε αύξηση της παραγωγής του βαμβακιού, των λαχανικών και των ζωοτροφών⁸⁸.

⁸³ Β. Πατρώνης, *Ελληνική Οικονομική Ιστορία-Οικονομία, Κοινωνία και Κράτος στην Ελλάδα (18^{ος}-20^{ος} αιώνας)*, Αθήνα 2015, σ. 173

⁸⁴ Β. Πατρώνης, *ό.π.*, σ. 172

⁸⁵ Β. Πατρώνης, *ό.π.*, σ. 169

⁸⁶ Κ. Βεργόπουλος, *ό.π.*, σ. 332

⁸⁷ Β. Πατρώνης, *ό.π.*, σ. 174

⁸⁸ Κ. Βεργόπουλος, *ό.π.*, σ. 332

Την περίοδο αυτή, παράλληλα με τις εξελίξεις που συντελούνται στη γεωργία, παρατηρήθηκε και βιομηχανική ανάπτυξη. Η ελληνική βιομηχανία στράφηκε κυρίως προς την εσωτερική αγορά γεγονός που καθόρισε και τη φυσιογνωμία της⁸⁹. Γι' αυτό παρατηρήθηκε ανάπτυξη σε βιομηχανικούς κλάδους που σχετίζονταν με προϊόντα για κάλυψη διατροφικών αναγκών και γενικότερα των βασικών αγαθών, με την κλωστοϋφαντουργία και με οικοδομικά υλικά⁹⁰.

Ένα σημαντικό μέρος του ελληνικού πληθυσμού κάλυπτε την ανάγκη των βιομηχανιών για εργατικό δυναμικό. Αυτό αποτελείτο κυρίως από ανειδίκευτους εργάτες με χαμηλά ημερομίσθια. Πιο συγκεκριμένα στελεχωνόταν κυρίως από γυναίκες και παιδιά⁹¹. Σύμφωνα με τη βιομηχανική απογραφή του 1920⁹² το 78,95% των εργατών ήταν άνδρες και το 21,05% ήταν γυναίκες. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αναλογία είναι 4 προς 1, δηλαδή σε 4 άνδρες εργάτες υπάρχει 1 γυναίκα εργάτρια. Στην αντίστοιχη βιομηχανική απογραφή του 1930⁹³ μπορεί να διαπιστώσει κανείς ότι 74,16% των εργατών είναι άνδρες και το 25,84% είναι γυναίκες. Συγκρίνοντας τις απογραφές αυτές γίνεται αντιληπτό ότι ο αριθμός των γυναικών στη βιομηχανία είχε αυξηθεί, ενώ των ανδρών είχε μειωθεί.

Οι γυναίκες απασχολούνταν κυρίως στην βιομηχανία της καπνοβιομηχανίας και της κλωστοϋφαντουργίας. Στην καπνοβιομηχανία εργάζονταν κυρίως στη συσκευασία του καπνού και των τσιγάρων, ενώ σε πιο σπάνιες περιπτώσεις ορίζονταν ως βοηθοί στις μηχανές παραγωγής τσιγάρων. Στην υφαντουργία πολλές φορές καλούνταν να επιβλέπουν 2 έως και 4 αργαλειούς. Αυτό ήταν αρκετά επίπονο και είχε επιπτώσεις στην υγεία τους. Η αμοιβή των εργατριών οριζόταν είτε σε ημερήσια βάση είτε αναλογικά με την απόδοσή τους⁹⁴.

Οι άντρες στους κλάδους αυτούς εργάζονταν στις μηχανές και ασχολούνταν με τη λειτουργία και τη συντήρηση του μηχανολογικού εξοπλισμού. Στην

⁸⁹ Κ. Βεργόπουλος, *ό.π.*, σ. 338

⁹⁰ Β. Πατρώνης, *ό.π.*, σ. 182

⁹¹ Β. Πατρώνης, *ό.π.*, σ. 183

⁹² Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος, Απογραφή των βιοτεχνικών και βιομηχανικών επιχειρήσεων κατά την 18 Δεκεμβρίου 1920, Εν Αθήναις 1926, στο εξής ΥΕΟ, ΓΣΥΕ

⁹³ ΥΕΟ, ΓΣΥΕ., Απογραφή των καταστημάτων των βιομηχανικών και εμπορικών επιχειρήσεων ενεργηθείσα τον Σεπτέμβριον του 1930, Εν Αθήναις 1934

⁹⁴ Β. Πατρώνης, *ό.π.*, σ. 194

κλωστοϋφαντουργία απασχολούνταν σε πιο παραδοσιακές θέσεις όπως αυτή του κλώστη, του υφαντή του βαφέα ή του ξάντη⁹⁵.

Εν κατακλείδι, ύστερα από μια σύντομη παρουσίαση του εργατικού δυναμικού φαίνεται ότι τόσο ο πρωτογενής όσο και ο δευτερογενής τομέας της παραγωγής μεταβάλλονταν. Κατά συνέπεια και το εργατικό δυναμικό που εργάζεται σε αυτούς τους τομείς έχρηζε περαιτέρω ειδίκευσης.

2.2. Το γλωσσικό ζήτημα

Το γλωσσικό ζήτημα αποτέλεσε μια διαμάχη που εκδηλώθηκε κατά τον 19^ο αιώνα και αφορούσε το είδος της γλώσσας που έπρεπε να υιοθετηθεί ως εθνική γλώσσα, δηλαδή ως επίσημη γλώσσα του Ελληνικού Κράτους. Από τη μια μεριά υπήρχαν οι υποστηρικτές της δημοτικής γλώσσας, δηλαδή της απλής ομιλούμενης και από την άλλη οι υποστηρικτές της καθαρεύουσας, δηλαδή της λόγιας γραφόμενης. Η διαμάχη αυτή διήρκεσε ενάμιση περίπου αιώνα, 143 χρόνια, και επιλύθηκε οριστικά το 1977⁹⁶.

Όμως το γλωσσικό ζήτημα δεν εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη Νεότερη Ελλάδα. Ήδη τον 4^ο αιώνα π.Χ. σε όλο τον ελληνόφωνο χώρο επικρατούσε μια μορφή της ελληνικής γλώσσας, η «*Αλεξανδρινή*» ή αλλιώς «*Κοινή*». Αυτή η μορφή της γλώσσας χρησιμοποιούταν σε όλους τους τομείς της καθημερινής ζωής, στη διοίκηση, στη διπλωματία, στην επιστήμη, στη λογοτεχνία αλλά και στην απλή επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων και ήταν διαδεδομένη στην επικράτεια των ελληνιστικών βασιλείων⁹⁷.

Στα τέλη του 1^{ου} αιώνα π.Χ. οι λόγιοι επανέφεραν στα κείμενά τους τη χρήση της αττικής διαλέκτου, έτσι ώστε να δημιουργήσουν έργα ισάξια με αυτά των αρχαίων κλασικών⁹⁸. Οι λόγιοι αυτοί, γνωστοί ως Αττικιστές, επέβαλλαν την απομίμηση της αττικής διαλέκτου και με αυτό τον τρόπο την έθεταν σε αντιπαράθεση με την δημόδη προφορική γλώσσα⁹⁹. Ο αττικισμός κυριάρχησε γρήγορα στο γραπτό λόγο καθιερώνοντας έτσι το φαινόμενο της διγλωσσίας.

⁹⁵ Β. Πατρώνης, *ό.π.*, σ. 194-195

⁹⁶ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, «Το ελληνικό γλωσσικό ζήτημα», στο: Επιστημονικό Βήμα του Δασκάλου, τχ 3, (2004), σ. 40

⁹⁷ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 40-41

⁹⁸ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 41

⁹⁹ Ζ. Σιούλη Κατάκη, «Το Γλωσσικό Ζήτημα», στην ιστοσελίδα: ARCHIVE, 16.1.2009, διαθέσιμο στο: https://archive.gr/?p=340#_ftnref5, ημερομηνία προσπέλασης 11.4.2021

Κάθε γλώσσα ως ζωντανός οργανισμός αλλάζει και εξελίσσεται. Έτσι και η αττικίζουσα με την καθομιλουμένη. Συνεπώς με την πάροδο του χρόνου η δημόδης, η ομιλούμενη γλώσσα απλοποιούταν μορφοσυντακτικά και δανειζόταν νέες λέξεις από άλλες γλώσσες, όπως είναι τα λατινικά, τα ρώσικα κ.ά.. Επίσης διαμορφώθηκαν ιδιοματισμοί και νέες διάλεκτοι, όπως τα ποντιακά, τα τσακόνικα και άλλες διάλεκτοι. Με τις αλλαγές που συντελέστηκαν πήρε τη μορφή της νέας Βυζαντινής Κοινής. Εν αντιθέσει με την απλοποίηση της ομιλούμενης γλώσσας, η γλώσσα των Βυζαντινών λογίων, η αττικίζουσα γινόταν όλο και πιο δυσνόητη και στρυφνή. Παρόλα αυτά, όταν η λατινική, στις αρχές του 6^{ου} αιώνα μ.Χ., καταργήθηκε από επίσημη γλώσσα του Βυζαντινού Κράτους, αντικαταστάθηκε στη διοίκηση και στη νομοθεσία από την αττικίζουσα γλώσσα¹⁰⁰.

Το φαινόμενο, λοιπόν, της διάστασης μεταξύ της λόγιας και της καθημερινής ελληνικής συνεχίστηκε στα χρόνια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και έγινε πολύ πιο έντονο κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα άρχισε ουσιαστικά το γλωσσικό ζήτημα της νεότερης εποχής. Από τη μια μεριά βρίσκονταν οι αρχαϊστές λόγιοι, οι συντηρητικοί φεουδάρχες, το Πατριαρχείο και οι Φαναριώτες¹⁰¹ που επιθυμούσαν την αναδιοργάνωση της αρχαίας ελληνικής, καθώς πίστευαν πως αν αναβίωνε η αρχαία γλώσσα, μαζί με αυτή θα επανέλθει η φιλολογία και η επιστήμη και το μεγαλείο της αρχαίας Ελλάδας. Οι λόγιοι, όπως ο Ευγένιος Βούλγαρης, ο Νεόφυτος Δούκας, ο Στέφανος Κομμητᾶς και ο Π. Κοδρικᾶς θεωρούσαν ότι η αρχαία ελληνική είναι μια ζωντανή γλώσσα γι' αυτό θέλησαν την ανόρθωσή της και τον εξαρχαϊσμό της νέας¹⁰².

Από την άλλη φιλελεύθεροι αστοί και λόγιοι επηρεασμένοι από τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό και αποσκοπώντας στην πνευματική αφύπνιση του έθνους για την απελευθέρωση του¹⁰³, επιδίωξαν την επικράτηση της προφορικής γλώσσας ή αλλιώς της κοινής γλώσσας. Χρησιμοποιώντας την ομιλούμενη γλώσσα θα μπορούσε να επιτευχθεί η διάδοση της παιδείας και η πνευματική ανόρθωση του έθνους. Κύριοι

¹⁰⁰ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 41-42

¹⁰¹ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 42

¹⁰² Π. Διατσέντος, «Το γλωσσικό ζήτημα», στην ιστοσελίδα: Πύλη για την ελληνική γλώσσα, 16.6.2010, διαθέσιμο στο: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_12/index.html#fn3, ημερομηνία προσπέλασης 11.4.2021

¹⁰³ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 43

υποστηρικτές της άποψης αυτής ήταν οι Ιώσηπος Μοισιόδαξ, Δ. Καταρτζής, Γ. Κωσταντάς, Ι. Βηλαράς, Ρήγας και Α. Χριστόπουλος¹⁰⁴.

Τη μέση οδό των δύο παραπάνω απόψεων υποστήριξε ο Α. Κοραΐς αλλά και όσοι επιθυμούσαν μια συμβιβαστική λύση. Ο Κοραΐς πρότεινε μια νέα γλώσσα την οποία επινόησε ο ίδιος. Αυτή η γλώσσα ονομάστηκε καθαρεύουσα και προέκυψε από τον καθαρό της ομιλούμενης γλώσσας από τις ξένες λέξεις και εμπλουτίζοντάς την από την αρχαία ελληνική¹⁰⁵.

Έντονη αντιπαράθεση δημιουργήθηκε μεταξύ των αρχαϊστών και των λογίων που υποστήριζαν την καθαρεύουσα. Επικεφαλής των δύο αντιμαχόμενων παρατάξεων ήταν από τη μια ο Ν. Δούκας και ο Π. Κοδρικάς και από την άλλη ο Θ. Φαρμακίδης και ο Α. Κοραΐς. Η διαμάχη πήρε δριμύ χαρακτήρα και αρκετά συχνά δε σχετιζόταν με το γλωσσικό ζήτημα¹⁰⁶. Ο Π. Κοδρικάς το 1818 εξέδωσε τη «Μελέτη της Κοινής Διαλέκτου» με σκοπό μια ακόμα αντιπαράθεση με τον Α. Κοραΐ¹⁰⁷.

Η αντιπαράθεση των λογίων για το ποια γλώσσα θα επικρατήσει στους ελληνικούς πληθυσμούς συνεχίστηκε την ίδια ώρα που οι γλωσσικές αυτές ποικιλίες συνέχισαν να εξελίσσονται, εξυπηρετώντας όμως διαφορετικούς σκοπούς στα χείλη ομιλητών από διαφορετικά κοινωνικά και οικονομικά περιβάλλοντα και δημιουργώντας σοβαρά ζητήματα γλωσσικής και εθνικής ταυτότητας στο νέο ελληνικό κράτος και στην ελληνική κοινωνία μέχρι και τον 20^ο αιώνα¹⁰⁸.

Τελικά η καθαρεύουσα επικράτησε και καθιερώθηκε ως επίσημη γλώσσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους το 1834¹⁰⁹. Η παγίωση της καθαρεύουσας, μιας γλώσσας τελείως διαφορετικής από τη δημοτική - την καθομιλουμένη γλώσσα, στο γραπτό λόγο δημιούργησε μια νέα μορφή διγλωσσίας, αφού τη θέση της αττικίζουσας πήρε η καθαρεύουσα. Συνεπώς επήλθε η κορύφωση του γλωσσικού ζητήματος γεγονός που προκάλεσε πολλές αντιδράσεις.¹¹⁰

Στο επίκεντρο των αντιδράσεων βρίσκονταν οι ποιητές της Επτανησιακής σχολής που με επικεφαλής τον Διονύσιο Σολωμό υποστήριζαν με τα έργα τους την

¹⁰⁴ Π. Διατσέντος, *ό.π.*

¹⁰⁵ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 43

¹⁰⁶ Π. Διατσέντος, *ό.π.*

¹⁰⁷ Ζ. Σιούλη Κατάκη, *ό.π.*

¹⁰⁸ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 41

¹⁰⁹ Ζ. Σιούλη Κατάκη, *ό.π.*

¹¹⁰ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 44

δημοτική γλώσσα αναδεικνύοντάς την σε ποιητικό και λογοτεχνικό εργαλείο. Εδώ εντοπίστηκαν οι ρίζες του δημοτικισμού και συνάμα της πόλωσης που θα στιγματίσει το γλωσσικό ζήτημα¹¹¹.

Παρότι η καθαρεύουσα είχε καθιερωθεί, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα το γλωσσικό ζήτημα πυροδοτήθηκε ξανά. Αιτία θα σταθεί η δημοσίευση του μυθιστορήματος «Το ταξίδι μου» του Γ. Ψυχάρη το 1888. Στο γλωσσικό μανιφέστο, όπως χαρακτήρισε ο ίδιος ο Ψυχάρης το έργο του αυτό, έγινε λόγος για εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας σε όλα τα επίπεδα, για να μπορέσουν να επιτευχθούν οι εθνικοί στόχοι. Πρωτίστως, όμως, έπρεπε να ρυθμιστεί κατάλληλα σύμφωνα με τους δικούς του γλωσσικούς κανόνες καθώς και να εξαλειφθεί η καθαρεύουσα από το λεξιλόγιο της γλώσσας¹¹².

Αρκετοί λογοτέχνες, ποιητές, πεζογράφοι, θεατρικοί συγγραφείς επηρεάστηκαν από το «Ταξίδι» του Ψυχάρη, με αποτέλεσμα να εισαχθεί η δημοτική γλώσσα στη λογοτεχνία και στην ποίηση στην ελεύθερη Ελλάδα. Συνεπώς ο δημοτικισμός στα τέλη του 19^{ου} αιώνα έφτασε στο απόγειό του. Όμως οι ακρότητες των δημοτικιστών ως προς τη χρήση της δημοτικής, επέφεραν την οργή των συντηρητικών και κυρίως των πανεπιστημιακών καθηγητών οι οποίοι άρχισαν να χρησιμοποιούν την άκρα αρχαϊζουσα καθαρεύουσα. Κατά συνέπεια το χάσμα ανάμεσα στη δημοτική και την καθαρεύουσα μεγάλωνε ολοένα¹¹³, ώσπου έγινε αγεφύρωτο.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ορισμένα γεγονότα σηματοδότησαν την οξεία αντιπαράθεση ανάμεσα στους δημοτικιστές και στους υποστηρικτές της καθαρεύουσας. Ο Αλ. Πάλλης επηρεασμένος από τον Ψυχάρη και με την υποστήριξη της βασίλισσας Όλγας, μετέφρασε το Ευαγγέλιο στη δημοτική και το 1901 άρχισε να το δημοσιεύει σε συνέχειες στην εφημερίδα «Ακρόπολις». Τα γεγονότα που ακολούθησαν γνωστά και ως «Ευαγγελικά» προκάλεσαν γενική αναστάτωση. Το εγχείρημα αυτό πήρε τερατώδεις διαστάσεις από τον Τύπο, επέφερε την αντίδραση της Ιεράς Συνόδου αλλά και των φοιτητών του Πανεπιστημίου καταλήγοντας σε βίαια επεισόδια. Παρόμοια γεγονότα με αυτά των Ευαγγελιακών θα ακολουθήσουν

¹¹¹ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 44, επίσης βλ. Ζ. Σιούλη Κατάκη, *ό.π.*

¹¹² Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 44, επίσης βλ. Π. Διατσέντος, *ό.π.*

¹¹³ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 45

το 1903¹¹⁴. Αυτή τη φορά αιτία των αιματηρών συγκρούσεων στάθηκε η παράσταση της Ορέστειας του Αισχύλου στη δημοτική¹¹⁵.

Την ίδια χρονιά, το 1903, εκδόθηκε το περιοδικό *Νουμάς* μέσα από το οποίο προωθήθηκε η δημοτική και η αντίληψη ότι η μεταρρύθμιση της γλώσσας έπρεπε να συμβαδίσει με την κοινωνική μεταρρύθμιση. Μέσα από τις απόψεις αυτές ο δημοτικισμός συνδέθηκε με το σοσιαλισμό γι' αυτό και το γλωσσικό ζήτημα μετατοπίστηκε σε πολιτικό επίπεδο. Ωστόσο οι δημοτικιστές χωρίστηκαν σε δύο ομάδες στους σοσιαλιστές που θεωρούσαν ότι το γλωσσικό ζήτημα αποτελούσε μέρος μιας ευρύτερης πολιτικής και κοινωνικής μεταρρύθμισης και στους πιο συντηρητικούς που το θεωρούσαν απλά και μόνο θέμα πολιτισμού και παιδείας σε σημείο που να απαιτούν μονάχα την εισαγωγή της δημοτικής στη στοιχειώδη εκπαίδευση¹¹⁶.

Το 1905 ιδρύθηκε η βραχύβια *Εταιρεία της Εθνικής Γλώσσας* με βασικό σκοπό της την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο¹¹⁷. Η δράση της σταμάτησε ένα χρόνο μετά από την ίδρυση της, αφού οι διενέξεις ανάμεσα στους δημοτικιστές συνεχίζονταν¹¹⁸.

Η ίδρυση του Ανώτερου Παρθεναγωγείου του Βόλου (1908) αλλά και λίγο αργότερα η ίδρυση του Εκπαιδευτικού Ομίλου (1910) αποτέλεσαν προσπάθειες για την εφαρμογή προοδευτικών και δημοτικιστικών ιδεών¹¹⁹. Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος θεωρούσε ότι η γλωσσική μεταρρύθμιση πρέπει να γίνει μέσα από τον κρατικό μηχανισμό γι' αυτό λειτούργησε ως μια ομάδα που θα πίεζε την πολιτική εξουσία. Το 1917, υπό την κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου, μέλη του Ομίλου (Γληνός, Δελμούζος, Τριανταφυλλίδης) έλαβαν καίριες θέσεις στο Υπουργείο Παιδείας και επιδίωξαν να εφαρμόσουν τις απόψεις του¹²⁰.

Όλες οι προσπάθειές τους καταρρίφθηκαν μετά την ήττα του Φιλελεύθερου Κόμματος το 1920. Επιχειρήθηκαν κάποια δειλά βήματα για την εφαρμογή της δημοτικής μεταξύ 1922 και 1925. Όμως και αυτά καταργήθηκαν με τη δικτατορία του Πάγκαλου το 1925 όπου παρατηρήθηκε παλινδρόμηση, αφού εφαρμόστηκε ότι ίσχυε

¹¹⁴ Π. Διατσέντος, *ό.π.*

¹¹⁵ Ζ. Σιούλη Κατάκη, *ό.π.*

¹¹⁶ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 46

¹¹⁷ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 47

¹¹⁸ Π. Διατσέντος, *ό.π.*

¹¹⁹ Ζ. Σιούλη Κατάκη, *ό.π.*

¹²⁰ Π. Διατσέντος, *ό.π.*

πριν το 1922¹²¹. Όταν το 1928 επανήλθε η κυβέρνηση Βενιζέλου επιχείρησε διαρθρωτικές αλλαγές τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στη δευτεροβάθμια, όπως αυτά αναλύονται στα επόμενα κεφάλαια.

Τα μετέπειτα χρόνια από το 1933 έως το 1974 η καθαρεύουσα καθιερώθηκε και πάλι στο χώρο της εκπαίδευσης. Έγιναν κατά καιρούς προσπάθειες εισαγωγής της δημοτικής όμως απέβησαν άκαρπες. Ο Ιωάννης Μεταξάς κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του δήλωνε ότι ο δημοτικισμός ήταν ένα εθνικό κίνημα, γι' αυτό διέτασσε τους δασκάλους να πραγματοποιούν τις παραδόσεις των μαθημάτων τους στη δημοτική γλώσσα στα δημοτικά σχολεία. Ακόμα ανέθεσε στον Τριανταφυλλίδη τη συγγραφή της γραμματικής της δημοτικής. Η «Νεοελληνική Γραμματική» του Τριανταφυλλίδη, που εκδόθηκε το 1941, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας αργότερα¹²². Επίσης η κυβέρνηση Παπανδρέου (1964 – 1967) πραγματοποίησε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση καθιερώνοντας την ισοτιμία δημοτικής και απλής καθαρεύουσας στη στοιχειώδη εκπαίδευση και εισάγοντας τη γραμματική του Τριανταφυλλίδη στα σχολεία¹²³.

Η κυβέρνηση Καραμανλή το 1976 καθιέρωσε τη Δημοτική ή Νεοελληνική γλώσσα σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, ενώ το 1977 χρησιμοποιήθηκε στη δημόσια διοίκηση και στη δικαιοσύνη. Συνεπώς το γλωσσικό ζήτημα λύθηκε οριστικά το 1977, ύστερα από 20 περίπου αιώνες, για την ακρίβεια 143 χρόνια, που ταλαιπώρησε την κοινωνία και την εκπαίδευση προκαλώντας έντονες διαμάχες¹²⁴.

¹²¹ Π. Διατσέντος, *ό.π.*

¹²² Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 48

¹²³ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 49

¹²⁴ Τ. Κατρώτσου - Λόντου, *ό.π.*, σ. 49, επίσης βλ. Ζ. Σιούλη Κατάκη, *ό.π.*

Γ' Κεφάλαιο

Γενικές αρχές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης

Η εσωτερική πολιτική του Ελ. Βενιζέλου δε στράφηκε μόνο προς την πραγματοποίηση εγγειοβελτιωτικών έργων στην περιοχή της Μακεδονίας¹²⁵, τα οποία αποτέλεσαν μια από τις προεκλογικές του υποσχέσεις¹²⁶. Αφορούσε και την εκπαίδευση¹²⁷, τη μεταρρύθμιση της οποίας θεωρούσε απαραίτητη για την ανάπτυξη της χώρας.

Ο εκσυγχρονισμός της ελληνικής κοινωνίας είναι συνδεδεμένος με την παιδεία. Στις συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν στη Βουλή σχετικά με τα άρθρα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης ο Γ. Τηλικίδης αναφέρει ότι «... η ανόρθωσις της Ελλάδος είναι προ παντός ζήτημα εκπαιδευτικής ανορθώσεως»¹²⁸.

Στη Γενική Εισηγητική Έκθεση των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων αναφέρθηκε ότι με τη λήξη των πολεμικών συγκρούσεων ξεκίνησε μια συστηματική καλλιέργεια και ανάπτυξη του ήθους του ελληνικού λαού με σκοπό την εξύψωση του σύγχρονου ηθικού πολιτισμού. Ακόμα σημειώθηκε ότι δε μπορούσε να γίνει κοινωνική, πολιτική ή πολιτειακή μεταρρύθμιση χωρίς να αποβλέπει στην παιδεία. Για να προοδεύσει ο λαός πρέπει να εκπαιδευτεί και να προετοιμαστεί για τον αγώνα της ζωής¹²⁹.

Σε αυτό το γενικό πλαίσιο εντάχθηκαν οι εκπαιδευτικές προτάσεις της κυβέρνησης του Βενιζέλου. Η αναβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος προωθήθηκε με την ίδρυση του Λαϊκού Σχολείου, των τεχνικών και γεωργικών σχολείων, την ανέγερση σχολικών κτιρίων, τη δημιουργία σχολικών βιβλιοθηκών και εργαστηρίων και την εκπαίδευση του διδακτικού προσωπικού¹³⁰. Συνεπώς στα εκπαιδευτικά νομοσχέδια περιλαμβάνονταν τα ακόλουθα¹³¹:

¹²⁵ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 392

¹²⁶ Γ. Βουρνάς, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας: Από την έλευση του Βενιζέλου στην Ελλάδα (1909) ως την έκρηξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου (1940)*, Αθήνα 1997, σ. 336

¹²⁷ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 392

¹²⁸ Σ. Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση*, Αθήνα 2002, σ. 759, στο εξής βλ. Σ. Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*

¹²⁹ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 646

¹³⁰ Χρ. Λέφας, *Ιστορία της εκπαίδευσως*, Εν Αθήναις 1942, σ. 246-250

¹³¹ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 703-704

1. Σχέδιο νόμου «περί Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως»: τα Νηπιαγωγεία, τα Δημοτικά Σχολεία, τα κατώτερα Επαγγελματικά Σχολεία, την κατώτερη Οικοκυρική Σχολή θηλέων, τις νυχτερινές σχολές, τα υπαίθρια δημοτικά σχολεία.

2. Σχέδιο νόμου «περί διαρρυθμίσεως των Σχολείων της Μέσης Εκπαιδύσεως»: τα Γυμνάσια αρρένων και θηλέων, τα Πρακτικά Λύκεια, τα Ανώτερα Παρθεναγωγεία θηλέων.

3. Σχέδιο νόμου «περί Διδασκαλείων των Νηπιαγωγών».

4. Σχέδιο νόμου «περί τροποποιήσεως του νόμου 3182 περί των Διδασκαλείων της Δημοτικής εκπαιδύσεως».

5. Σχέδιο νόμου «περί ιδρύσεως διδασκαλείου Οικοκυρικής Εκπαιδύσεως».

6. Σχέδιο νόμου «περί μεταρρυθμίσεως του Διδασκαλείου της Μέσης Εκπαιδύσεως».

7. Σχέδιο νόμου «περί ιδρύσεως Πειραματικών Σχολείων εν τοις Πανεπιστημίσις Αθηνών και Θεσσαλονίκης»

8. Σχέδιο νόμου «περί τροποποιήσεως του νόμου 3190 περί του αριθμού και των αποδοχών των εις εκπαιδευτικάς αδείας αποστελλομένων λειτουργών της Μέσης Εκπαιδύσεως».

9. Σχέδιο νόμου «περί εκδόσεως μεταφρασμένων αρχαίων κλασσικών και νεότερων ξένων έργων».

10. Σχέδιο νόμου «περί κυρώσεως και τροποποιήσεως του από 21 Απριλίου 1926 Ν. Διατάγματος περί διαβαθμίσεως των δημοδιδασκάλων».

11. Σχέδιο νόμου «περί Επιθεωρητών της Δημοτικής Εκπαιδύσεως και των βοηθών αυτών».

12. Σχέδιο νόμου «περί ανεγέρσεως διδακτηρίων καθ' άπαν το Κράτος».

13. Σχέδιο νόμου «περί Σωματικής Αγωγής των Νέων».

14. Σχέδιο νόμου «περί διαρρυθμίσεως των Δημοσίων Ιερατικών Σχολών».

Τα παραπάνω αποτέλεσαν τις κατευθυντήριες γραμμές για την ανόρθωση της ελληνικής εκπαίδευσης εμπνευσμένα από επιστημονικές, κοινωνικές, ηθικές και εθνικές αρχές λαμβάνοντας υπόψη τις οικονομικές συνθήκες¹³².

¹³² Σ. Μπουζάκης, ό.π., σ. 704

Δ' Κεφάλαιο

Η στοιχειώδης εκπαίδευση

Ο Ν. 4397/16-8-1929 που δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 309 στις 24 Αυγούστου 1929 όριζε τη δομή, την οργάνωση και γενικότερα τη συγκρότηση της στοιχειώδους εκπαίδευσης. Το άρθρο 1 όριζε ότι η στοιχειώδης εκπαίδευση αποτελείται από τα σχολεία γενικής μορφώσεως (νηπιαγωγεία, δημοτικά σχολεία, νυχτερινές σχολές) και τα σχολεία επαγγελματικής εκπαιδύσεως¹³³.

Επιπροσθέτως ορίστηκε ότι τα σχολεία της στοιχειώδους εκπαίδευσης θα ήταν μεικτά¹³⁴. Ήδη λειτουργούσαν τέτοιου είδους τμήματα, λόγω της αδυναμίας ίδρυσης σχολείων θηλέων, χωρίς να είχαν δημιουργηθεί προβλήματα. Παραδείγματος χάρη από τα 5.346 μονοτάξια δημοτικά σχολεία τα 4.245 είναι μεικτά και μόνο τα 489 είναι θηλέων¹³⁵. Τα μεικτά τμήματα δεν υφίσταντο στις οικοκυρικές σχολές, οι οποίες ήταν αποκλειστικά θηλέων.

Επίσης στο ίδιο άρθρο οριζόταν ότι στα σχολεία γενικής μορφώσεως υπάγονταν τα νηπιαγωγεία, τα δημοτικά σχολεία, και οι νυχτερινές σχολές, ενώ στα σχολεία επαγγελματικής εκπαιδύσεως ανήκαν τα κατώτερα επαγγελματικά σχολεία, όπως γεωργικά, εμπορικά, ναυτικά, βιοτεχνικά, και οικοκυρικές σχολές θηλέων¹³⁶. Σε όλα τα παραπάνω σχολεία παρεχόταν γενική μόρφωση.

4.1. Το νηπιαγωγείο

Στο νηπιαγωγείο φοιτούσαν νήπια, που είχαν συμπληρώσει το 4^ο έτος της ηλικίας τους ή θα το συμπλήρωναν τους πρώτους μήνες του σχολικού έτους. Η διάρκεια φοίτησης οριζόταν στα δυο χρόνια. Σκοπός του νηπιαγωγείου ήταν να βοηθήσει τη σωματική και πνευματική εξέλιξη των νηπίων μέσα από την εφαρμογή κατάλληλων ασκήσεων και δραστηριοτήτων. Επίσης μπορούσε να προετοιμάσει τους μικρούς μαθητές για τη μετάβασή τους στο δημοτικό σχολείο¹³⁷.

Η ίδρυση του νηπιαγωγείου κρίθηκε αναγκαία καθώς αρκετά παιδιά όταν ξεκινούσαν να φοιτούν στο δημοτικό σχολείο αντιμετώπιζαν δυσκολίες τις οποίες, τις

¹³³ Νόμος 4327, «Περί στοιχειώδους εκπαιδύσεως», στην: Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τχ. Α', αρ. φ. 309, 24.8.1929, στο εξής βλ. ΕτΚ

¹³⁴ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 854

¹³⁵ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 681

¹³⁶ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 854

¹³⁷ ΕτΚ, τχ. Α', *ό.π.*

περισσότερες φορές, οι γονείς αδυνατούσαν να λύσουν. Ακόμα πολλές μητέρες εργάζονταν ή κάποιες παρόλο που ήταν στο σπίτι δεν ήταν σε θέση να ασχοληθούν με την παροχή φροντίδας και γνώσεων στα τέκνα τους, με αποτέλεσμα τα νήπια να μην λαμβάνουν την αρμόζουσα φροντίδα και ανατροφή¹³⁸ και τα εφόδια που ήταν απαραίτητα για την φοίτηση στο δημοτικό σχολείο.

Τα νηπιαγωγεία ιδρύθηκαν ύστερα από γνωμοδότηση του αρμόδιου εποπτικού συμβουλίου κυρίως σε εργατικούς και προσφυγικούς συνοικισμούς όπου ήταν αναγκαία η γλωσσική προπαίδεια των νηπίων, δηλαδή η εξοικείωση με τη γλώσσα του σχολείου. Ο ελάχιστος αριθμός φοιτούντων νηπίων για τη λειτουργία νηπιαγωγείου ήταν 20. Υφίσταντο μονοτάξια νηπιαγωγεία, εφόσον ο αριθμός των νηπίων δεν υπερέβαινε τα 40. Όταν ο αριθμός των νηπίων ήταν μεγαλύτερος του 40 και μικρότερος του 60 τότε μετατρέπονταν σε διτάξια. Εάν όμως ο αριθμός των νηπίων υπερέβαινε το 60 τότε ιδρύονταν άλλο¹³⁹.

Σύμφωνα με τη Γενική Στατιστική Υπηρεσία κατά το σχολικό έτος 1927-1928¹⁴⁰ λειτουργούσαν 369 νηπιαγωγεία ενώ το σχολικό έτος 1931-1932¹⁴¹ ανήλθαν στα 535. Σε διάστημα τριών ετών λειτούργησαν ακόμα 166 νηπιαγωγεία, γεγονός που αποδεικνύει ότι οι ελλείψεις στα νηπιαγωγεία ήταν μεγάλες.

4.2. Το δημοτικό σχολείο

Στην Εισηγητική Έκθεση αναφέρθηκε ότι κατά το σχολικό έτος 1927-1928 θα έπρεπε να φοιτούν στα δημοτικά σχολεία 953.000 μαθητές, παρ' όλα αυτά 201.067 μαθητές δεν είχαν εγγραφεί καθόλου στο σχολείο παρά το γεγονός ότι ήταν υποχρεωτικό. Ακόμα παρατηρήθηκε ότι και οι 662.800 μαθητές παρόλο που φαίνονταν εγγεγραμμένοι εγκατέλειπαν το σχολείο από τις πρώτες τάξεις, με αποτέλεσμα να φθάνουν στη δ' τάξη λιγότεροι από τους μισούς που είχαν εγγραφεί στην α'. Αποτέλεσμα της σχολικής διαρροής και τις ελλιπούς φοίτησης ήταν ο αριθμός των αναλφάβητων να παραμένει υψηλός¹⁴².

¹³⁸ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 667

¹³⁹ ΕτΚ, τχ. Α', *ό.π.*

¹⁴⁰ Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Στατιστική της εκπαίδευσης κατά το σχολικόν έτος 1927-1928, Εν Αθήναις 1933

¹⁴¹ Υ.Ε.Ο., Γ.Σ.Υ.Ε., Στατιστική της εκπαίδευσης κατά το σχολικόν έτος 1931-1932, Εν Αθήναις 1936

¹⁴² Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 655

Στο δημοτικό σχολείο φοιτούσαν οι μαθητές και οι μαθήτριες που είχαν συμπληρώσει το έκτο (6^ο) έτος της ηλικίας τους ή θα το συμπλήρωναν μέχρι την πρώτη (1^η) Ιανουαρίου. Η φοίτηση διαρκούσε έξι (6) χρόνια και ήταν υποχρεωτική για όλους. Προβλεπόταν μάλιστα η επιβολή προστίμου στους γονείς που αμελούσαν ή παρεμπόδιζαν τη φοίτηση των τέκνων τους¹⁴³. Τα πρόστιμα αυτά επιβάλλονταν από τους επιθεωρητές ανάλογα με τις καταγγελίες των διευθυντών των σχολείων¹⁴⁴. Από την υποχρεωτική φοίτηση απαλλάσσονταν μόνο οι κατ' ιδίαν διδασκόμενοι τα μαθήματα του δημοτικού σχολείου, όσοι νοσούσαν από μια μεταδοτική ασθένεια, οι «πνευματικώς ανώμαλοι» και αυτοί που είχαν συμπληρώσει το 14^ο έτος της ηλικίας τους¹⁴⁵.

Στη στοιχειώδη εκπαίδευση, εκτός από τις οικοκυρικές σχολές, καθιερώθηκε η μεικτή φοίτηση¹⁴⁶. Η συνεκπαίδευση εφαρμοζόταν κυρίως στην επαρχία καθ' ότι ο μικρός αριθμός μαθητών καθιστούσε αδύνατη την ύπαρξη ξεχωριστών σχολείων. Επιπροσθέτως συνέβαλε στη μείωση του αναλφαβητισμού των γυναικών, που ήταν αρκετά υψηλός.

Ο σκοπός του δημοτικού σχολείου χαρακτηριζόταν ως πρακτικός και κοινωνικός¹⁴⁷, καθώς παρείχε τη στοιχειώδη μόρφωση στους μαθητές, ώστε να είναι ικανοί και άξιοι πολίτες. Επίσης προετοίμαζε τα παιδιά για την καθημερινή ζωή, για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις και τις υποχρεώσεις χωρίς να είναι αναγκαία η συνέχιση των σπουδών τους¹⁴⁸. Γίνεται φανερό, λοιπόν, ότι ο σκοπός των δημοτικών σχολείων οριζόταν ως αστικός¹⁴⁹. Η κατεύθυνσή του αλλάζει και προσανατολίζεται στην πραγματικότητα της ελληνικής κοινωνίας.

Στα δημοτικά σχολεία οι μαθητές και οι μαθήτριες διδάσκονταν τα εξής μαθήματα: *«θρησκευτικά, Ελληνικά, πρακτική αριθμητική, στοιχειώδεις γεωμετρία, ιστορία του Ελληνικού Έθνους και τα κύρια γεγονότα της παγκόσμιας, γεωγραφία,*

¹⁴³ «Γονείς ή κηδεμόνες μη εγγράφοντες εντός των νόμιμων προθεσμιών τους υποχρέους εις φοίτησιν εις το δημοτικόν σχολείον παίδας ή αμελούντες της τακτικής αυτών φοιτήσεως υπόκεινται εις πρόστιμον δραχμών 50-500 και εν υποτροπή μέχρι 1000.», ΕτΚ, τχ. Α', ό.π.

¹⁴⁴ Χρ. Λέφας, ό.π., σ. 57

¹⁴⁵ ΕτΚ, τχ. Α', ό.π.

¹⁴⁶ Σ. Μπουζάκης, ό.π., σ. 709

¹⁴⁷ Α. Φραγκουδάκη, ό.π., σ. 60

¹⁴⁸ ΕτΚ, τχ. Α', ό.π.

¹⁴⁹ Α. Φραγκουδάκη, ό.π., σ. 60

στοιχεία φυσικής ιστορίας - φυσικής και χημείας με εφαρμογή στην υγιεινή, τη γεωργία και τον πρακτικό βίο, ωδική, καλλιγραφία, ιχνογραφία, χειροτεχνία και γυμναστική»¹⁵⁰.

Το 1930 με το Ν.5045 «Περί σχολικών βιβλίων» ορίστηκε ότι στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου θα διδασκόταν η δημοτική γλώσσα, ενώ στις δυο τελευταίες τάξεις παράλληλα με τη δημοτική θα διδασκόταν και η καθαρεύουσα¹⁵¹.

Για την ορθή λειτουργία των δημοτικών σχολείων και για την αποτελεσματικότητά τους κρίθηκε αναγκαία η ίδρυση κατάλληλων διδακτηρίων εφοδιασμένων με όργανα διδασκαλίας, με εργαστήρια φυσικής, χημείας και χειροτεχνίας, με σχολικές βιβλιοθήκες και σχολικούς κήπους¹⁵². Η ίδρυση σχολικών κήπων συσχετιζόταν με τη διδασκαλία των φυσιολογικών μαθημάτων, ώστε οι μαθητές να αποκτήσουν προκαταρκτικές γνώσεις της καλλιέργειας της γης¹⁵³.

Τα σχολεία θα εξοπλίζονταν βαθμιαία με τα παραπάνω εποπτικά μέσα, καθώς διατέθηκε περιορισμένο μέρος του προϋπολογισμού «*ζητώ να τεθή βαθμιαίως εις την εφαρμογήν η πλήρωσις των ελλείψεων τούτων των σχολείων, διατιθεμένου κατ' έτος ωρισμένου ποσού εκ του προϋπολογισμού όπερ με την πάροδο των ετών και αναλόγως προς τας οικονομικάς συνθήκας του Κράτους να βαίνει διαρκώς αυξανόμενον μέχρις εντελούς πληρώσεως των αναγκών*»¹⁵⁴.

Επίσης υπήρχε μέριμνα για παιδιά που αντιμετώπιζαν διάφορα προβλήματα υγείας ή ακόμα και για πολίτες, οι οποίοι ήταν αναλφάβητοι¹⁵⁵. Για το λόγω αυτό αποφασίστηκε η ίδρυση δημοτικών σχολείων για «πνευματικώς ανώμαλα» παιδιά, υπαίθρια σχολεία για ασθενικά παιδιά, αλλά και νυχτερινά σχολεία για πολίτες που δεν είχαν φοιτήσει στο δημοτικό σχολείο και είχαν ξεπεράσει το 14^ο έτος της ηλικίας τους¹⁵⁶.

Δημοτικά σχολεία ιδρύθηκαν όπου υπήρχαν τουλάχιστον 15 μαθητές, ύστερα από πρόταση του εποπτικού συμβουλίου. Ανάλογα με τον αριθμό των μαθητών τα σχολεία χωρίστηκαν σε μονοτάξια (15-40 μαθητές), διτάξια (41-81

¹⁵⁰ ΕτΚ, τχ. Α', ό.π.

¹⁵¹ Σ. Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση*, σ.99

¹⁵² Σ. Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, σ. 666

¹⁵³ Σ. Μπουζάκης, ό.π., σ. 859

¹⁵⁴ Σ. Μπουζάκης, ό.π., σ. 667

¹⁵⁵ «Το 47% του πληθυσμού το 1929 είναι αγράμματου». Σ. Μπουζάκης, ό.π., σ. 671

¹⁵⁶ Σ. Μπουζάκης, ό.π., σ. 670

μαθητές), τριτάξια (81-120 μαθητές), τετρατάξια (121-160 μαθητές), πεντατάξια (161-200 μαθητές) και εξατάξια (201-250 μαθητές)¹⁵⁷.

Σύμφωνα με τον αριθμό των μαθητών που φοιτούσαν στα τρία τελευταία έτη τα σχολεία είτε υποβιβάζονταν ή καταργούνταν αν μειωνόταν ο αριθμός των μαθητών τους είτε προάγονταν σε περίπτωση αύξησης του μαθητικού πληθυσμού¹⁵⁸.

4.3. Τα κατώτερα επαγγελματικά σχολεία

Το εκπαιδευτικό σύστημα του 19^{ου} αιώνα μέχρι και το 1929 παραμελούσε την επαγγελματική εκπαίδευση. Αυτό γινόταν για δύο λόγους, πρώτον το κράτος δεν έδειχνε τη δέουσα προσοχή στην επαγγελματική εκπαίδευση και δεύτερον η χώρα παρουσίαζε αργούς ρυθμούς εκβιομηχάνισης¹⁵⁹.

Η απόφαση για την ίδρυση κατώτερων επαγγελματικών σχολείων προήλθε από την παρατήρηση ότι από τους 662.800 μαθητές του δημοτικού σχολείου μόνο οι 108.019 εγγράφονταν στα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης. Από αυτούς μόνο οι 42.884 τέλειωναν το γυμνάσιο¹⁶⁰. Συνεπώς γίνεται αντιληπτό ότι η πλειονότητα των πολιτών αρκούσαν στη μόρφωση που παρεχόταν από το τετραετές δημοτικό σχολείο.

Επίσης ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, το 58,09%, ασχολήθηκε με τη γεωργία, το 23,86% με τη βιοτεχνία και τη βιομηχανία, το 9,46% με το εμπόριο και το 8,59% με τα ελεύθερα επαγγέλματα¹⁶¹. Κανένας από αυτούς, όμως, δεν είχε την απαραίτητη επαγγελματική κατάρτιση.

Για τους παραπάνω λόγους η κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου πρότεινε την ίδρυση των κατώτερων επαγγελματικών σχολείων. Βασικός σκοπός τους ήταν να προετοιμάσουν τους απόφοιτους μαθητές του δημοτικού σχολείου, που δε θα συνεχίσουν τη φοίτηση τους στη μέση εκπαίδευση, για το μελλοντικό επαγγελματικό τους εγχείρημα και την ένταξή τους στην παραγωγή¹⁶².

Στα κατώτερα επαγγελματικά σχολεία η φοίτηση διαρκούσε δυο με τρία (2-3) έτη και δεν ήταν υποχρεωτική. Σε αυτά μπορούσαν να εγγραφθούν οι κάτοχοι

¹⁵⁷ ΕτΚ, τχ. Α', ό.π.

¹⁵⁸ ΕτΚ, τχ. Α', ό.π.

¹⁵⁹ Π. Περσιάνης, *Η εκπαιδευτική γνώση στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση της Ελλάδας (1833-1929)*, Αθήνα 2002, σ. 259-260

¹⁶⁰ Σ. Μπουζάκης, ό.π., σ. 668

¹⁶¹ Σ. Μπουζάκης, ό.π., σ. 668

¹⁶² Α. Φραγκουδάκη, ό.π., σ. 60

απολυτηρίου της Στ' δημοτικού σχολείου δημόσιου ή ιδιωτικού. Σκοπός των σχολείων αυτών ήταν η επαγγελματική προετοιμασία όσων ήθελαν να ασχοληθούν με τη γεωργία, τη βιοτεχνία, το εμπόριο ή κάποιο οικοκυρικό επάγγελμα. Γι' αυτό τα κατώτερα επαγγελματικά σχολεία χωρίστηκαν σε Γεωργικά, Εμπορικά, Βιοτεχνικά και Οικοκυρικά θηλέων¹⁶³.

Τα κατώτερα γεωργικά σχολεία είχαν σκοπό να παρέχουν γεωργική πρακτική μόρφωση σε όσους επιθυμούν το επάγγελμα του γεωργού. Χωρίστηκαν σε τρεις κατηγορίες: 1) στα σχολεία με ειδικότητα τη μεγάλη γεωργία, 2) στα σχολεία με ειδικότητα την κτηνοτροφία και 3) στα σχολεία με ειδικότητα τη δεντροκομία και την αμπελουργία¹⁶⁴.

Τα μαθήματα που διδάσκονταν σε αυτά ήταν τα εξής: γεωργία, κτηνοτροφία, δενδροκομία και κηπουρική, γεωργική βιομηχανία αμπελουργία, μελισσοκομία, σφηροτροφία και κτηνοτροφία, στοιχεία υγιεινής και στοιχεία ιατρικής. Επίσης διδάσκονταν τα νέα ελληνικά, τα θρησκευτικά, η ιστορία, η πρακτική αριθμητική και η γεωμετρία¹⁶⁵.

Τα κατώτερα εμπορικά σχολεία είχαν διάρκεια φοίτησης τρία (3) έτη. Σκοπός τους ήταν η επαγγελματική προετοιμασία όσων επιθυμούν να ασχοληθούν με το επάγγελμα του μικροέμπορου ή να είναι υπάλληλοι εμπορικών καταστημάτων¹⁶⁶.

Τα μαθήματα που διδάσκονταν ήταν η εμπορική γεωγραφία, ιστορία του εμπορίου, εμπορευματολογία, εμποριολογία και λογιστική, τεχνικά, στοιχεία εμπορικού δικαίου και Πολιτικής Οικονομίας. Επίσης διδάσκονταν νέα ελληνικά, γενική ιστορία, θρησκευτικά, πρακτική αριθμητική, γυμναστική και υγιεινή. Τέλος προαιρετική ήταν η διδασκαλία μιας ξένης γλώσσας¹⁶⁷.

Τα κατώτερα βιοτεχνικά σχολεία είχαν σκοπό να προετοιμάσουν τους νέους για το επάγγελμα του τεχνίτη της επεξεργασίας του ξύλου, του μετάλλου και του πυλού. Διδάσκονταν μαθήματα ειδικής μόρφωσης ανάλογα με τον κλάδο που επιθυμούσε ο καθένας να ακολουθήσει, αλλά και γενικής όπως νέα ελληνικά, γενική ιστορία, θρησκευτικά, στοιχεία υγιεινής και στοιχεία καθηκόντων και δικαιωμάτων του πολίτη¹⁶⁸.

¹⁶³ ΕτΚ, τχ. Α', ό.π.

¹⁶⁴ ΕτΚ, τχ. Α', ό.π.

¹⁶⁵ ΕτΚ, τχ. Α', ό.π.

¹⁶⁶ ΕτΚ, τχ. Α', ό.π.

¹⁶⁷ ΕτΚ, τχ. Α', ό.π.

¹⁶⁸ ΕτΚ, τχ. Α', ό.π.

Τα κατώτερα οικοκυρικά σχολεία προετοίμαζαν τα κορίτσια για την καθημερινή ζωή. Γι' αυτό τα μαθήματα που διδάσκονταν ήταν: «πρακτική αριθμητική και γεωμετρία, καταστιχογραφία, σχέδιο, στοιχεία υγιεινής, γυμναστική, βρεφοκομία, νοσηλεία, οικιακή οικονομία και οικιακά έργα, κοπτική και ραπτική, ποικιλτική, κεντητική, πλεκτική, πλυντική και μαγειρική, υφασματολογία, ανθοκομία και κηπουρική»¹⁶⁹.

¹⁶⁹ ΕτΚ, τχ. Α', ό.π.

Ε' Κεφάλαιο

Η μέση εκπαίδευση

Ο Νόμος 4373/13-8-1929 όριζε τη δομή και την οργάνωση της Μέσης Εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τον παραπάνω νόμο τα τριετή ελληνικά σχολεία και τα τετραετή γυμνάσια, που λειτουργούσαν ως τότε, αντικαθίστανται από τα Γυμνάσια αρρένων και θηλέων και από τα Πρακτικά Λύκεια. Ακόμα σε αυτή υπάγονταν τα ημιγυμνάσια και τα ανώτερα παρθεναγωγεία. Ο σκοπός τους ήταν να προετοιμάσουν τους μαθητές για την κοινωνική ζωή αλλά και για την εισαγωγή τους στο Πανεπιστήμιο¹⁷⁰.

5.1. Το γυμνάσιο – Το πρακτικό λύκειο

Καταργήθηκαν τα Ελληνικά Σχολεία και αντικαταστάθηκαν από τα Γυμνάσια και τα Πρακτικά Λύκεια. Η διάρκεια φοίτησης σε αυτά ήταν έξι (6) έτη και μπορούσαν να εγγραφούν οι μαθητές, οι οποίοι είχαν απολυτήριο της Στ' δημόσιου ή ιδιωτικού δημοτικού σχολείου ύστερα από εξετάσεις, όπως φαίνεται στις εικόνες 9 και 10 του παρατήματος. Παρά το γεγονός ότι η συγκεκριμένη μεταρρύθμιση προέβλεπε τη λειτουργία μεικτών τμημάτων στο δημοτικό σχολείο, τα Γυμνάσια χωρίστηκαν σε αρρένων και θηλέων, τα οποία είχαν ως επί το πλείστον κοινό πρόγραμμα¹⁷¹.

Οι δυο κατώτερες τάξεις είχαν κοινό πρόγραμμα ενώ από την τρίτη τάξη ξεκινούσε η ειδίκευση. Το Γυμνάσιο διατηρούσε τον κλασσικό του χαρακτήρα καθώς αποτελούσε το φιλολογικό τμήμα. Το πρακτικό τμήμα το είχε αναλάβει το Πρακτικό Λύκειο¹⁷².

Τα μαθήματα που διδάσκονταν τόσο στο Γυμνάσιο όσο και στο Πρακτικό Λύκειο ήταν τα ακόλουθα: *«θρησκευτικά, αρχαία ελληνικά, νέα ελληνικά, γαλλικά, μαθηματικά-κοσμογραφία, φυσική ιστορία, φυσική και χημεία, φιλοσοφικά, ιστορία, γεωγραφία, μουσική-ωδική, τεχνικά (ιχνογραφία, καλλιγραφία, χειροτεχνία), υγιεινή και γυμναστική»*. Η λατινική γλώσσα από υποχρεωτικό μάθημα έγινε προαιρετικό στο Γυμνάσιο¹⁷³.

¹⁷⁰ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 843

¹⁷¹ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 673 και 675

¹⁷² Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 675

¹⁷³ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 843-845

Τα αρχαία ελληνικά κάλυπταν τις περισσότερες διδακτικές ώρες σε ποσοστό 34,4%, τα νέα ελληνικά διδάσκονταν λιγότερες ώρες που έφταναν το ποσοστό 11,6%, ενώ τα μαθηματικά κάλυπταν μόλις το 10% του συνόλου των ωρών διδασκαλίας¹⁷⁴.

Εάν σε μια πόλη λειτουργούσε Γυμνάσιο και Πρακτικό Λύκειο, παρέχόταν η δυνατότητα αυτά τα δυο να συγχωνευτούν με την ονομασία «Σχολή Μέσης Εκπαιδευσεως»¹⁷⁵. Η διάρκεια φοίτησης ήταν έξι (6) έτη. Οι δυο πρώτες τάξεις είχαν κοινό πρόγραμμα και από την τρίτη τάξη εφαρμόστηκε διαφοροποιημένο αναλυτικό πρόγραμμα, με αποτέλεσμα τη δημιουργία δυο τμημάτων του κλασικού και του πρακτικού.

Ακόμα αν σε μια κωμόπολη δε λειτουργούσε ούτε Γυμνάσιο ούτε Πρακτικό Λύκειο, διατηρούνταν τα ελληνικά σχολεία και μετατρέπονταν σε ημιγυμνάσια. Αυτά ήταν διτάξια και απαγορευόταν η προσθήκη τάξεων. Ακολουθούσαν το πρόγραμμα των δυο κατώτερων τάξεων του εξατάξιου Γυμνασίου. Οι απόφοιτοι των ημιγυμνασίων μπορούσαν να εγγραφούν σε μια αντίστοιχη τάξη του εξατάξιου Γυμνασίου ή Πρακτικού Λυκείου ύστερα από κατατακτήριες εξετάσεις. Αν ο αριθμός των μαθητών στις δυο αυτές τάξεις ήταν μικρότερος από 40 τότε αυτό καταργούταν¹⁷⁶.

Τα Γυμνάσια και τα Πρακτικά Λύκεια καταργούνταν όταν ο μέσος όρος των εξετασθέντων μαθητών των δυο τελευταίων τάξεων ήταν μικρότερος από 120. Όμως όσα Γυμνάσια συντηρούνταν αποκλειστικά από το Δήμο, την Κοινότητα ή κάποιο κοινωφελές Ίδρυμα ο παραπάνω περιορισμός δεν ίσχυε¹⁷⁷.

5.2. Τα Ανώτερα Παρθεναγωγεία

Με το Ν. 4373 «Περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της Μέσης Εκπαιδευσεως» τα τριτάξια αστικά σχολεία θηλέων, δημόσια και ιδιωτικά, μετατράπηκαν σε τετρατάξια Ανώτερα Παρθεναγωγεία. Σε αυτά μπορούσαν να εγγραφούν, χωρίς εξετάσεις, τα κορίτσια που κατείχαν απολυτήριο της Στ' τάξης δημοτικού σχολείου, τα οποία δεν επιθυμούσαν να αποκτήσουν πανεπιστημιακή μόρφωση αλλά δεν αρκούσαν στις στοιχειώδεις γνώσεις του δημοτικού σχολείου. Όπως γίνεται αντιληπτό ο σκοπός του Ανώτερου Παρθεναγωγείου ήταν να παρέχει

¹⁷⁴ Σ. Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση*, σ.99

¹⁷⁵ Σ. Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, σ. 846

¹⁷⁶ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 848

¹⁷⁷ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 843

γνώσεις οι οποίες προετοιμάζουν τα κορίτσια σύμφωνα με τη γυναικεία τους φύση, ώστε να γίνουν σωστές Ελληνίδες μητέρες¹⁷⁸.

Τα μαθήματα που διδάσκονταν στα Ανώτερα Παρθεναγωγεία ήταν: «θρησκευτικά, νέα ελληνικά, αρχαία από μετάφραση, γαλλικά και προαιρετικά μια δεύτερη ξένη γλώσσα, γεωγραφία, πρακτική αριθμητική και λογιστική, πρακτική γεωμετρία, στοιχεία φυσικής ιστορίας, φυσικής και χημείας, οικιακή οικονομία και οικιακά έργα, υγιεινή, βρεφοκομία, νοσηλευτική, καλλιγραφία, μουσική, γυμναστική και χορό»¹⁷⁹.

Φυσικά το απολυτήριο των Ανώτερων Παρθεναγωγείων παρείχε στα κορίτσια τα ίδια προσόντα με αυτό του Γυμνασίου εκτός από τη δυνατότητα να σπουδάσουν σε κάποιο Πανεπιστήμιο.

¹⁷⁸ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 850

¹⁷⁹ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 850

Στ' Κεφάλαιο

Το διδακτικό προσωπικό

«Εν πρώτοις λοιπόν είναι απαραίτητον να επέλθη ομοιομορφιάτης μορφώσεως του διδακτικού προσωπικού»¹⁸⁰.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 αναφερόταν τόσο στη μόρφωση όσο και στην επιμόρφωση του διδακτικού προσωπικού. Χωρίς την απαιτούμενη κατάρτιση του εκπαιδευτικού προσωπικού δεν ήταν δυνατό να βελτιωθεί η εκπαίδευση, όσες αλλαγές και αν πραγματοποιούνταν. Μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση μόνη της δεν μπορεί να προχωρήσει, αν την ίδια στιγμή δε μεταρρυθμιστεί και η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών.

6.1. Η εκπαίδευση του διδακτικού προσωπικού

Για τη μόρφωση των διδασκαλισσών των Νηπιαγωγείων προτάθηκε στα Διδασκαλεία των Νηπιαγωγών να αυξηθούν τα έτη φοίτησης από ένα σε τέσσερα και σε αυτά να εγγράφονται μόνο όσες είχαν απολυτήριο της Στ' τάξης δημοτικού σχολείου. Ακόμα προστέθηκαν νέα μαθήματα στο πρόγραμμα, ώστε να τους παραχθεί μια πιο ολοκληρωμένη μόρφωση¹⁸¹.

Λειτουργούσαν συνολικά επτά (7) Διδασκαλεία Νηπιαγωγών. Ένα στην Παλαιά Ελλάδα, ένα στην Καλλιθέα, ένα στην Ήπειρο και τα υπόλοιπα τέσσερα στη Μακεδονία¹⁸². Από αυτά εξερχόταν ικανός αριθμός νηπιαγωγών για να καλύψουν τις ανάγκες των σχολείων.

Στα Διδασκαλεία Δημοτικής Εκπαιδευσεως παρατηρήθηκε ανομοιομορφία στους αποφοίτους τους, αφού αυτοί προέρχονταν από τριτάξια και μονοτάξια διδασκαλεία αλλά και από ιερατικές σχολές¹⁸³. Προς εξάλειψη του φαινομένου αυτού ο Ν. 4368 του 1929 όριζε την ίδρυση πεντατάξιων διδασκαλείων, όπου θα γίνονταν δεκτοί οι κάτοχοι ενδεικτικού της Β' τάξεως του εξατάξιου γυμνασίου¹⁸⁴, όπως φαίνεται στην εικόνα 10 του παρατήματος. Επίσης αφαιρέθηκε το δικαίωμα από τις ιερατικές σχολές να παρέχουν πτυχίο δημοδιδασκάλου.

¹⁸⁰ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 687

¹⁸¹ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 686

¹⁸² Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 686

¹⁸³ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 686-687

¹⁸⁴ Σ. Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση*, σ.99

Επομένως λειτουργούσαν πολυτάξια Διδασκαλεία εκ των οποίων τα 13 ήταν Κρατικά, 4 της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας και ένα του δήμου Πειραιώς από τα οποία αποφοιτούσε ικανός αριθμός δημοδιδασκάλων¹⁸⁵.

Τέλος ιδρύθηκαν πειραματικά σχολεία για την πρακτική άσκηση των αποφοίτων των Πανεπιστημίων οι οποίοι θα στελέχωναν τα σχολεία της Μέσης Εκπαίδευσης. Οι καθηγητές είχαν ανάγκη όχι μόνο από θεωρητική αλλά και από πρακτική παιδαγωγική μόρφωση, γι' αυτό δημιουργήθηκαν τα παραπάνω σχολεία στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης για τη Φιλολογική και Φυσικομαθηματική σχολή. Επίσης θα λειτουργήσουν πειραματικά σχολεία για την πρακτική άσκηση των δασκάλων. Η διάρκεια της πρακτικής άσκησης ήταν έξι μήνες. Συνεπώς τα πειραματικά σχολεία αποτελούνταν από ένα εξατάξιο γυμνάσιο, ένα εξατάξιο και ένα μονοτάξιο δημοτικό σχολείο¹⁸⁶.

6.2. Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών

Οι αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν για την εκπαίδευση του διδακτικού προσωπικού ήταν απαραίτητες, ώστε να έχουν τα επιθυμητά αποτελέσματα οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που τέθηκαν σε εφαρμογή. Όμως η βελτίωση της μόρφωσης των εκπαιδευτικών από μόνη της δεν αρκεί, γιατί η γνώση δεν είναι ούτε πάγια, αλλά ούτε και σταθερή. Αντιθέτως μεταβάλλεται και εξελίσσεται συνεχώς, αφού τα επιστημονικά δεδομένα αλλάζουν καθημερινά. Επομένως κρίνεται αναγκαίος ο εμπλουτισμός των αρχικών γνώσεων. Αυτό επιτυγχάνεται με την επιμόρφωση.

Για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού προτάθηκε η μετεκπαίδευση των δασκάλων στα Πανεπιστήμια της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Με το Ν. Διάταγμα της 9^{ης} Νοεμβρίου 1922 ο Ν. 2857 τροποποιήθηκε και ορίστηκε ότι οι δάσκαλοι μπορούσαν να λαμβάνουν διετή εκπαιδευτική άδεια με πλήρεις αποδοχές για την εκπαίδευσή τους στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Σε κάθε έτος εκπαιδεύονταν 50 δάσκαλοι περίπου¹⁸⁷. Η μετεκπαίδευση γινόταν κυρίως για συμπλήρωση της παιδαγωγικής κατάρτισης αλλά και της ειδικής διδακτικής για τα μαθήματα του δημοτικού σχολείου.

¹⁸⁵ Σ. Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, σ. 691

¹⁸⁶ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 693-694

¹⁸⁷ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 695

Η αύξηση των γεωργικών σχολών απαιτούσε και κατάλληλο διδακτικό προσωπικό εφοδιασμένο με τις απαραίτητες γνώσεις. Για το λόγο αυτό ενισχύθηκε η μετεκπαίδευση των δασκάλων των φυσιογνωστικών μαθημάτων στα γεωργικά φροντιστήρια. Αυτά μετατράπηκαν από μονοετή σε διετή. Σε κάθε έτος μετεκπαιδευόνταν περίπου 100 εκπαιδευτικοί¹⁸⁸.

Το Διδασκαλείο Μέσης Εκπαιδύσεως πραγματοποιούσε τη μετεκπαίδευση των καθηγητών (φιλόλογοι, μαθηματικοί και φυσικοί). Η διάρκεια της μετεκπαίδευσης ήταν δυο έτη, ώστε να είναι πιο αποτελεσματική. Το πρόγραμμα είχε δομηθεί σε επιστημονική μόρφωση στο πρώτο έτος και παιδαγωγική κατάρτιση στο δεύτερο¹⁸⁹.

Επίσης προτάθηκε η εφαρμογή των ετήσιων συνεδρίων κατά τη διάρκεια των διακοπών των εκπαιδευτικών της Μέσης και της Δημοτικής εκπαίδευσης¹⁹⁰. Στα συνέδρια αυτά με την καθοδήγηση των επιθεωρητών γινόταν ανταλλαγή σκέψεων, παρουσίαση προβληματισμών και εποικοδομητική συζήτηση με σκοπό τη βελτίωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και διδασκαλίας.

Τέλος για το συγχρονισμό της προόδου της επιστήμης της εκπαίδευσης με την πρόοδο άλλων χωρών προτάθηκε η αποστολή των εκπαιδευτικών και των φοιτητών σε Πανεπιστήμια της Ευρώπης για ευρύτερες και πιο εξειδικευμένες σπουδές¹⁹¹.

¹⁸⁸ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 696

¹⁸⁹ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 696-697

¹⁹⁰ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 697

¹⁹¹ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 697

Ζ' Κεφάλαιο

Τα σχολικά κτίρια

Ο Υπουργός Παιδείας στο νομοσχέδιο, που κατέθεσε στη Βουλή, ανέφερε σημαντικές προτάσεις για τη στοιχειώδη εκπαίδευση, τη μέση εκπαίδευση, τα αναλυτικά προγράμματα, το διδακτικό προσωπικό αλλά κατέθεσε και προτάσεις που αφορούσαν την ανέγερση σχολικών κτιρίων με το Ν.4799 του 1930.

Καθώς η φοίτηση στο δημοτικό σχολείο έγινε υποχρεωτική, το ελληνικό κράτος όφειλε να εξασφαλίσει κατάλληλες αίθουσες διδασκαλίας για το σύνολο των μαθητών. Εν τούτοις με τη σύσταση του Ελληνικού Κράτους δεν υπήρχαν σχολικά κτίρια και ως διδακτικές αίθουσες λειτουργούσαν χώροι των εκκλησιών ή δωμάτια κτιρίων που είχαν κριθεί ακατάλληλα για οποιαδήποτε άλλη χρήση¹⁹².

Ο νόμος του 1833 για τους δήμους και ο νόμος του 1834 για τη δημοτική εκπαίδευση όριζαν ότι οι δήμοι ήταν υπεύθυνοι για την εύρεση, συντήρηση και ανέγερση σχολικών διδακτηρίων. Κάθε δήμος υποχρεούτο να εξασφαλίσει κατάλληλη στέγη είτε κατασκευάζοντας είτε ενοικιάζοντας από ιδιώτες. Επίσης όφειλε να συντηρεί το κτίριο αλλά και να εξασφαλίζει όλα τα απαραίτητα υλικά όπως αυτά είχαν οριστεί από τις τοπικές εφορευτικές επιτροπές. Όμως ο νόμος δεν εφαρμόστηκε αφού οι δήμοι δε διέθεταν την οικονομική δυνατότητα να ανταποκριθούν στις προαναφερόμενες απαιτήσεις¹⁹³. Οι εκθέσεις των επιθεωρητών το 1893 και το 1896 περιγράφουν την αθλιότητα των σχολικών κτιρίων¹⁹⁴.

*«Από των μέσων του Σεπτεμβρίου μέχρι τέλους του Μαρτίου διεκόπησαν τα μαθήματα ... διότι ο δήμαρχος δεν πλήρωνε το ενοίκιον και οι ιδιοκτήται τούτου ένεκα ηρνούντο να μισθώσωσιν εις αυτόν τας οικίας των· η δε ευρεθείσα, ένθα νυν το διδακτήριον, είνε κακίστη· αριστερά τω εις το διδακτήριον ανερχομένω διαμένουσι χοίροι...»*¹⁹⁵

*«...Το διδακτήριον αντί κήπου περιβάλλεται έξωθεν υπό βορβόρου και ακαθαρσίας· εκεί αποταμιεύονται αι ακαθαρσίαι όλης της συνοικίας...»*¹⁹⁶

¹⁹² Χρ. Λέφας, *ό.π.*, σ. 478

¹⁹³ Ε. Καλαφάτη, *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821-1929, Από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό*, Αθήνα 1988, σ. 116-117

¹⁹⁴ Χρ. Λέφας, *ό.π.*, σ. 480 και 481

¹⁹⁵ Χρ. Λέφας, *ό.π.*, σ. 481

¹⁹⁶ Χρ. Λέφας, *ό.π.*, σ. 482

Με τους νόμους ΒΤΕ΄ του 1895 «περί εκπαιδευτικών τελών» και ΒΤΜΘ΄ του 1895 ρυθμίστηκαν οι δαπάνες για την ανέγερση των σχολικών κτιρίων. Σύμφωνα με αυτούς τους νόμους τα έξοδα για την οικοδόμηση των σχολείων δε θα επιβάρυναν μόνο τους δήμους αλλά και το ίδιο το Κράτος¹⁹⁷.

Η Ελλάδα, ύστερα από το μικρασιατικό πόλεμο, βρισκόταν σε δεινή οικονομική κατάσταση. Επομένως για την ανέγερση των σχολικών κτιρίων χρειαζόνταν χρήματα τα οποία δε διέθετε. Για το σκοπό αυτό στις 4 Ιουνίου 1930 το ελληνικό κράτος υπογράφει συμφωνία για σύναψη δανείου με σουηδική εταιρεία Aktiebolager Kreuger & Toll¹⁹⁸. Το καθαρό ποσό του δανείου ανερχόταν στα 318 εκατομμύρια δραχμές. Το 1/10 διατέθηκε για την αποπεράτωση των υπό ανέγερση σχολικών κτιρίων και τα υπόλοιπα 9/10 για την ανέγερση νέων¹⁹⁹.

Η τεχνική υπηρεσία του Υπουργείου Παιδείας συνέταξε τις γενικές γραμμές για την ανέγερση των σχολικών κτιρίων υπό την εποπτεία του Γάλλου αρχιτέκτονα Em. Hébrard. Μέχρι το 1932 είχαν ανεγερθεί 145 σχολικά κτίρια, είχαν τελειοποιηθεί 1375 διδακτήρια δημοτικής εκπαίδευσης και 103 μέσης εκπαίδευσης²⁰⁰. Δαπανήθηκε ολόκληρο το δάνειο αλλά 1200 σχολικά κτίρια έμειναν ημιτελή, με αποτέλεσμα την ανάγκη διάθεσης κι άλλων χρημάτων από το δημόσιο προϋπολογισμό για την αποπεράτωση τους²⁰¹.

Τα σχολικά κτίρια κατασκευάστηκαν με συγκεκριμένα κριτήρια, όπως για παράδειγμα το μέγεθος της αίθουσας διδασκαλίας, τη φωτεινότητα, τον προσανατολισμό των παραθύρων²⁰² κ.α., όπως φαίνεται στις εικόνες 6 και 7 του παραρτήματος. Ένα σχολικό κτίριο δημοτικής εκπαίδευσης έπρεπε να περιλαμβάνει, εκτός από την αίθουσα η οποία είχε συγκεκριμένες διαστάσεις²⁰³, κατοικία του υπηρετικού προσωπικού, αίθουσα χειροτεχνίας, τουαλέτες και λουτήρες, υπόστεγο, υπαίθριο χώρο για γυμναστική, κτιστή δεξαμενή με άμμο και μια κυκλική λίμνη για τα παιδιά, ξεχωριστό χώρο για το ιατρείο, δωμάτιο θυρωρού, αίθουσα εστιατορίου με

¹⁹⁷ Χρ. Λέφας, *ό.π.*, σ. 485, επίσης βλ. Ε. Καλαφάτη, *ό.π.*, σ. 181 και 183

¹⁹⁸ Χρ. Λέφας, *ό.π.*, σ.492

¹⁹⁹ Χρ. Λέφας, *ό.π.*, σ.493

²⁰⁰ Χρ. Λέφας, *ό.π.*, σ.493

²⁰¹ Χρ. Λέφας, *ό.π.*, σ.496

²⁰² Τα παράθυρα έπρεπε να είναι αριστερά τοποθετημένα, γιατί αν ήταν δεξιά δημιουργούσαν σκιά στα τετράδια των παιδιών. Χρ. Λέφας, *ό.π.*, σ.500

²⁰³ «Διαστάσεις των αιθουσών ωρίζοντο εις μήκος 7-9,50 μέτρα, εις πλάτος 5,50-6,30 μέτρα, και εις ύψος 4,00-4,50 μέτρα.» Χρ. Λέφας, *ό.π.*, σ.498

κουζίνα και αποθήκη, και σχολικό κήπο. Επίσης έπρεπε να διαθέτει ένα χώρο για το γραφείο του διευθυντή, έναν άλλο για το γραφείο των δασκάλων. Ακόμα προβλεπόταν μια αίθουσα για εργαστήριο φυσικής και χημείας, μια για βιβλιοθήκη και αναγνωστήριο και μια αίθουσα συγκεντρώσεων για τις σχολικές γιορτές²⁰⁴.

Το κόστος κατασκευής τέτοιου είδους σχολείων ήταν υπέρογκο, γι' αυτό κάποια από τα παραπάνω κριτήρια δεν εφαρμόστηκαν, όπως για παράδειγμα η βιβλιοθήκη ήταν στο γραφείο του διευθυντή και όχι σε ξεχωριστό χώρο. Επίσης σε πολλά σε σχολεία δεν κατασκευάστηκε αίθουσα συγκεντρώσεων, αμμοδεξαμενή, λίμνη και κατοικία του υπηρετικού προσωπικού. Τέλος το ιατρείο συγχωνεύθηκε με το δωμάτιο του θυρωρού.

²⁰⁴ Χρ. Λέφας, *ό.π.*, σ.498

Η' Κεφάλαιο

Η κριτική κατά των νομοσχεδίων

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929, όπως και κάθε άλλη προσπάθεια για εκπαιδευτική αλλαγή την περίοδο αυτή, προκάλεσε αντιδράσεις. Τη δεδομένη χρονική περίοδο το γλωσσικό ζήτημα, όπως έχει αναλυθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, είχε δημιουργήσει ήδη προστριβές ανάμεσα στους δημοτικιστές και τους συντηρητικούς υποστηρικτές της καθαρεύουσας.

Συνεπώς οι υπέρμαχοι της καθαρεύουσας τάχθηκαν απέναντι σε αυτή τη μεταρρύθμιση, καθώς εισηγήθηκε την είσοδο της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση. Φυσικά η Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών έλαβε θέση για αυτή την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση υποστηρίζοντας ότι επρόκειτο για «*βεβιασμένη εργασία*» και για «*προϊόντα μελέτης ολίγων ατόμων*», αφού οι εκπρόσωποί της δεν ερωτήθηκαν και δεν εξέφρασαν τις απόψεις τους για τις αλλαγές αυτές²⁰⁵.

Ο Δημήτρης Γληνός, αν και υπέρμαχος της δημοτικής γλώσσας και έχοντας ενεργή συμμετοχή στη μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1913-1917, άσκησε έντονη κριτική στη μεταρρύθμιση του 1929 μέσα από 13 άρθρα που δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα «Ακρόπολις»²⁰⁶. Η στάση αυτή του Γληνού επιβεβαίωσε και το διχασμό που επικρατούσε στην επιστημονική κοινότητα, μια ρήξη που είχε τις ρίζες της στη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου²⁰⁷.

Στη συνέχεια της εργασίας θα παρουσιαστούν οι απόψεις του Δ. Γληνού, αλλά και άλλων αρθρογράφων της εφημερίδας «Ακρόπολις», οι οποίοι μέσα από τα άρθρα τους εξέφρασαν τις απόψεις τους και τοποθετήθηκαν σχετικά με τη συγκεκριμένη μεταρρυθμιστική προσπάθεια.

8.1. Οι απόψεις του Δ. Γληνού για την παιδεία και τον νομοθέτη

Στα πρώτα τέσσερα από τα δεκατρία άρθρα σχετικά με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ο Δ. Γληνός παρέθεσε τις απόψεις του για την παιδεία και ταυτόχρονα άσκησε κριτική στο νομοθέτη. Στο πρώτο άρθρο, στις 6 Ιουνίου του 1929, σημείωσε ότι από το 1889 και από την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που επιχείρησε η

²⁰⁵ Α. Καραφύλλης, *Νεοελληνική εκπαίδευση: Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, Αθήνα 2002, σ. 109

²⁰⁶ Σ. Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση*, σ. 103

²⁰⁷ Α. Καραφύλλης, *ό.π.*, σ. 111

κυβέρνηση του Χ. Τρικούπη η ιστορία επαναλαμβάνεται²⁰⁸. Συγκεκριμένα παρατήρησε ότι κάθε Υπουργός Παιδείας αναδείκνυε με τον ίδιο τρόπο την άσχημη κατάσταση που επικρατούσε στην παιδεία και τα ελαττώματα του εκπαιδευτικού συστήματος. Χαρακτηριστικά, ανάμεσα στα άλλα, ανέφερε την ανεπάρκεια των δασκάλων, τον αναλφαβητισμό των παιδιών, τα άθλια σχολικά κτίρια, τον παπαγαλισμό και τον σχολαστικισμό των διδακτικών μεθόδων κ.ά. Επίσης εντόπισε ότι οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που προτεινόταν κάθε φορά ανακόπτονταν για τους ίδιους λόγους, δηλαδή είτε αντιδρούσε η Φιλοσοφική Σχολή γιατί θεωρούσε ότι βεβηλωνόταν η ελληνική παιδεία είτε η κυβέρνηση συνειδητοποιούσε ότι δεν επαρκούσε ο προϋπολογισμός και κατά συνέπεια δεν μπορούσαν να πραγματοποιηθούν οι μεταρρυθμίσεις στην παιδεία²⁰⁹.

Η παιδεία για τον Γληνό ήταν μια σύνθετη λειτουργία που διαμορφωνόταν από πολλούς παράγοντες. Την αντιμετώπιζε σαν ένα ζωντανό οργανισμό που εξελισσόταν παράλληλα με την πολιτισμική εξέλιξη του λαού. Ο «*ρυθμιστής*», κατά τον Γληνό, έπρεπε να ήταν ικανός να διστάσει και να κατανοήσει όλες αυτές τις αλλαγές που συντελούνταν με την πάροδο των χρόνων. Όμως δεν υπάρχει απόλυτος «*ρυθμιστής*», επειδή δεν υπάρχει μια μόνο συνισταμένη όλων των παραγόντων που ρυθμίζουν την παιδεία. Συνεπώς δε γίνεται να υπάρξει μια απόλυτη λύση για τα εκπαιδευτικά προβλήματα. Η λύση που δίνεται κάθε φορά, αν πραγματοποιηθεί, αντιπροσωπεύει τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή την επικρατέστερη συνισταμένη. Γι' αυτό το λόγο υπάρχουν πολλά και διαφορετικά κοινωνικά ρεύματα και σχολές στην εκπαιδευτική επιστήμη²¹⁰.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, μέσα από την κοινωνική εξέλιξη προέκυψε το γλωσσικό ζήτημα. Υπήρξαν οι υποστηρικτές της καθαρεύουσας που καθήλωσαν τη λαϊκή παιδεία κάνοντάς την ατροφική και αυτοί που προωθούσαν τη δημοτική. Με τα νομοσχέδια του 1913 και του 1917 έγιναν προσπάθειες να εισαχθεί η δημοτική στο λαϊκό σχολείο αλλά δεν κατάφεραν να τα πραγματοποιήσουν. Με τα νομοσχέδια του 1929 προσπάθησαν να εφαρμόσουν όλα αυτά που δεν μπόρεσαν στην προηγούμενη μεταρρύθμιση, θεωρώντας ότι αποτελούσαν συνέχεια εκείνης. Ο Γληνός

²⁰⁸ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η νέα παράσταση μιας παλιάς κωμωδίας», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 131, 9.6.1929, σ. 1

²⁰⁹ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1

²¹⁰ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Μια μικρή προεισαγωγή», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 132, 10.6.1929, σ.1

αναρωτιόταν αν στο διάστημα των δεκαέξι χρόνων που μεσολάβησε, δε συντελέστηκε καμία αλλαγή στην ελληνική κοινωνία. Γιατί, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η παιδεία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την κοινωνική εξέλιξη²¹¹.

Στο επόμενο άρθρο του, στις 11 Ιουνίου του 1929, σημείωσε την ανασύνθεση της ελληνικής κοινωνίας στο διάστημα των δεκαέξι τελευταίων ετών. Σε αυτή συντέλεσε η μετακίνηση και η εγκατάσταση εκατομμυρίων προσφύγων από την Μικρά Ασία, την Ανατολική Θράκη και την Κωνσταντινούπολη στην Ελλάδα δημιουργώντας σύμφωνα τον Γληνό νέα οικονομικά και πνευματικά προβλήματα²¹².

Ο Γληνός θεωρούσε ότι για να λυθούν τα οικονομικά προβλήματα έπρεπε να αναπτυχθεί στο μέγιστο βαθμό η γεωργία. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού όφειλε ο αγρότης να εφοδιαστεί με όλα τα τεχνικά μέσα της επιστήμης αλλά και ο απλός εργάτης να αποκτήσει τεχνική κατάρτιση. Συνεπώς ο γεωργικός και ο τεχνικός πολιτισμός έπρεπε να καλλιεργηθούν στο μέγιστο, ώστε να αποδώσουν και στον αντίστοιχο βαθμό²¹³.

Καθίσταται, λοιπόν, σαφές ότι για να επιτευχθεί η λύση σε αυτό το πρόβλημα πρέπει κατά το Γληνό να αξιοποιηθεί η παιδεία. Διαπίστωσε ότι περισσότεροι από 3.000.000 Έλληνες ήταν αναλφάβητοι. Αυτό συνεπαγόταν ότι ούτε ο αγρότης, ούτε ο τεχνίτης όμως ούτε και ανώτατος μηχανικός του τεχνικού και αγροτικού τομέα ήταν μορφωμένος. Σε αυτό το σημείο εντόπισε ο Γληνός το πρόβλημα της παιδείας και πίστευε ότι πάνω σε αυτό τον άξονα πρέπει να κινηθεί αυτός που θα επιδιώξει να δώσει μια λύση παραμερίζοντας κάθε αντίσταση²¹⁴.

Σύμφωνα με το Γληνό η ελληνική κοινωνία ήταν προετοιμασμένη για μια ουσιαστική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, καθώς ήδη από το 1912 η δράση του Εκπαιδευτικού Ομίλου έχει βοηθήσει στην προετοιμασία της κοινωνίας προς την κατεύθυνση αυτή. Παρ' όλα αυτά κατά το Γληνό η μεταρρύθμιση του 1929 ήταν «ατελέστερη» από αυτή του 1913. Αυτό το απέδωσε στο ότι ο ρυθμιστής, δηλαδή ο νομοθέτης, δεν είχε επικεντρωθεί στην ουσία του προβλήματος. Δε έλαβε υπόψη την ιστορική και κοινωνική πραγματικότητα της Ελλάδας και τις ζυμώσεις που συντελέστηκαν. Ακόμα τον κατηγόρησε για έλλειψη δημιουργικής ενόρασης και

²¹¹ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1-2

²¹² Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η σημερινή στιγμή», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 133, 11.6.1929, σ.1

²¹³ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1

²¹⁴ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1-2

τολμηρής προσπάθειας, αφού όσα αναφέρθηκαν στην εισηγητική του έκθεση επαναλαμβάνονταν από το 1880²¹⁵.

Για το Γληνό ήταν ολοφάνερο ότι ο νομοθέτης δεν μπόρεσε να προσεγγίσει τη σύνθεση της ελληνικής κοινωνίας και επομένως δεν μπόρεσε να την αναλύσει και να αξιοποιήσει τα χαρακτηριστικά της για μια ολοκληρωμένη μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης. Για το λόγο αυτό αρκέστηκε στη φιλοσοφία της ελληνικής παιδείας και κοινωνίας βασισμένη έξω από την πραγματικότητα αδυνατώντας να την αναλύσει²¹⁶.

Με την ακόλουθη φράση χαρακτήρισε ο Γληνός τα νομοσχέδια «*Ό, τι περιέχουν καλό, δεν είναι νέο, ό, τι περιέχουν νέο, δεν είναι καλό*»²¹⁷.

8.2. Η κριτική που διατυπώθηκε για τη στοιχειώδη εκπαίδευση

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, που αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, προέβλεπε την ίδρυση νηπιαγωγείων. Ο Δ. Γληνός στο άρθρο του «*Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Το λαϊκό σχολείο που δε δημιουργείται*», που δημοσιεύθηκε στις 13 Ιουνίου του 1929, σχολίασε την απόφαση αυτή. Αναφέρθηκε στο γεγονός ότι το κράτος προέβλεπε την ίδρυση νηπιαγωγείων σε όλες τις ελληνικές περιοχές και όχι μόνο στις ξενόφωνες της Βόρειας Ελλάδας. Ταυτόχρονα σημείωσε την παρατήρησή του ότι από την κυβέρνηση δεν προβλεπόταν καμία αύξηση του προϋπολογισμού για την ίδρυση αυτών των σχολείων²¹⁸.

Στη συνέχεια του ίδιου άρθρου αναφέρθηκε στο *λαϊκό σχολείο*. Πιο συγκεκριμένα ο Γληνός έκανε λόγο για τη διάρκεια φοίτησης στο δημοτικό σχολείο, η οποία είχε οριστεί στα έξι χρόνια και είχε καταστεί υποχρεωτική και μικτή για αγόρια και κορίτσια. Η πρόταση αυτή βρήκε το έδαφος προετοιμασμένο, καθώς ακολουθώντας τις προτάσεις του 1889 και του 1913 η κοινή γνώμη και η συνείδηση των δασκάλων ήταν πλέον ώριμη για να δεχτούν μια τέτοια αλλαγή²¹⁹. Συνεπώς θεωρούσε ότι επειδή η παραπάνω πρόταση είχε συσταθεί και αναλυθεί από

²¹⁵ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η αφιλοσόφητη φιλοσοφία της ελληνικής παιδείας», στην: Ακρόπολις, αρ. φ. 134, 12.6.1929, σ.1

²¹⁶ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1

²¹⁷ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Ο επίλογος», αρ. φ. 143, 21.6.1929, σ. 2, στο εξής βλ. Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Ο επίλογος»

²¹⁸ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Το λαϊκό σχολείο που δεν δημιουργείται», στην: Ακρόπολις, αρ. φ. 135, 13.6.1929, σ. 1

²¹⁹ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ.1

παλαιότερες μεταρρυθμίσεις, δεν ήταν κάτι πρωτόγνωρο για το οποίο θα εναντιωνόταν τόσο ο λαός όσο και η εκπαιδευτική κοινότητα.

Επίσης ένα άλλο σημαντικό σημείο στο οποίο στάθηκε ήταν οι μαθητές που απουσιάζουν από το σχολείο. Η κυβέρνηση αναφέρθηκε σε ένα δημοτικό σχολείο που ήταν υποχρεωτικό για όλα τα παιδιά, γιατί είχε παρατηρηθεί διαρροή μαθητών. Γι' αυτό λήφθηκαν μέτρα, ώστε να μην απουσιάζει κανένας μαθητής από το σχολείο. Τα μέτρα αυτά σύμφωνα με το Γληνό ήταν ανεπαρκή, αφού καλείται ο δάσκαλος να φτιάξει μια λίστα με τα ονόματα των μαθητών που συμπλήρωναν το απαιτούμενο όριο ηλικίας, για να φοιτήσουν στο δημοτικό σχολείο. Κάτι το οποίο ήταν σχεδόν ακατόρθωτο, καθώς τα ληξιαρχικά βιβλία δεν τηρούνταν, από τη στιγμή που πολλά παιδιά δεν είχαν δηλωθεί καθόλου. Ακόμα δεν καταγράφονταν οι διευθύνσεις των μαθητών ούτε και οι αλλαγές σ' αυτές που τυχόν μπορεί να προέκυπταν. Τέλος τα σχολεία ήταν άτακτα μοιρασμένα στις συνοικίες γεγονός που αποτέλεσε τροχοπέδη στη σύσταση του απαιτούμενου πίνακα²²⁰.

Ένα άλλο άρθρο στην ίδια εφημερίδα αναφέρθηκε στην επιβολή ποινών για την εφαρμογή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Ποινές επιδέχονταν οι πρόεδροι των κοινοτήτων εάν δεν δήλωναν όλα τα παιδιά που συμπλήρωναν το 6^ο έτος της ηλικίας τους. Επίσης προβλέπονταν κυρώσεις για τους δασκάλους, αν δεν κατήγγειλαν τους γονείς που δεν έστελναν τα παιδιά τους στο σχολείο. Ακόμα εισηγήθηκαν ποινές και στους επιθεωρητές, ώστε να εξασφαλιστεί η φοίτηση των παιδιών στο δημοτικό σχολείο. Σύμφωνα με το άρθρο όταν το κράτος επέβαλε την υποχρεωτική φοίτηση όφειλε να την εξασφαλίζει και οικονομικά, αλλιώς ήταν απλά ένας «νεκρός» νόμος²²¹.

Κατά την άποψη του Γληνού ο μοναδικός τρόπος για την εφαρμογή της υποχρεωτικής φοίτησης ήταν η σύσταση σχολικών επιτροπών από γονείς μαθητών που θα συνεργάζονταν κατά ενορίες με τις εκκλησιαστικές ενοριακές επιτροπές.

²²⁰ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Οι αγράμματοι που μένουν αγράμματοι», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 136, 14.6.1929, σ.1, στο εξής βλ. Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Οι αγράμματοι που μένουν αγράμματοι»

²²¹ Ανυπόγραφο άρθρο, «Η τραγωδία της μεσαίας τάξεως-Η απογοητευτική κατάσταση της λαϊκής παιδείας-Διακόσια πενήντα χιλιάδες παιδιά μένουν τελείως αγράμματα-Το σχολείον αντί να προσελκύει το παιδί αυτό το ίδιο το εκδιώκει-Έχομεν ανάγκην από σχολεία επαρκή», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 32, 27.2.1929, σ. 4

Αλλά για να γίνει κάτι τέτοιο έπρεπε να προηγηθεί αποκέντρωση αφού οι κρατικές υπηρεσίες ήταν βραδυκίνητες και ανοργάνωτες²²².

Η ανεπάρκεια των σχολικών προγραμμάτων είναι άλλο ένα σημείο το οποίο σχολιάζεται. Σύμφωνα με τον αρθρογράφο οι μαθητές έπρεπε να αποκτούν γνώσεις και ταυτόχρονα να αναπτύξουν με φυσικό τρόπο τη δική τους πρωτοβουλία. Κάτι το οποίο, όμως δε συνέβαινε καθώς το σχολείο επικεντρωνόταν στην απομνημόνευση άχρηστων γνώσεων για τη ζωή. Ακόμα παρατηρήθηκε ασυνέχεια στα σχολικά προγράμματα καθώς οι μαθητές στο δημοτικό σχολείο δε διδάσκονταν αρχαία ελληνικά, ενώ αργότερα το σχολικό πρόγραμμα τα περιελάμβανε προκαλώντας έτσι σύγχυση στους μαθητές²²³.

Ο Γληνός σημείωσε ότι δεν υπήρχε κανένας επαγγελματικός προσανατολισμός στους μαθητές και δεν αξιοποιόταν όσο το δυνατόν γονιμότερα το δημοτικό σχολείο. Αυτό οφειλόταν, κατά τον Γληνό, γιατί είχε διατηρηθεί ο χωρισμός της γενικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης. Το σχολείο δεν είχε οικοδομηθεί πάνω σε μια νέα βάση. Ακόμα διατηρούσε την καθαρεύουσα στις δύο τελευταίες τάξεις, ενώ οι ώρες αυτές θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν για την ενίσχυση πρακτικών γνώσεων των μαθητών. Αντ' αυτού προτάθηκε η ίδρυση των κατώτερων επαγγελματικών σχολείων²²⁴.

Όσον αφορά τα τελευταία ο Γληνός εξέφρασε τη δυσαρέσκειά του. Ο νομοθέτης πρότεινε την ίδρυση κατώτερων επαγγελματικών σχολείων χωρίς όμως να αποσαφηνίσει τον αριθμό αυτών των σχολείων, τις περιοχές που θα ιδρυθούν, καθώς επίσης και πώς θα εξασφαλίσει το χρηματικό ποσό που θα απαιτηθεί. Ακόμα παρατήρησε ότι, παρά το γεγονός ότι υπάγονταν στη «Στοιχειώδη Εκπαίδευση», οργανώνονταν όπως αυτά της «Μέσης Εκπαίδευσης». Το διδακτικό προσωπικό αποτελείτο από καθηγητές και υπάγονταν στον Γενικό Επιθεωρητή²²⁵. Συνεπώς δεν επικρατούσε μια ξεκάθαρη εικόνα για αυτά τα σχολεία.

Μια άλλη παρατήρηση σχετιζόταν με τα μαθήματα που διδάσκονταν σε αυτά. Επικρατούσε μια ασάφεια καθώς σε μερικά σχολεία διδάσκονταν θρησκευτικά, ελληνικά, ιστορία, γυμναστική και στοιχεία των καθηκόντων και δικαιωμάτων του

²²² Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1-2

²²³ Ανυπόγραφο άρθρο, *ό.π.*, σ. 4

²²⁴ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1-2

²²⁵ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Ο θρύλος των επαγγελματικών σχολών», στην : *Ακρόπολις*, αρ. φ. 137, 15.6.1929, σ. 1, στο εξής βλ. Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Ο θρύλος των επαγγελματικών σχολών»

πολίτου, ενώ σε άλλα όχι. Σε ορισμένα σχολεία είχαν οριστεί τα ειδικά μαθήματα, ενώ σε άλλα όχι γιατί δεν τα γνώριζε ο νομοθέτης, σύμφωνα με τον Γληνό²²⁶.

Ακόμα εξέφρασε την άποψη ότι δεν λήφθηκαν ουσιαστικά μέτρα για τη διδασκαλία των αναλφάβητων. Επισημάνε ότι η κυβέρνηση για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του αναλφαβητισμού ίδρυσε τις νυχτερινές σχολές και διέθεσε για αυτές 2.500.000 δρχ το χρόνο. Το ποσό ήταν πενιχρό, διότι για κάθε σχολή διατέθηκε το ποσό των 8.000 δρχ με αποτέλεσμα να δύναται να ιδρυθούν 312 νυχτερινές σχολές. Επομένως σε αυτές μπορούσε να φοιτήσει ένα πολύ μικρό ποσοστό των αναλφάβητων²²⁷. Έτσι, λόγω της έλλειψης οράματος της μεταρρύθμισης ούτε και τα νυχτερινά σχολεία κατάφεραν να επιτελέσουν τον σκοπό τους, δηλαδή τη μείωση του αριθμού των αναλφάβητων.

Ο Γληνός χαρακτήρισε τα νηπιαγωγεία, το δημοτικό σχολείο αλλά και τα κατώτερα επαγγελματικά σχολεία «θρύλο». «*Η οργάνωση του λαϊκού σχολείου είναι παραμυθάκι για πολύ μικρά παιδιά*» αναφέρει στο άρθρο του «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Οι αγράμματοι που μένουν αγράμματοι»²²⁸.

8.3. Η κριτική που διατυπώθηκε για τη μέση εκπαίδευση

Αλλά ούτε και τα νομοσχέδια της Μέσης Εκπαίδευσης έμειναν στο απυρόβλητο. Και αυτά επιδέχθηκαν κριτική από τον Γληνό και άλλους παιδαγωγούς, όπως η Έλλη Λαμπρίδη. Στα νομοσχέδια αυτά ανύπαρκτη ήταν κάθε προσπάθεια για επαγγελματικό προσανατολισμό και για διαφοροποίηση της Μέσης Παιδείας, όπως επισημαίνει ο Γληνός²²⁹.

Στην Παλαιά Ελλάδα υπήρχαν 435 ελληνικά σχολεία, τα οποία σύμφωνα με τη μεταρρύθμιση καταργήθηκαν όπου υπήρχαν Γυμνάσια, δηλαδή τα 157. Όλα τα υπόλοιπα, δηλαδή τα 278, μετατράπηκαν σε διτάξια Ημιγυμνάσια. Αυτό σύμφωνα με το Γληνό διατηρούσε και χειροτέρευε τα ελαττώματα του ελληνικού σχολείου. Το ημιγυμνάσιο το χαρακτήρισε «*σχολείο κολοβό*» ως προς το πρόγραμμά του. Σε αυτό

²²⁶ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1

²²⁷ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Ο επίλογος», σ. 1

²²⁸ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Οι αγράμματοι που μένουν αγράμματοι», σ. 2 επίσης βλ.

Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια- Ο θρύλος των επαγγελματικών σχολών», σ. 1

²²⁹ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια- Ο θρύλος των επαγγελματικών σχολών», σ. 2

διδάσκονταν τα μαθήματα των δύο πρώτων τάξεων του γυμνασίου, συνεπώς εξακολουθούσε να καλλιεργείται η ημιμάθεια²³⁰.

Σύμφωνα με τα νομοσχέδια τα Ημιγυμνάσια θα μετατρέπονταν σε επαγγελματικά σχολεία. Το μέτρο αυτό ήταν μια προσωρινή λύση έως ότου ολοκληρωνόταν η μετατροπή των Ημιγυμνασίων. Ο Γληνός αναρωτιόταν πώς γίνεται να υπάρξει μεταρρύθμιση που να ορίζει προσωρινά σχολεία. Αν ήταν όντως προσωρινά θα έπρεπε, σύμφωνα με τον Γληνό, 20, 30 ή 40 Ημιγυμνάσια κάθε χρόνο να μετατρέπονταν σε επαγγελματικά σχολεία, προβλέποντας συγχρόνως για τις αναγκαίες πιστώσεις²³¹.

Όπως ανέφερε ο ίδιος, αν τα Ημιγυμνάσια μετατρέπονταν σε επαγγελματικά σχολεία τότε οι αντιδράσεις από την τοπική κοινότητα ήταν αναπόφευκτες, καθώς κανένας δεν θα επιθυμούσε να στείλει το παιδί του σε ένα επαγγελματικό σχολείο. Προτιμούσε να φοιτήσει σε γυμνάσιο σε ένα διπλανό χωριό, ώστε να καταφέρει αργότερα να ανέλθει κοινωνικά. Αποτέλεσμα όλου αυτού θα ήταν η αύξηση των Ημιγυμνασίων²³².

Από την άλλη μεριά υπήρχε η αντίδραση του διδακτικού προσωπικού της Μέσης Παιδείας. Ένας αριθμός καθηγητών τοποθετήθηκε στα Ημιγυμνάσια και ο Γληνός αναρωτιέται με ποιον τρόπο όλοι οι υπόλοιποι καθηγητές που αποφοιτούσαν από τα Πανεπιστήμια κάθε χρόνο πώς μπορούσαν να απορροφηθούν, ώστε να μην αντιδράσουν από τη στιγμή που δεν έχουν ληφθεί μέτρα για τον περιορισμό εκπαίδευσης νέων καθηγητών. Άρα η προσωρινότητα των Ημιγυμνασίων ήταν «*συνειδητή αγυρτεία*» κατά τον Γληνό. Την ίδρυσή τους τη χαρακτήρισε εγκληματική πράξη για την παιδεία, καθώς χειροτέρευε την ήδη υπάρχουσα άσχημη κατάσταση και ταυτόχρονα αποτελούσε ένα εμπόδιο για τις επόμενες μεταρρυθμίσεις²³³.

Ο Γληνός ανέφερε στο άρθρο του με τίτλο «*Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Βιομηχανία προσοντούχων αγραμμάτων*» τις αντιφάσεις του νομοθέτη σχετικά με τα Ημιγυμνάσια και τα Γυμνάσια. Ο τελευταίος έκανε λόγο στην εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου για την αδυναμία των ελληνικών σχολείων να παράσχουν τα

²³⁰ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Ο μονομερής κλασικισμός που θεριεύει», στην: *Ακρόπολις*, αρ.φ. 138, 16.6.1929, σ. 3, στο εξής βλ. Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Ο μονομερής κλασικισμός που θεριεύει»

²³¹ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 3

²³² Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 3

²³³ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 3

απαραίτητα εφόδια στους μαθητές. Σύμφωνα με το Γληνό, ανάλογη ήταν η κατάσταση με τα Ημιγυμνάσια αφού προήγαγαν την ημιμάθεια²³⁴.

Στον ισχυρισμό του νομοθέτη ότι σκοπός της Μέσης Εκπαίδευσης ήταν η προπαρασκευή των νέων για τις ανώτερες σπουδές, ο επιφανής παιδαγωγός απαντά πως ο ίδιος διαπίστωσε ότι υπήρχε υπερπαραγωγή επιστημόνων που δεν μπορούσαν να αξιοποιηθούν όλοι στην αγορά εργασίας της εποχής. Γι' αυτό προέκυψε η απορία του Γληνού γιατί να δημιουργηθούν κι άλλα Γυμνάσια αφού υπήρχε πληθώρα επιστημόνων²³⁵.

Στο ίδιο άρθρο του ο Γληνός σχολίασε τον κλασικό χαρακτήρα του Γυμνασίου που παρέμεινε ίδιος, όπως πριν από τη λεγόμενη μεταρρυθμιστική προσπάθεια της κυβέρνησης. Ανέφερε, συγκεκριμένα, ότι από τα 160 Γυμνάσια τα 147 ήταν κλασικά, ενώ τα 13 Πρακτικά Λύκεια παρέμειναν 13, χωρίς να συντελεστεί κάποια αύξηση στον αριθμό αυτών των σχολείων. Κανένα Γυμνάσιο δεν μετατρέπεται σε πρακτικό. Στο ίδιο μήκος κύματος ανέφερε ότι δε γίνεται καμία πρόβλεψη για μετατροπή του προγράμματος του Γυμνασίου²³⁶.

Σημείωσε, επίσης, ότι ήδη υπήρχαν αρκετές ελλείψεις σε μέσα και χώρους διδασκαλίας (εργαστήρια, όργανα), κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό και με μαθηματική ακρίβεια τα 515 Ημιγυμνάσια και Γυμνάσια θα είναι ελλιπή, αφού δεν προβλέπεται καμία δαπάνη για αυτά τα σχολεία²³⁷.

Από το στόχαστρο της κριτικής των νομοσχεδίων της μεταρρύθμισης τόσο του Δ. Γληνού όσο και της Έλλης Λαμπρίδη δε διέφυγε η εκπαίδευση των κοριτσιών. Μέσα από τα άρθρα τους άσκησαν κριτική τόσο για το χωρισμό αγοριών και κοριτσιών στα σχολεία της Μέσης Εκπαίδευσης όσο και για την ίδρυση των Ανώτερων Παρθεναγωγείων.

Πιο συγκεκριμένα ο Γληνός στο άρθρο του με τίτλο *«Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Στη μοδίστρα, στον κουρέα και στο καζίνο»* περιέγραφε τις εργασιακές συνθήκες της γυναίκας. Αναγνώριζε ότι οι γυναίκες των λαϊκών κυρίως στρωμάτων εργάζονταν πολύ σκληρά χωρίς να έχουν καμία οικονομική αυθυπαρξία, αφού οι καρποί της εργασίας της δεν της ανήκαν. Γι' αυτό παρομοίασε την εργασία της

²³⁴ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Βιομηχανία προσοντούχων αγραμμάτων», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 139, 17.6.1929, σ. 1

²³⁵ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1

²³⁶ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1

²³⁷ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1

γυναίκας με αυτή του αρχαίου δούλου. Εν αντιθέσει με τις γυναίκες των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων που διατηρούσαν το ρόλο της γυναίκας συζύγου, νοικοκυράς και μητέρας²³⁸.

Επίσης πρόβαλε το πρόβλημα του αναλφαβητισμού στις γυναίκες, με το ποσοστό να αγγίζει το 70%. Ο Γληνός θεωρούσε ότι έπρεπε να ληφθούν μέτρα για την εκπαίδευση των γυναικών, ώστε να υψωθεί ο γυναικείος παράγοντας ισότιμος και ισάξιος με τον ανδρικό όχι μόνο στην εργασία αλλά και στην κοινωνία. Για το λόγο αυτό θεωρούσε ότι έπρεπε να γίνεται συνεκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών σε όλες της βαθμίδες της εκπαίδευσης. Ουσιαστικά παρατήρησε, ότι κάτι τέτοιο συνέβαινε, αφού όπου δεν υπήρχε Γυμνάσιο θηλέων ή όταν ένα κορίτσι κατοικούσε μακριά από ένα σχολείο θηλέων, μπορούσε να φοιτήσει στο πλησιέστερο αρρένων²³⁹.

Έκκληξη προκάλεσε στη Λαμπρίδη το γεγονός ότι στη Στοιχειώδη Εκπαίδευση προβλεπόταν η συνεκπαίδευση, ενώ στη Μέση Εκπαίδευση υπήρχε διαχωρισμός της εκπαίδευσης των αγοριών και των κοριτσιών²⁴⁰. Επίσης η Λαμπρίδη στο άρθρο της «Διατί ημείς αι μορφωμένοι Ελληνίδες δεν τα θέλομεν» ανέφερε ότι η συνεκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών στις επαρχιακές πόλεις είχε *de facto* εφαρμοσθεί, καθώς δεν υπάρχει ξεχωριστό σχολείο θηλέων. Οι γονείς το είχαν αποδεχτεί γιατί δεν επιθυμούσαν τα κορίτσια τους να μείνουν αμόρφωτα από την τετάρτη δημοτικού²⁴¹.

Σε διαφορετική πορεία σκέψης κινείται ο Γληνός, που δικαιολογούσε να χωριστεί η εκπαίδευση των αγοριών και των κοριτσιών στις επαρχιακές πόλεις λόγω των αντιλήψεων που επικρατούσαν. Αντίθετα στις πόλεις, όπου ο κόσμος είναι πιο προοδευτικός, μπορούσε να επιβληθεί η συνεκπαίδευση. Αναγνώρισε, όμως, ότι συνέβαινε το αντίστροφο. Το ζήτημα μπορούσε να λυθεί με την εφαρμογή της συνεκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες της παιδείας, αν αντιμετωπιζόταν αποφασιστικά αποβάλλοντας την αντιδραστική διάθεση που εμμένει σε παλιά στερεότυπα²⁴².

Από την κριτική του Γληνού δεν απουσίασαν τα Ανώτερα Παρθεναγωγεία. Στέκεται αντίθετος στην ίδρυση αυτών. Κατά την άποψή του απευθύνονταν στα

²³⁸ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Στη μοδίστρα, στον κουρέα και στο καζίνο», στην: *Ακρόπολις*, αρ.φ. 140, 18.6.1929, σ. 1

²³⁹ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1

²⁴⁰ Ε. Λαμπρίδη, «Η μορφωμένες γυναίκες και τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια», αρ.φ. 148, 27.6.1929, σ. 1

²⁴¹ Ε. Λαμπρίδη, «Διατί ημείς αι μορφωμένοι Ελληνίδες δεν τα θέλομεν», στην: *Ακρόπολις*, αρ.φ. 149, 28.6.1929, σ.1

²⁴² Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1

κορίτσια των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, γόνους εύπορων οικογενειών που δεν επρόκειτο να εργαστούν για βιοποριστικούς λόγους. Επίσης αναρωτιόταν αν αξίζει να δαπανηθούν χρήματα από τον προϋπολογισμό του κράτους για την ίδρυση τέτοιων σχολείων με σκοπό να μορφωθούν τα κορίτσια για «*κούκλες της Βιτρίνας*», όπως τις αποκαλούσε²⁴³.

Τις ίδιες τοποθετήσεις έκανε και η Λαμπρίδη. Υποστήριζε ότι όλες αυτές οι γνώσεις και οι δεξιότητες ήταν άχρηστες, άσκοπες και ανόητες αφού οι γυναίκες αυτής της κοινωνικής τάξης δεν εργάζονταν και δεν παρήγαγαν τίποτα, παρά μόνο περίμεναν για κάποιο συμφέρον συννοικέσιο. Θεωρούσε, μάλιστα, ότι έπρεπε να εκλείψουν, γιατί σε μια προοδευτική δημοκρατική κοινωνία σημαντική είναι η εργασία. Όμοια πίστευε ότι δεν έπρεπε να χρησιμοποιηθεί μέρος του οικονομικού προϋπολογισμού για αυτού του είδους τα σχολεία²⁴⁴.

Επιπροσθέτως χαρακτήρισε τα Ανώτερα Παρθεναγωγεία ως ένα ίδρυμα «νόθο» και «αμφίβιο», αφού γινόταν εικονική προσπάθεια να ικανοποιηθούν όλες οι ανάγκες όλων των τάξεων. Παρατήρησε ακόμη ότι δεν οδηγούσε πουθενά και δεν προσέφερε κανένα ουσιαστικό προσόν στα κορίτσια. Ακριβώς για αυτό το λόγο ο νομοθέτης εξίσωνε το απολυτήριο των Ανωτέρων Παρθεναγωγείων με αυτό του Γυμνασίου²⁴⁵. Απορία του Γληνού ήταν πώς μπορούσε ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα με διάρκεια φοίτησης κατά δύο χρόνια λιγότερη και με ένα πολύ απλούστερο πρόγραμμα σπουδών να ήταν ισάξιο με το Γυμνάσιο²⁴⁶.

Σύμφωνα με τη Λαμπρίδη δεν έπρεπε να δημιουργηθεί, στα κορίτσια που φοιτούν στα Ανώτερα Παρθεναγωγεία, η εντύπωση ότι είναι μορφωμένα. Τόσο οι οικοκυρικές γνώσεις όσο και οι πνευματικές ήταν πολύ κατώτερες από αυτές των οικοκυρικών σχολείων και των Γυμνασίων αντίστοιχα. Παρόλο που θεωρούσε ότι αποτελούσαν ένα αγκάθι στην εκπαίδευση, πρότεινε να εξακολουθήσουν να υπάρχουν τετρατάξια σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης θηλέων αλλά να δέχονται τις μαθήτριες μετά το τέλος της Β΄ τάξης του εξατάξιου Γυμνασίου, καθώς κατανοούσε ότι αυτά ιδρύθηκαν σε απόμακρα μέρη όπου δε δύναται για ανώτερη εκπαίδευση και ότι επιχειρήθηκε μια διαφοροποίηση από το κλασικό Γυμνάσιο,. Καθ' αυτό τον

²⁴³ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 2

²⁴⁴ Ε. Λαμπρίδη, *ό.π.*, σ. 1

²⁴⁵ Ε. Λαμπρίδη, *ό.π.*, σ. 1

²⁴⁶ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 2

τρόπο μπορούν να γίνουν ισότιμα και ισάξια με τις άλλες σχολές της Μέσης Εκπαίδευσης²⁴⁷.

Αξίζει να αναφερθεί η θετική αντίδραση στην κατάργηση των απογευματινών μαθημάτων στα Γυμνάσια και η αντικατάστασή τους από δραστηριότητες που προήγαγαν την άσκηση του σώματος. Μάλιστα ο κ. Χρυσάφης πρότεινε την επέκταση αυτού του μέτρου και στις υπόλοιπες βαθμίδες της εκπαίδευσης²⁴⁸.

8.4. Η κριτική που διατυπώθηκε για το διδακτικό προσωπικό

Αυτή η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση μεριμνούσε και για το διδακτικό προσωπικό. Αναλύοντας τα σχετικά νομοσχέδια ο Γληνός υποστήριξε ότι, επειδή αυτά στηρίζονταν σε παλαιότερους νόμους και εργασίες που είχαν υλοποιηθεί από άλλους πριν από καιρό, δεν εμφάνιζαν ιδιαίτερα σφάλματα και προχειρότητα όπως τα οργανωτικά. Παρ' όλα αυτά παρατήρησε ότι δεν υπήρχε συνάφεια μεταξύ των νομοσχεδίων. Χαρακτηριστικά ανέφερε ότι το νομοσχέδιο «περί ιδρύσεως διδασκαλείου οικοκυρικής εκπαιδεύσεως» αγνοούσε τα άλλα νομοσχέδια, καθώς αυτό αναφέρθηκε στα «ελληνικά σχολεία» θηλέων και στα «αστικά σχολεία» θηλέων τα οποία είχαν καταργηθεί από τα οργανωτικά νομοσχέδια²⁴⁹.

Όσον αφορά τη μόρφωση του διδακτικού προσωπικού κατά τον Γληνό έπρεπε να αντιμετωπιστούν δύο προβλήματα. Το ένα αφορούσε τη μόρφωση του διδακτικού προσωπικού που έπρεπε να ήταν σύμφωνη με τους σκοπούς και τη νέα οργάνωση των σχολείων. Το άλλο σχετιζόταν με τη μετεκπαίδευση του ήδη υπάρχοντος προσωπικού, ώστε να μπορέσει να ανταποκριθεί στο μέγιστο βαθμό στις απαιτήσεις του νέου συστήματος²⁵⁰.

Ως προς τη μόρφωση του διδακτικού προσωπικού υπήρχαν κάποιες διατάξεις με τις οποίες ήταν σύμφωνος, ενώ με άλλες διαφωνούσε. Ο Γληνός

²⁴⁷ Ε. Λαμπρίδη, «Η μορφωμένες Ελληνίδες για τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 150, 29.6.1929, σ. 5

²⁴⁸ Κ.Π., «Οι μαθηταί των Γυμνασίων θ' ασχολούνται κάθε απόγευμα εις τα σπορ-Από του 1931 καταργούνται τα απογευματινά μαθήματα-Το πρωί θα διατίθεται εις την ανάπτυξιν του πνεύματος και το απόγευμα εις την διάπλασιν του σώματος των μαθητών-Διά να αποκτήσωμεν νεολαίαν με σώματα γερά», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 590, 19.9.1930, σ. 3

²⁴⁹ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η μόρφωση των διδασκάλων», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 141, 19.6.1929, σ. 1, στο εξής βλ. Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η μόρφωση των διδασκάλων»

²⁵⁰ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1

συμφωνούσε απόλυτα με το νομοσχέδιο για τη ρύθμιση των Ιερατικών Σχολών, γιατί με τον τρόπο αυτό έπαυε να υπάρχει μια ανεξέλεγκτη πηγή που να παράγει δημοδιδασκάλους. Ακόμα σταματούσαν να μορφώνονται άνθρωποι για δύο επαγγελματικούς σκοπούς και που τελικά για κανέναν από τους δύο δεν προετοιμάζονταν κατάλληλα²⁵¹.

Επίσης σύμφωνος τέθηκε με την πρόταση για την ίδρυση του Διδασκαλείου Οικοκυρικής Εκπαιδύσεως, επισήμανε όμως κάποιες παρατηρήσεις. Σημείωσε ότι έπρεπε να γίνει πιο ξεκάθαρο το πώς θα αξιοποιηθούν οι απόφοιτες του Διδασκαλείου. Συνετό θεωρούσε να φοιτήσουν σε αυτά απόφοιτες του Γυμνασίου για να υπάρξει μια άρτια μόρφωση. Ακόμα εισηγήθηκε τα μαθήματα των θρησκευτικών, ελληνικών και γαλλικών να μην περιληφθούν στο πρόγραμμα του Διδασκαλείου. Τέλος πρότεινε οι απόφοιτες να διορίζονται με βαθμό γραμματέως Α΄ τάξεως και να έχουν δυνατότητα προαγωγής μέχρι το βαθμό του τμηματάρχη Α΄ τάξεως²⁵².

Σύμφωνος ήταν και με την ίδρυση των πειραματικών Σχολείων στα Πανεπιστήμια Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Και εδώ όμως έκανε κάποιες παρατηρήσεις. Μια εξ αυτών αφορούσε τη διάρκεια της πρακτικής άσκησης, η οποία κρίθηκε ότι έπρεπε να αυξηθεί από έξι μήνες σε ένα χρόνο. Ακόμα ο αριθμός των θεολόγων που θα έκαναν πρακτική σε αυτά τα σχολεία θα έπρεπε να μειωθεί, με σκοπό την ανανέωση του προσωπικού της Μέσης Παιδείας. Αντίθετα στους καθηγητές ξένων γλωσσών και άλλων ειδικοτήτων κρίθηκε αναγκαία η πρακτική άσκηση σε αυτά τα σχολεία. Επίσης δε θεωρούσε αναγκαίο η Φιλοσοφική Σχολή να ασκήσει την ανώτατη διοικητική δικαιοδοσία ως προς το προσωπικό των πειραματικών σχολείων²⁵³.

Αντίθετος ήταν με τον τρόπο που λειτουργούσαν τα Διδασκαλεία των Νηπιαγωγών. Θεωρούσε ότι τους παρεχόταν ανεπαρκής μόρφωση, ίσως, όπως υποθέτει, για να μην υπάρξει αύξηση στο μισθό τους. Ακόμα πίστευε ότι δεν έπρεπε οι μαθήτριες μετά το δημοτικό σχολείο να φοιτήσουν αμέσως στα Διδασκαλεία των Νηπιαγωγών, καθώς αποφοιτούσαν από αυτά σε ηλικία μόλις 16 ετών αδυνατώντας να κατανοήσουν βασικές αρχές παιδαγωγικής και ψυχολογίας²⁵⁴.

²⁵¹ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1

²⁵² Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 2

²⁵³ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 2

²⁵⁴ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ.2

Όμοια ήταν η στάση του και για τα Διδασκαλεία Δημοτικής Εκπαίδευσης. Κατά τη γνώμη του ήταν ένα σημαντικό σφάλμα του νομοθέτη να περιορίσει τον αριθμό των Διδασκαλείων, ώστε να αποφοιτούν από αυτά 720 διδάσκαλοι το χρόνο²⁵⁵. Επίσης τα Διδασκαλεία μετατράπηκαν σε πεντατάξια γεγονός που σημαίνει ότι για ένα διάστημα 2 έως 3 χρόνων δεν θα αποφοιτούσε κανένας δάσκαλος²⁵⁶.

Δε δίστασε να συγκρίνει τον αριθμό των δασκάλων της Ελλάδας με άλλες χώρες όπως η Βουλγαρία και η Ρωσία. Η Ελλάδα με πληθυσμό 6.200.000 είχε 12.500 δασκάλους, δηλαδή 1 δάσκαλο για 496 κατοίκους. Αντίστοιχα η Βουλγαρία με πληθυσμό 5.000.000 είχε 17.000 δασκάλους, που σημαίνει 1 δάσκαλο για 294 κατοίκους. Ενώ η Ρωσία με πληθυσμό 140.000.000 είχε 500.000 δασκάλους, δηλαδή 1 δάσκαλο για 280 κατοίκους²⁵⁷.

Σύμφωνα με τα παραπάνω συμπέρανε ότι χρειαζόνταν ακόμα 7.000 δάσκαλοι. Αυτό συνεπαγόταν ότι χρειαζόταν να λειτουργήσουν τουλάχιστον 35 Διδασκαλεία, ενώ προβλέπονταν μόνο 17 εκ των οποίων τα 13 ήταν κρατικά²⁵⁸.

Επιπροσθέτως σημείωσε ότι τα Διδασκαλεία ως προς το είδος τους δεν άλλαξαν και εξακολουθούσαν να έχουν τον ίδιο χαρακτήρα του παλιού πολυτάξιου Διδασκαλείου. Αυτό όμως παρουσίαζε κάποια ελαττώματα, αφού δεν υπήρχε η προοπτική μιας άρτιας λαϊκής παιδείας βασισμένη στις δυνατότητες της κοινωνίας. Πυρήνας της σκέψης του ήταν ότι το λαϊκό σχολείο είχε ανάγκη από έναν μορφωμένο δάσκαλο με τόσα εφόδια όσα και ένας επιστήμονας. Αυτό όμως αγνοήθηκε από τα νομοσχέδια, γιατί επικράτησε μια οπισθοδρομική αντίληψη ότι η λαϊκή παιδεία ήταν κατώτερη ποιοτικά και προσαρμοσμένη σε κρατικούς και κοινωνικούς σκοπούς. Τέλος πίστευε ότι δεν καταρρίφθηκε ο τοίχος που είχε υψωθεί ανάμεσα στη λαϊκή και μέση παιδεία²⁵⁹.

Κλείνοντας το άρθρο του για τη μόρφωση των δασκάλων έκανε μια ακόμα παρατήρηση. Στη μεταρρύθμιση αυτή δε λήφθηκαν υπόψη οι κατηγορίες των ειδικών δασκάλων που απαιτούνταν για τα τεχνικά μαθήματα, τη χειροτεχνία, την ιχνογραφία, το σχέδιο ακόμα και για τα μαθήματα των ξένων γλωσσών. Επίσης σημείωσε ότι εισήχθησαν μαθήματα στα σχολικά προγράμματα τα οποία δε

²⁵⁵ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ.2

²⁵⁶ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Οι αγράμματοι που μένουν αγράμματοι», σ. 1

²⁵⁷ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1-2 επίσης βλ. Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η μόρφωση των διδασκάλων», σ. 2

²⁵⁸ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η μόρφωση των διδασκάλων», σ. 2

²⁵⁹ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 2

διδάσκονταν στα Πανεπιστήμια, όπως το μάθημα της Γεωγραφίας. Όμως ούτε η ειδίκευση των πτυχίων της Φιλοσοφικής Σχολής με σκοπό την προσαρμογή τους στις νέες ανάγκες της Μέσης Εκπαίδευσης είχε πραγματοποιηθεί. Αν και το θέμα του προσωπικού ήταν νευραλγικής σημαντικής σημασίας για την επιτυχία μιας ενδεχόμενης μεταρρύθμισης δεν του δόθηκε η αρμόζουσα προσοχή²⁶⁰.

Πέραν όμως της εκπαίδευσως του διδακτικού προσωπικού έγιναν προσπάθειες μεταρρύθμισης και της μετεκπαίδευσης του. Το ήδη υπάρχων διδακτικό προσωπικό υστερούσε σε γνώσεις, διότι ένα μέρος του δεν είχε αποφοιτήσει καν από τα Διδασκαλεία, άλλα και όσοι ακόμα αποφοίτησαν από αυτά δεν είχαν μια ολοκληρωμένη παιδεία. Συνεπώς κρίθηκε απαραίτητη η περαιτέρω εκπαίδευση του²⁶¹.

Όσον αφορά την καθολική μετεκπαίδευση του διδακτικού προσωπικού της λαϊκής παιδείας εξακολουθούσε να υφίσταται ο θεσμός των τοπικών συνεδρίων. Σύμφωνα με τον Γληνό ο θεσμός αυτός ήταν αποτελεσματικός και θα έπρεπε να καθιερωθεί μόνιμα, απ' την άλλη όμως δεν ήταν αρκετός. Ο ίδιος πρότεινε την ίδρυση πρότυπων σχολείων σε κάθε έδρα επιθεώρησης²⁶², όπως αυτό αναλύεται σε επόμενο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

Η ελλιπής μετεκπαίδευση τονίστηκε και σε άλλο άρθρο της ίδιας εφημερίδας από άλλο αρθρογράφο. Αυτός ανέφερε ότι κάθε χρόνο μετεκπαιδευόνταν σαράντα μόνο δημοδιδάσκαλοι, αριθμός καθόλου ικανοποιητικός. Οι διδάσκαλοι προσπαθούσαν μόνοι τους να προσαρμοσθούν στη νέα παιδαγωγική επιστήμη με τη βοήθεια των βιβλίων. Γι' αυτό το λόγο ο αρθρογράφος θεώρησε ότι έπρεπε να ιδρυθούν και άλλες σχολές μετεκπαίδευσης στις μεγάλες περιφέρειες²⁶³.

Ακόμα στο ίδιο άρθρο αναφέρθηκε ότι οι δάσκαλοι αναλάμβαναν μόνοι τους τα έξοδα για τη μετάβασή τους στα συνέδρια, ενώ μέχρι τότε το κράτος κάλυπτε αυτά τα έξοδα²⁶⁴. Επιπλέον υποχρεώνονταν να καλύψουν με δικά τους έξοδα βασικές κτιριακές ανάγκες, όταν ο δήμος ή η κοινότητα αδιαφορούσε. Επίσης επιφορτίζονταν,

²⁶⁰ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 2

²⁶¹ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η μετεκπαίδευση των δασκάλων», αρ. φ. 142, 20.6.1929, σ. 1, στο εξής βλ. Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η μετεκπαίδευση των δασκάλων»

²⁶² Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1

²⁶³ Ανυπόγραφο άρθρο, «Από την μαρτυρική ζωή των πενομένων διδασκάλων-Οι γραμματοδιδάσκαλοι και το μηνιαίον των χιλιοδραχμών ως μισθός-Τι πρέπει να κάνει το κράτος διά τους διδασκάλους ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων- Κατά τον επίσημον πίνακα του Υπουργείου 36 κατηγορία δημοδιδασκάλων! Ας προσέξομεν τον δάσκαλον, αξίζει καλλίτερας τύχης», στην: *Ακρόπολις*, αρ.φ. 34, 1.3.1929, σ. 3

²⁶⁴ Ανυπόγραφο άρθρο, *ό.π.*, σ. 3

κυρίως στις επαρχίες, με πολλές άλλες εργασίες όπως αυτή του ταχυδρόμου, του τηλεγραφήτη, του φορολογικού υπαλλήλου. Όλες αυτές οι εργασίες ήταν πέραν των διδακτικών του καθηκόντων χωρίς να του παραχθεί καμία μισθολογική εξέλιξη²⁶⁵.

Παρ' όλη την αποτυχία της Ακαδημαϊκής μετεκπαίδευσης, δεν έγινε καμία προσπάθεια αλλαγής της από το 1922. Ο Γληνός ανέφερε ότι το θεωρητικό μέρος δεν παρουσίαζε επιτυχία, καθώς περατώθηκε μέσα στα πλαίσια του Πανεπιστημίου μαζί με τους φοιτητές, δεν ακλούθησε κανένα πρόγραμμα και δεν προσαρμόστηκε στις μορφωτικές ανάγκες των δασκάλων. Επίσης αρμόδιος είχε τεθεί μόνο ένας καθηγητής Παιδαγωγικής με φυσικό επακόλουθο να μην είναι δυνατή η πραγματοποίηση επιστημονικών φροντιστηρίων, ιδιαίτερης διδασκαλίας και πρακτικής άσκησης. Κατά συνέπεια η μορφή αυτή του συγκεντρωτισμού, καταλήγει, θα έπρεπε να εκλείψει²⁶⁶.

Αντ' αυτού ο Γληνός υποστήριξε ότι η Ακαδημαϊκή μετεκπαίδευση έπρεπε να εκτελείται από ιδιαίτερα ιδρύματα, Παιδαγωγικά Ινστιτούτα ή Ακαδημίες στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη και το πρόγραμμά τους να ήταν προσαρμοσμένο στις ανάγκες των μετεκπαιδευομένων²⁶⁷.

Στα νομοσχέδια έγινε λόγος για τον πρακτικό προσανατολισμό του λαϊκού σχολείου, παρά ταύτα δεν προβλεπόταν καμία πρόνοια για την τεχνική, εμπορική και οικοκυρική μετεκπαίδευση. Σχετικά με τη γεωργική μετεκπαίδευση, αυτή στηριζόταν εξολοκλήρου στα γεωργικά φροντιστήρια. Όμως τα τελευταία έχρηζαν καλύτερης οργάνωσης και είχαν ανάγκη από επιπλέον διδακτικό προσωπικό²⁶⁸.

Αναφορικά με τους λειτουργούς της Μέσης Εκπαίδευσης είχαν και αυτοί ανάγκη από μετεκπαίδευση. Αυτή η ανάγκη ρυθμιζόταν από τη μεταρρύθμιση με τη δημιουργία των Διδασκαλείων Μέσης Εκπαιδύσεως όπου θα φοιτούσαν κάθε χρόνο 95 λειτουργοί μέσης Παιδείας. Ο Γληνός υποστήριξε ότι αυτά τα ιδρύματα ήταν παντελώς άχρηστα, γιατί θα χρειαζόνταν τουλάχιστον 25 χρόνια για να μετεκπαιδευτούν όλοι οι λειτουργοί, αλλά εκτός αυτού θα έπρεπε να δαπανηθεί ένα πολύ μεγάλο ποσό. Αντ' αυτού πρότεινε έναν άλλο τρόπο μετεκπαίδευσης σε επίπεδο

²⁶⁵ Ανυπόγραφο άρθρο, «Η μαρτυρική τάξις των πονεμένων δημοδιδασκάλων-ο δημοδιδάσκαλος μοναδικός πόλος πνευματικός του ελληνικού χωριού-Όχι στυνά και κουρασμένα γερόντια του παρελθόντος αλλά νέοι γεμάτοι ενθουσιασμόν», στην: *Ακρόπολις*, αρ.φ. 31, 26.2.1929, σ.4

²⁶⁶ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1-2

²⁶⁷ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 2

²⁶⁸ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 2

περιφέρειας, πιο οικονομικό και πιο γρήγορο, όπως αυτό που θα αναλυθεί σε ακόλουθο μέρος της εργασίας²⁶⁹.

Το νομοσχέδιο λάμβανε ιδιαίτερη μέριμνα για την ανώτερη επιστημονική μετεκπαίδευση των πιο ικανών λειτουργών για την κάλυψη καίριων θέσεων στην ανώτερη διοίκηση, όπως Γυμνασιάρχες, Διευθυντές και καθηγητές Παιδαγωγικών Ακαδημιών, επιστημονικά στελέχη για τις αντίστοιχες σχολές των Πανεπιστημίων. Προέβλεπε επίσης επιστημονικές ομάδες να στέλνονται στην Ευρώπη και στην Αμερική. Κατά το Γληνό το σχέδιο αυτό παρουσίαζε ατέλειες, καθώς θα έπρεπε να δημιουργηθούν αντίστοιχες επιστημονικές ομάδες δημοδιδασκάλων και να οργανωθούν αρκετές τέτοιες αποστολές σε σχολεία άλλων χωρών που εφαρμόζονται πιο επιτυχημένες τεχνικές εκπαίδευσης²⁷⁰.

Επίσης θεωρούσε αρκετά χρήσιμη την επαναλειτουργία της Παιδαγωγικής Ακαδημίας είτε για ένα χρονικό διάστημα ή ακόμα καλύτερα μόνιμα, με σκοπό να υπάρξουν περισσότερα ανώτερα στελέχη Μέσης Παιδείας σε σύντομο χρονικό διάστημα αλλά και με λιγότερα έξοδα²⁷¹.

8.5. Η κριτική που διατυπώθηκε για τα σχολικά κτίρια

Στην εφημερίδα *Ακρόπολις* είχαν δημοσιευθεί άρθρα σχετικά με την κατάσταση των σχολικών κτιρίων. Ο Λέων Παράσχος σε άρθρο του στις 28 Ιανουαρίου του 1929 περιέγραφε την «αθλιότητα» των σχολικών κτιρίων. Συμπέρανε ότι η κατάσταση στην οποία βρίσκονταν τα σχολικά κτίρια οδηγούσαν τους γονείς στο να μην στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο, καθώς φοβούνταν μην τυχόν πάθουν κάτι. Θεώρησε ότι για να καλυφθούν οι ανάγκες σε κτιριακές υποδομές θα έπρεπε να ανοικοδομηθούν έξι με επτά χιλιάδες σχολικά κτίρια²⁷².

Σε άλλο άρθρο τα σχολικά κτίρια χαρακτηρίστηκαν ως «βρωμερά και ανήλια καταγώγια, σκοτεινές και υγρές ποντικοφωληές, μουχλιασμένα ετοιμόροπα κοτέτσια, φρικτές κατακόμβες, ελεεινές παλιοσοφίτες, δυσώδης αποθήκες». Ο αρθρογράφος εξέφρασε την άποψη ότι τα παιδιά ήταν προτιμότερο να μείνουν αγράμματα αλλά να

²⁶⁹ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 2

²⁷⁰ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 2

²⁷¹ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 2

²⁷² Λ. Παράσχος, «Σαράβαλα και μπουρδούμια είναι τα σημερινά μας σχολεία-Τα χάλια των σχολικών κτιρίων-τι εμπορεί και τι σκοπεύει να κάνει το κράτος-Έχουμε ανάγκη από επτά χιλιάδες σχολεία-Πως θα κτισθούν», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 2, 28.1.1929, σ.5

είναι υγιή παρά να μορφωθούν σε ένα τόσο ανθυγιεινό περιβάλλον και να αρρωστήσουν²⁷³.

Το πρόβλημα των σχολικών κτιρίων εντοπίστηκε στο γεγονός ότι το Κράτος νοίκιαζε οικήματα από ιδιώτες, οι οποίοι αδιαφορώντας δεν προχωρούσαν σε καμιά επισκευή θεωρώντας ότι έπρεπε να γίνει από το Κράτος²⁷⁴. Ο Γληνός θεωρούσε ότι έπρεπε να γίνει πραγματική αποκέντρωση και η μέριμνα των σχολείων να ανατεθεί στη σχολική επιτροπή, αλλιώς οι μαθητές θα συνέχιζαν να κάνουν μάθημα σε ανθυγιεινές αίθουσες χωρίς τον απαραίτητο εξοπλισμό²⁷⁵.

Ο επιθεωρητής δημοτικών σχολείων Β. Γ. Παπαγεωργίου σε άρθρο του στην εφημερίδα *Ακρόπολις* αναφέρθηκε στη χρησιμότητα των σχολικών κήπων σε ό,τι αφορά τη γεωργική εκπαίδευση και πρότεινε να μην εξαντληθεί η κυβέρνηση μόνο στα νομοσχέδια χωρίς αυτά να εφαρμοστούν. Θεώρησε ότι μέσω αυτών μπορούσε να επιτευχθεί η επαφή των μαθητών με την καλλιέργεια της γης²⁷⁶.

Τα νομοσχέδια προέβλεπαν την ανέγερση νέων σχολικών κτιρίων. Ο Κ. Παράσχος τα νέα αυτά κτίρια τα χαρακτήριζε ως «μικρά παλατάκια» εφάμιλλα των ευρωπαϊκών σχολείων. Ανέφερε ότι είχε δοθεί η αρμόζουσα σημασία στην τοποθεσία όπου ανεγείρονταν τα σχολεία. Επίσης δόθηκε προσοχή στον προσανατολισμό του κτιρίου, ώστε αυτό να έχει φυσικό φως. Γενικά προβλεπόταν να είναι άνετα και ευρύχωρα χωρίς να θυμίζουν σε τίποτα «τα παλιά σκοτεινά μπουντρούμια». Τέλος, σημείωσε ότι τέτοια σχολεία ανεγείρονταν στην Αθήνα, αλλά αργότερα θα οικοδομούνταν και στην επαρχία²⁷⁷.

8.6. Προτάσεις που διατυπώθηκαν για τη βελτίωση των νομοσχεδίων

Ο Γληνός δεν άσκησε μόνο κριτική στα νομοσχέδια που προτάθηκαν για την εκπαίδευση αλλά μέσα στα άρθρα του διατύπωσε τις προτάσεις του για την βελτίωση τους, με σκοπό να επιτευχθούν οι στόχοι που είχαν τεθεί.

²⁷³ Ανυπόγραφο άρθρο, «Καλλίτερα ξύλα απελέκητα παρά πελεκημένα πτώματα-Η αθλιότητα του ελληνικού σχολείου», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 44, 11.3.1929, σ.1

²⁷⁴ Λ. Παράσχος, *ό.π.*, σ. 5

²⁷⁵ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Οι αγράμματοι που μένουν αγράμματοι», σ. 1

²⁷⁶ Β. Παπαγεωργίου, «Κάμετε σε κάθε σχολείο και ένα σχολικών κήπον-Μόνον ο σχολικός κήπος θα χησιμέυση ως κολυμβήθρα Σιλwάμ γεωργικής μορφwσεως του αγροτικού λαού-Παντού όπου έγινε εν έστω και από ιδιώτας, εθαυματούργησε-Μερικά εύγλωττα παραδείγματα», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 40, 16.2.1929, σ. 2

²⁷⁷ Κ. Παράσχος, «Τα ελληνόπουλα απέκτησαν υγιεινά και... πολυτελή σχολεία-Μια επίσκεψις εις τα ανεγερθέντα κτίρια-Μικρά παλατάκια με λουτρά και αίθουσες συσσιτίου, όπου θα γευματίζουσι όλοι οι μαθηταί-Γυμναστήρια και αίθουσαι διά παραστάσεις», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 726, 4.2.1931, σ. 3

Αρχικά για την Κρατική Μέση Παιδεία πρότεινε οι μαθητές να περιοριστούν σε εκείνους που πραγματικά χρειαζόνταν για την κάλυψη των αναγκών της αγοράς εργασίας και να συνεχίσουν τις σπουδές τους στο Πανεπιστήμιο. Ομοίως οι φοιτούντες στις Ανώτερες Σχολές να περιοριστούν και ανά κλάδο να φοιτήσουν τόσοι όσοι χρειάζονται, ώστε να καλυφθούν οι ανάγκες της αγοράς εργασίας. Επίσης καλό θα ήταν να διοχετευτούν μαθητές στους πρακτικούς κλάδους παρέχοντάς τους όμως τις απαιτούμενες γνώσεις. Τέλος, παρότρυνε τη δημιουργία μιας Μέσης Παιδείας ποιοτικά αντάξιας με αυτή των πολιτισμένων χωρών²⁷⁸.

Σύμφωνα με τα παραπάνω υπολογίζοντας τους φοιτούντες στις Ανώτερες Σχολές και τα Πανεπιστήμια κατέληξε ότι αρκούν το πολύ 50 Κρατικά Γυμνάσια με διαφοροποιημένο πρόγραμμα. Με αυτό τον τρόπο μπορούσαν να φοιτήσουν στο ίδιο Γυμνάσιο όσοι επιθυμούσαν να σπουδάσουν νομική, φιλολογία ή θεολογία και όσοι ήθελαν να ακολουθήσουν φυσικές επιστήμες και όσοι γίνονταν μηχανικοί και μηχανολόγοι και όσοι πάνε στις στρατιωτικές σχολές και τις ανώτερες σχολές (γεωργικές, εμπορικές, ναυτικές). Κατ' αυτόν τον τρόπο δύναται να εξασφαλιστεί μια ουσιαστική και ολοκληρωμένη παιδεία που να ικανοποιεί τις ανάγκες της κοινωνίας χωρίς να απαιτείται να δαπανηθεί μεγάλο μέρος του οικονομικού προϋπολογισμού του κράτους²⁷⁹.

Κατά τον Γληνό οι Νηπιαγωγοί όφειλαν να μορφώνονται όπως και οι δημοδιδάσκαλοι και να διαβαθμίζονται το ίδιο. Πρότεινε να τους παρέχεται μια εξαετής μόρφωση. Επομένως θα μπορούσαν να φοιτήσουν για δύο χρόνια στο Διδασκαλείο των Νηπιαγωγών όσες έχουν απολυτήριο Ανώτερου Παρθεναγωγείου είτε να μείνουν στο Διδασκαλείο για τέσσερα χρόνια όσες κατείχαν ενδεικτικό της Β' τάξης του εξαχρονου Γυμνασίου. Συνεπώς θα αποφοιτούσαν σε ηλικία 18 ετών και θα ήταν πιο ώριμες, ώστε να μπορούσαν να κατανοήσουν τις αρχές της ψυχολογίας και της παιδαγωγικής. Όσον αφορά τη βαθμολογική εξέλιξη, εξέφρασε την άποψη να διαβαθμίζονται από το βαθμό του ακολούθου και να φτάνουν ως τον βαθμό του γραμματέα Α' τάξης²⁸⁰.

Σε ό,τι αφορά τη μόρφωση των δασκάλων πρότεινε την ίδρυση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Σε αυτές θα μπορούσαν να φοιτήσουν για 3 έως 4 χρόνια όσοι είχαν απολυτήριο Γυμνασίου οποιουδήποτε τύπου (κλασικού, πρακτικού,

²⁷⁸ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Ο μονομερής κλασικισμός που θεριεύει», σ. 3

²⁷⁹ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 3

²⁸⁰ Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια- Η μόρφωση των δασκάλων», σ. 2

τεχνικού, γεωργικού). Το απολυτήριο τους θα ήταν ισοδύναμο με αυτό των Πανεπιστημίων. Σύμφωνα με τον Γληνό η ιεραρχική διαβάθμιση κάθε δασκάλου θα έπρεπε να ήταν σε κάθε βαθμό ενιαία²⁸¹.

Πέραν όμως από τις προτάσεις για τη μόρφωση του διδακτικού προσωπικού παρέθεσε και τις απόψεις του για την μετεκπαίδευση του ήδη υπάρχοντος προσωπικού. Για το Γληνό εκτός από την καθολική μετεκπαίδευση υπήρχε απόλυτη ανάγκη για μετεκπαίδευση ενός συγκεκριμένου αριθμού καλών δασκάλων. Πιο συγκεκριμένα πρότεινε την ακαδημαϊκή μετεκπαίδευση απ' όπου θα προέκυπταν τα ανώτερα στελέχη δημοδιδασκάλων (επιθεωρητές, διευθυντές λαϊκών σχολείων). Στη συνέχεια ανέφερε τη γεωργική μετεκπαίδευση όπου θα χρησίμευε στον προσανατολισμό του λαϊκού σχολείου προς την γεωργία. Επίσης έκανε λόγο για την τεχνική μετεκπαίδευση και την εμπορική που θα στρέψουν το λαϊκό σχολείο στον τεχνικό και εμπορικό προσανατολισμό αντίστοιχα. Δεν παρέλειψε, τέλος, την οικοκυρική μετεκπαίδευση των διδασκαλισσών όπου θα προσανατολίσουν σχετικά τη λαϊκή παιδεία ως προς τα κορίτσια²⁸².

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο τα τοπικά συνέδρια έχρηζαν βελτίωσης. Για το λόγο αυτό ο Γληνός πρότεινε την ίδρυση σε κάθε έδρα επιθεώρησης ενός πολυτάξιου και ενός μονοτάξιου πρότυπου σχολείου. Εκεί, ύστερα από τη συνεργασία του προσωπικού, των επιθεωρητών, των διευθυντών των Διδασκαλείων και των Εκπαιδευτικών Συμβούλων και των ανώτερων Εποπτών της Λαϊκής Παιδείας, να μελετηθούν τα προβλήματα του λαϊκού σχολείου²⁸³.

Ακόμα οι δάσκαλοι κάθε περιφέρειας να χωριστούν σε ομάδες 15-20 ατόμων. Κάθε ομάδα οφείλει, μετά από κατάλληλη μελέτη, σε διάστημα πέντε ετών να περάσει τρεις φορές για 15-20 μέρες από το πρότυπο σχολείο, όπου θα γίνονταν ασκήσεις, συζητήσεις και διαλέξεις. Σύμφωνα με τα παραπάνω ο Γληνός πίστευε ότι το προσωπικό που θα μετεκπαιδευόταν και με αυτό τον τρόπο θα μπορούσε να αναβαθμίσει την εργασία στο λαϊκό σχολείο²⁸⁴.

Η μετεκπαίδευση του προσωπικού της Μέσης Παιδείας κρίθηκε αναποτελεσματική και χρονοβόρα από τον Γληνό. Γι' αυτό πρότεινε το χωρισμό των λειτουργών της Μέσης Παιδείας σε ομάδες των 15-20 ατόμων. Σε διάστημα τριών

²⁸¹ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 2

²⁸² Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η μετεκπαίδευση των δασκάλων», σ. 1

²⁸³ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1

²⁸⁴ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 1

ετών θα προετοιμάζονταν μόνοι τους ή με σε συνεργασία με την ομάδα τους σε επιστημονικά και παιδαγωγικά μαθήματα που θα τους είχε ορίσει το Κράτος. Κάθε χρόνο για ένα μήνα θα βρίσκονταν στο πρότυπο Γυμνάσιο της περιφέρειας. Για όσο διάστημα οι εκπαιδευτικοί ήταν στο πρότυπο Γυμνάσιο θα έκαναν πρακτική άσκηση, θα συμμετείχαν σε διαλέξεις τόσο ως ακροατήριο αλλά και ως ομιλητές. Ακόμα θα εξέφραζαν τις απόψεις τους και θα συζητούσαν με την καθοδήγηση του προσωπικού του πρότυπου Γυμνασίου, του γενικού Επιθεωρητή και ορισμένων Εκπαιδευτικών Συμβούλων. Την τρίτη χρονιά οι επιμορφωμένοι, ανά ομάδες, θα εξετάζονταν πρακτικά και θεωρητικά. Όποιος δε συμμετείχε στις εξετάσεις ή αποτύγγανε δύο φορές θα έμενε στάσιμος. Ο τρόπος αυτός μετεκπαίδευσης του προσωπικού κατά τον Γληνό ήταν γρήγορος και εφαρμόσιμος²⁸⁵.

²⁸⁵ Δ. Γληνός, *ό.π.*, σ. 2

Επίλογος

Η εργασία παρουσίασε την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929, μια μεταρρύθμιση που χαρακτηρίστηκε ως συνέχεια εκείνης του 1913²⁸⁶. Οι αλλαγές που σημειώθηκαν στην ελληνική κοινωνία συντέλεσαν στη δημιουργία της ανάγκης για μεταβολές και στο εκπαιδευτικό σύστημα προκειμένου να καλλιεργηθούν οι πνευματικοί ορίζοντες των Ελλήνων και να αποκτήσουν τα κατάλληλα εφόδια που θα οδηγήσουν στην ανάπτυξη της χώρας και την προσωπική επαγγελματική καταξίωση του καθενός. Έτσι, η μεταβολή του εκπαιδευτικού συστήματος αποσκοπούσε στην έξοδο από την ημιμάθεια και την οικονομική καθυστέρηση.

Με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 επιδιώχθηκε η παροχή βασικών γνώσεων στους μαθητές, ώστε αποφοιτώντας από τη στοιχειώδη εκπαίδευση να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της κοινωνίας αλλά και να συμβάλουν στην αύξηση της παραγωγής για να αναπτυχθεί η οικονομία της χώρας. Για το λόγο αυτό λαμβάνοντας μέτρα έγινε προσπάθεια να αποφευχθεί η σχολική διαρροή που είχε παρατηρηθεί.

Στη στοιχειώδη εκπαίδευση προτάθηκε αύξηση των ετών φοίτησης στο δημοτικό σχολείο κατά δύο έτη ενώ παράλληλα ορίστηκε υποχρεωτικό για όλους. Επίσης ο σκοπός του, πλέον, ήταν προσανατολισμένος στην παροχή γνώσεων, οι οποίες θα συνέβαλαν στην κοινωνικοποίηση των μαθητών και στην ενσωμάτωσή τους στην κοινωνική και παραγωγική διαδικασία²⁸⁷, χωρίς να περιληφθούν η εθνική και θρησκευτική διαπαιδαγώγηση.

Επιπροσθέτως λήφθηκε μέριμνα για τη μείωση του αναλφαριθμισμού με την ίδρυση των νυχτερινών σχολών. Σε αυτές θα μπορούσαν να φοιτήσουν μαθητές οι οποίοι δεν είχαν τελειώσει το δημοτικό σχολείο. Επίσης αξίζει να σημειωθεί η ίδρυση σχολείων για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες.

Μια σημαντική καινοτομία αποτέλεσε η δημιουργία των κατώτερων επαγγελματικών σχολείων και των ανώτερων Παρθεναγωγείων, όπου παρείχε στους μαθητές μια διέξοδο στην αγορά εργασίας, με τα κατάλληλα εφόδια, χωρίς όμως να χρειαστεί η φοίτησή τους στη μέση εκπαίδευση. Φαίνεται να γίνεται μια συστηματική προσπάθεια για την προώθηση της επαγγελματικής εκπαίδευσης με την ίδρυση των

²⁸⁶ Σ. Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση*, σ.99.

²⁸⁷ Σ. Μπουζάκης, *ό.π.*, σ. 102

επαγγελματικών αυτών σχολείων προετοιμάζοντας κατάλληλα τους μαθητές για την εργασιακή τους δραστηριότητα.

Ακόμα με την ίδρυση αυτών των σχολών γίνεται μια προσπάθεια να περιοριστούν οι μαθητές της μέσης εκπαίδευσης. Καθώς η κλασική παιδεία που παρεχόταν στη μέση εκπαίδευση δεν οδηγούσε σε κάποιο επάγγελμα του πρωτογενή ή δευτερογενή τομέα αλλά προσανατολιζόταν κυρίως σε υπαλληλικές θέσεις του δημοσίου.

Άλλη μια καινοτομία είναι η κατάργηση του τριετούς ελληνικού σχολείου και η αντικατάστασή του από το εξαετές γυμνάσιο. Έτσι, δημιουργήθηκαν δύο ισόχρονοι κύκλοι: έξι χρόνια δημοτικό σχολείο και έξι χρόνια γυμνάσιο²⁸⁸.

Επίσης σημαντική ήταν η μέριμνα για τη μόρφωση του διδακτικού προσωπικού με τη λειτουργία των Διδασκαλείων και την καθιέρωση της πρακτικής άσκησης των καθηγητών σε πειραματικά σχολεία της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Ακόμα δόθηκε η δυνατότητα επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών τόσο της στοιχειώδους όσο και της μέσης εκπαίδευσης για τον εμπλουτισμό των γνώσεών τους. Αφού οι επιστήμες εξελίσσονται άμεση συνέπεια είναι η αλλαγή ή η ενίσχυση των ήδη γνωστών πραγμάτων, τα οποία μεταδίδονται στους μαθητές.

Τέλος στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 προέβλεπε την ανέγερση σχολικών κτιρίων, χωρίς όμως να πραγματοποιηθεί η διάταξη με μεγάλη επιτυχία. Αυτό συνέβη, γιατί πολλά σχολεία έμειναν ημιτελή ενώ άλλα δεν ανεγέρθηκαν ποτέ.

Οξεία κριτική στα νομοσχέδια ασκεί ο Δ. Γληνός δημοσιεύοντας μια σειρά άρθρων στην εφημερίδα «Ακρόπολις». Παρ' όλο που ο ίδιος αποτέλεσε μέλος της εκπαιδευτικής προσπάθειας του 1913 και 1917 με το κόμμα των Φιλελευθέρων τώρα τάσσεται απέναντί του. Σε καθένα από τα άρθρα του καυτηρίαζε τα νομοσχέδια τονίζοντας τις ατέλειες που είχαν. Παρ' όλα αυτά κάθε φορά που η τοποθέτησή του αντιτασσόταν σε μια πρόταση της μεταρρύθμισης εξέφραζε την άποψη του για το πώς θα έπρεπε να γίνει, ώστε να εξοικονομηθεί χρόνος και να δαπανηθούν λιγότερα χρήματα. Απόδειξη των αντιδράσεων που υπήρχαν ήταν το γεγονός ότι εκτός από τον Δ. Γληνό και άλλοι αρθρογράφοι και παιδαγωγοί παρέθεσαν τις κριτικές τους για τα νομοσχέδια.

Εντούτοις η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 επιχείρησε να δώσει λύση στα προβλήματα της εκπαιδευτικής κοινότητας. Έθεσε τα θεμέλια του αστικού

²⁸⁸ Α. Δημαράς, *ό.π.*, σ. 493

σχολείου και διαμόρφωσε το σχολείο σύμφωνα με τις οικονομικές ανάγκες της κοινωνίας²⁸⁹. Τέλος, έγινε προσπάθεια να ρυθμιστεί η επαγγελματική εκπαίδευση, θεσπίζοντας για πρώτη φορά δίκτυο επαγγελματικής εκπαίδευσης²⁹⁰.

²⁸⁹ Α. Φραγκουδάκη, *ό.π.*, σ. 64 και 66

²⁹⁰ Π. Περσιάνης, *ό.π.*, σ. 259-260

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Διαδικτυακές πηγές

Διατσέντος Π., «Το γλωσσικό ζήτημα», στην ιστοσελίδα: Πύλη για την ελληνική γλώσσα, 16.6.2010, διαθέσιμο στο: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_12/index.html#fn3 , ημερομηνία προσπέλασης 11.4.2021

Ζούζουλα Ε.- Θεριανός Κ., «Ο ριζοσπάστης δάσκαλος και παιδαγωγός Δημήτρης Γληνός», στην ιστοσελίδα: alfavita, 22.8.2019, διαθέσιμο στο: https://www.alfavita.gr/koinonia/296435_o-rizospastis-daskalos-kai-paidagogos-dimitris-ghinos , ημερομηνία προσπέλασης 4.5.2021

Μήτσης Σπ. Θ., «Η δημόσια Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση στο Αρχοντοχώρι Αιτωλοακαρνανίας κατά την ύστερη βενιζελική περίοδο, 1928-1932, και ο Λευκαδίτης δάσκαλος Τιμολέων Μεσσήνης», στην ιστοσελίδα: alfavita, 1.1.2020, διαθέσιμο στο: https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/308310_i-ekpaideytiki-metarrythmisi-1929-1932-sto-dim-sholeio-arhontohorioy-zabitsas-me, ημερομηνία προσπέλασης 9.6.2021

Μπέλλα Μ., «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929-1932», στην ιστοσελίδα: ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ, 16.6.2017, διαθέσιμο στο: <http://criticeduc.blogspot.com/2017/06/1929-1932.html>, ημερομηνία προσπέλασης 9.6.2021

Σιούλη Κατάκη Ζ., «Το Γλωσσικό Ζήτημα», στην ιστοσελίδα: ARCHIVE, 16.1.2009, διαθέσιμο στο: https://archive.gr/?p=340#_ftnref5 , ημερομηνία προσπέλασης 11.4.2021

2. Δημοσιευμένες πηγές

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος, Απογραφή των βιοτεχνικών και βιομηχανικών επιχειρήσεων κατά την 18 Δεκεμβρίου 1920, Εν Αθήναις 1926

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος, Απογραφή των καταστημάτων των βιομηχανικών και εμπορικών επιχειρήσεων ενεργηθείσα τον Σεπτέμβριον του 1930, Εν Αθήναις 1934

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος,
Στατιστική της εκπαίδευσης κατά το σχολικόν έτος 1927-1928, Εν Αθήναις 1933

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος,
Στατιστική της εκπαίδευσης κατά το σχολικόν έτος 1931-1932, Εν Αθήναις 1936

3. Εφημερίδες

Ανυπόγραφο άρθρο, «Νέοι πρόσφυγες», στην: *Εσπερινή*», αρ. φ. 7842,
26.8.1922

Ανυπόγραφο άρθρο, «Η Σμύρνη εις το αίμα-Φρικιαστικά εγκλήματα των
Κεμαλικών-Φήμει περί θανατώσεως του Μητροπολίτου Χρυσοστόμου-Καταδίκαι
ομογενών-Τα προάστεια καίονται», στο: *Έθνος*, αρ.φ. 3071, 1.9.1922, σ. 4

Ανυπόγραφο άρθρο, «Η μαρτυρική τάξις των πονεμένων δημοδιδασκάλων-ο
δημοδιδάσκαλος μοναδικός πόλος πνευματικός του ελληνικού χωριού-Όχι στυγνά και
κουρασμένα γερόντια του παρελθόντος αλλά νέοι γεμάτοι ενθουσιασμόν», στην:
Ακρόπολις, αρ.φ. 31, 26.2.1929, σ.4

Ανυπόγραφο άρθρο, «Η τραγωδία της μεσαίας τάξεως-Η απογοητευτική
κατάσταση της λαϊκής παιδείας-Διακόσισι πενήκοντα χιλιάδες παιδιά μένουν
τελείως αγράμματα-Το σχολείον αντί να προσελκύει το παιδί αυτό το ίδιο το
εκδιώκει-Έχομεν ανάγκην από σχολεία επαρκή», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 32,
27.2.1929, σ. 4

Ανυπόγραφο άρθρο, «Από την μαρτυρικήν ζωήν των πενομένων διδασκάλων-Οι
γραμματοδιδάσκαλοι και το μηνιαίον των χιλιόδραχμον ως μισθός-Τι πρέπει να κάνη το
κράτος διά τους διδασκάλους ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων- Κατά τον επίσημον πίνακα του
Υπουργείου 36 κατηγορίαι δημοδιδασκάλων! Ας προσέξομεν τον δάσκαλον, αξίζει
καλλίτερας τύχης», στην: *Ακρόπολις*, αρ.φ. 34, 1.3.1929, σ. 3

Ανυπόγραφο άρθρο, «Καλλίτερα ξύλα απελέκητα παρά πελεκημένα
πτώματα-Η αθλιότης του ελληνικού σχολείου», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 44,
11.3.1929, σ.1-2

Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η νέα παράσταση μιας παλιάς
κωμωδίας», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 131, 9.6.1929, σ. 1

Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Μια μικρή προεισαγωγή», στην:
Ακρόπολις, αρ. φ. 132, 10.6.1929, σ.1-2

Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η σημερινή στιγμή», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 133, 11.6.1929, σ.1-2

Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η αφιλοσόφητη φιλοσοφία της ελληνικής παιδείας», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 134, 12.6.1929, σ.1-2

Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Το λαϊκό σχολείο που δεν δημιουργείται», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 135, 13.6.1929, σ. 1

Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Οι αγράμματοι που μένουν αγράμματοι», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 136, 14.6.1929, σ.1-2

Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Ο θρύλος των επαγγελματιών σχολών», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 137, 15.6.1929, σ. 1-2

Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Ο μονομερής κλασικισμός που θερειύει», στην: *Ακρόπολις*, αρ.φ. 138, 16.6.1929, σ. 3

Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Βιομηχανία προσοντούχων αγραμμάτων», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 139, 17.6.1929, σ. 1-2

Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Στη μοδίστρα, στον κουρέα και στο καζίνο», στην: *Ακρόπολις*, αρ.φ. 140, 18.6.1929, σ. 1-2

Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η μόρφωση των διδασκάλων», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 141, 19.6.1929, σ. 1-2

Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Η μετεκπαίδευση των δασκάλων», αρ. φ. 142, 20.6.1929, σ. 1-2

Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Ο επίλογος», αρ. φ. 143, 21.6.1929, σ. 1-2

Κ.Π., «Οι μαθηταί των Γυμνασίων θ' ασχολούνται κάθε απόγευμα εις τα σπορ-Από του 1931 καταργούνται τα απογευματινά μαθήματα-Το πρωί θα διατίθεται εις την ανάπτυξιν του πνεύματος και το απόγευμα εις την διάπλασιν του σώματος των μαθητών-Διά να αποκτήσωμεν νεολαίαν με σώματα γερά», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 590, 19.9.1930, σ. 3

Λαμπρίδη Ε., «Η μορφωμένες γυναίκες και τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια», αρ.φ. 148, 27.6.1929, σ. 1-2

Λαμπρίδη Ε., «Διατί ημείς αι μορφωμέναι Ελληνίδες δεν τα θέλομεν», στην: *Ακρόπολις*, αρ.φ. 149, 28.6.1929, σ.1-2

Λαμπρίδη Ε., «Η μορφωμένες Ελληνίδες για τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 150, 29.6.1929, σ. 5

Νόμος 4327, «Περί στοιχειώδους εκπαιδεύσεως», στην: Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τχ Α', αρ. φ. 309, 24.8.1929

Παπαγεωργίου Β., «Κάμετε σε κάθε σχολείο και ένα σχολικόν κήπον-Μόνον ο σχολικός κήπος θα χησιμέυση ως κολυμβήθρα Σιλώαμ γεωργικής μορφώσεως του αγροτικού λαού-Παντού όπου έγινεν έστω και από ιδιώτας, εθαυματούργησε-Μερικά εύγλωττα παραδείγματα», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 40, 16.2.1929, σ. 2

Παράσχος Κ., «Τα ελληνόπουλα απέκτησαν υγιεινά και... πολυτελή σχολεία-Μια επίσκεψις εις τα ανεγερθέντα κτίρια-Μικρά παλατάκια με λουτρά και αίθουσες συσσιτίου, όπου θα γευματίζουν όλοι οι μαθηταί-Γυμναστήρια και αίθουσαι διά παραστάσεις», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 726, 4.2.1931, σ. 3

Παράσχος Λ., «Σαράβαλα και μπουρδούμια είναι τα σημερινά μας σχολεία-Τα χάλια των σχολικών κτιρίων-τι ειμπορεί και τι σκοπεύει να κάνη το κράτος-Έχουμε ανάγκη από επτά χιλιάδας σχολεία-Πως θα κτισθούν», στην: *Ακρόπολις*, αρ. φ. 2, 28.1.1929, σ.5

4. Περιοδικά

Τ. Κατρώτσου - Λόντου, «Το ελληνικό γλωσσικό ζήτημα», στο *Επιστημονικό Βήμα του Δασκάλου*, τχ 3, (2004), σ. 40-56

Β. Βιβλιογραφία

Ανδρικόπουλος Γ., *Η δημοκρατία του μεσοπολέμου 1922-1936*, Αθήνα 1987

Από τη Σύνταξη, *Η καταστροφή της Σμύρνης και το ξερίζωμα του μικρασιατικού ελληνισμού*, στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 15, Αθήνα 1978, σ. 233-247

Βακαλόπουλος Α.Ε., *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005

Βεργόπουλος Κ., *Η ελληνική οικονομία από το 1926 ως το 1935*, στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 15 (1987), σ. 327-342

Βερέμης Α., «Η οικονομία από το 1923 ως το 1926», στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 15, Αθήνα 1978, σ. 301-303

Βουρνάς Τ., *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας: Από την έλευση του Βενιζέλου στην Ελλάδα (1909) ως την έκρηξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου (1940)*, Αθήνα 1997

Γιαννουλόπουλος Ι., «Η οικονομία από το 1919 ως το 1926», στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 15, Αθήνα 1978, σ. 296-301

Δεσποτόπουλος Α., *Η μικρασιατική καταστροφή*, στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 15, Αθήνα 1978, σ. 200-233

Δημαράς Α., «Εκπαίδευση 1913-1941», στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 15, Αθήνα 1978, σ. 489-494

Δρίτσα Μ., *Πρόσφυγες και εκβιομηχάνιση*, στο Ελευθέριος Βενιζέλος, Κοινωνία-Οικονομία-Πολιτική στην εποχή του, επιμ. Θ. Βερεμής, Αθήνα 1989

Καλαφάτη Ε., *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821-1929, Από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό*, Αθήνα 1988

Καραφύλλης Α., *Νεοελληνική εκπαίδευση: Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, Αθήνα 2002

Λεονταρίτης Γ., *Οικονομία και κοινωνία από το 1914 έως το 1918*, στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 15, Αθήνα 1978, σ. 74-85

Λέφας Χρ., *Ιστορία της εκπαιδύσεως*, Εν Αθήναις 1942

Μοσχόπουλος Γ.Ν., *Ιστορία του Νέου Ελληνικού Κράτους, Πολιτικές Προσεγγίσεις πρώτος τόμος 1832-1940*, Αθήνα 2005

Μπουζάκης Σ., *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση*, Αθήνα 2002

Μπουζάκης Σ., *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Αθήνα 2005

Οικονόμου Ν., *Η περίοδος από το Σεπτέμβριο του 1926 έως το Φεβρουάριο του 1935*, στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 15, Αθήνα 1987, σ. 304-326

Πατρώνης Β., *Ελληνική Οικονομική Ιστορία-Οικονομία, Κοινωνία και Κράτος στην Ελλάδα (18^{ος}-20^{ος} αιώνας)*, Αθήνα 2015

Περσιάνης Π., *Η εκπαιδευτική γνώση στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση της Ελλάδας (1833-1929)*, Αθήνα 2002

Σβολόπουλος Κ., *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδος*, στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 15, Αθήνα 1987, σ. 342-358

Φραγκουδάκη Α., *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι: άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα 1977

Παράρτημα

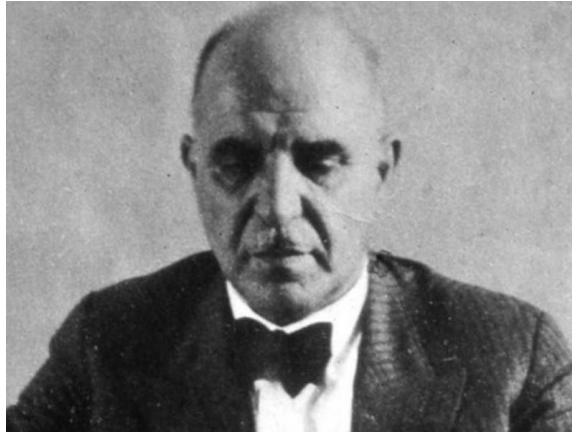

Εικόνα 1: Η κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου

Μ. Μπέλλα, «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929-1932», στην ιστοσελίδα: ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ, 16.6.2017, διαθέσιμο στο: <http://criticeduc.blogspot.com/2017/06/1929-1932.html>, ημερομηνία προσπέλασης 9.6.2021

Εικόνα2: Ο Πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος και ο Κωνσταντίνος Γόντικας
Μ. Μπέλλα, ό.π.

Εικόνα 3: Δημήτρης Γληνός

Ε. Ζούζουλα-Κ. Θεριανός, «Ο ριζοσπάστης δάσκαλος και παιδαγωγός Δημήτρης Γληνός», στην ιστοσελίδα: [alfavita](https://www.alfavita.gr/koinonia/296435_o-rizospastis-daskalos-kai-paidagogos-dimitris-glinos), 22.8.2019, διαθέσιμο στο: https://www.alfavita.gr/koinonia/296435_o-rizospastis-daskalos-kai-paidagogos-dimitris-glinos, ημερομηνία προσπέλασης 4.5.2021

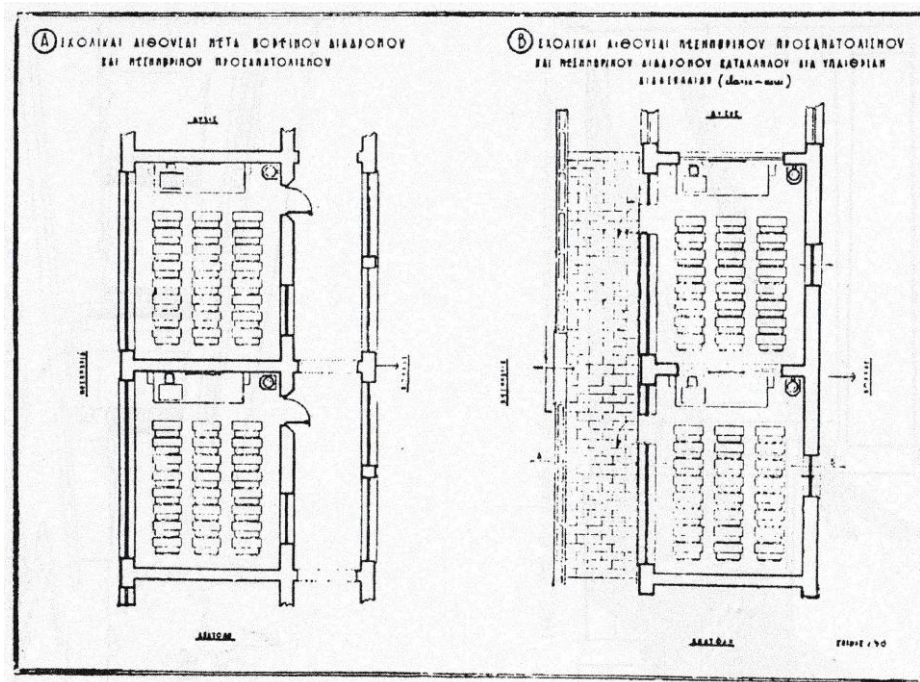

Εικόνα 4: Σχολική αίθουσα

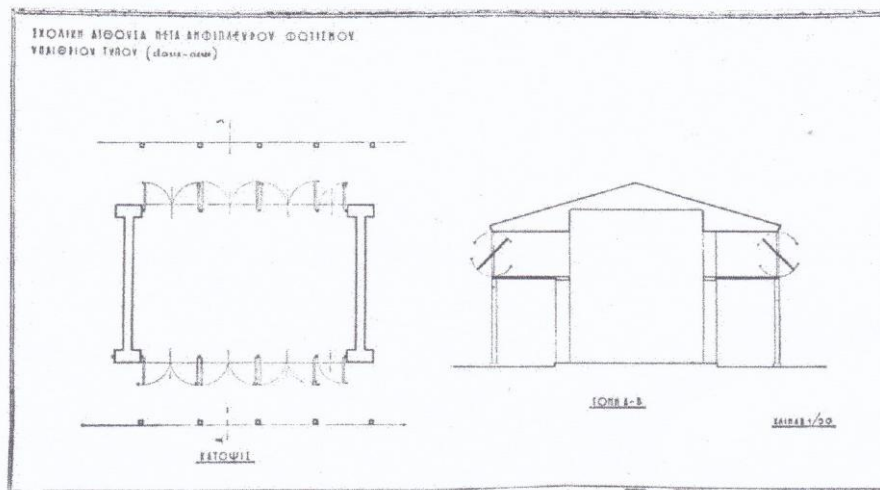
Σπ. Θ. Μήτσης, «Η δημόσια Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση στο Αρχοντοχώρι Αιτωλοακαρνανίας κατά την ύστερη βενιζελική περίοδο, 1928-1932, και ο Λευκαδίτης δάσκαλος Τιμολέων Μεσσήνης», στην ιστοσελίδα: [alfavita](https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/308310_i-ekpaideytiki-metarrythmisi-1929-1932-sto-dim-sholeio-arhontohoriou-zabitsas-me), 1.1.2020, διαθέσιμο στο: https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/308310_i-ekpaideytiki-metarrythmisi-1929-1932-sto-dim-sholeio-arhontohoriou-zabitsas-me, ημερομηνία προσπέλασης 9.6.2021

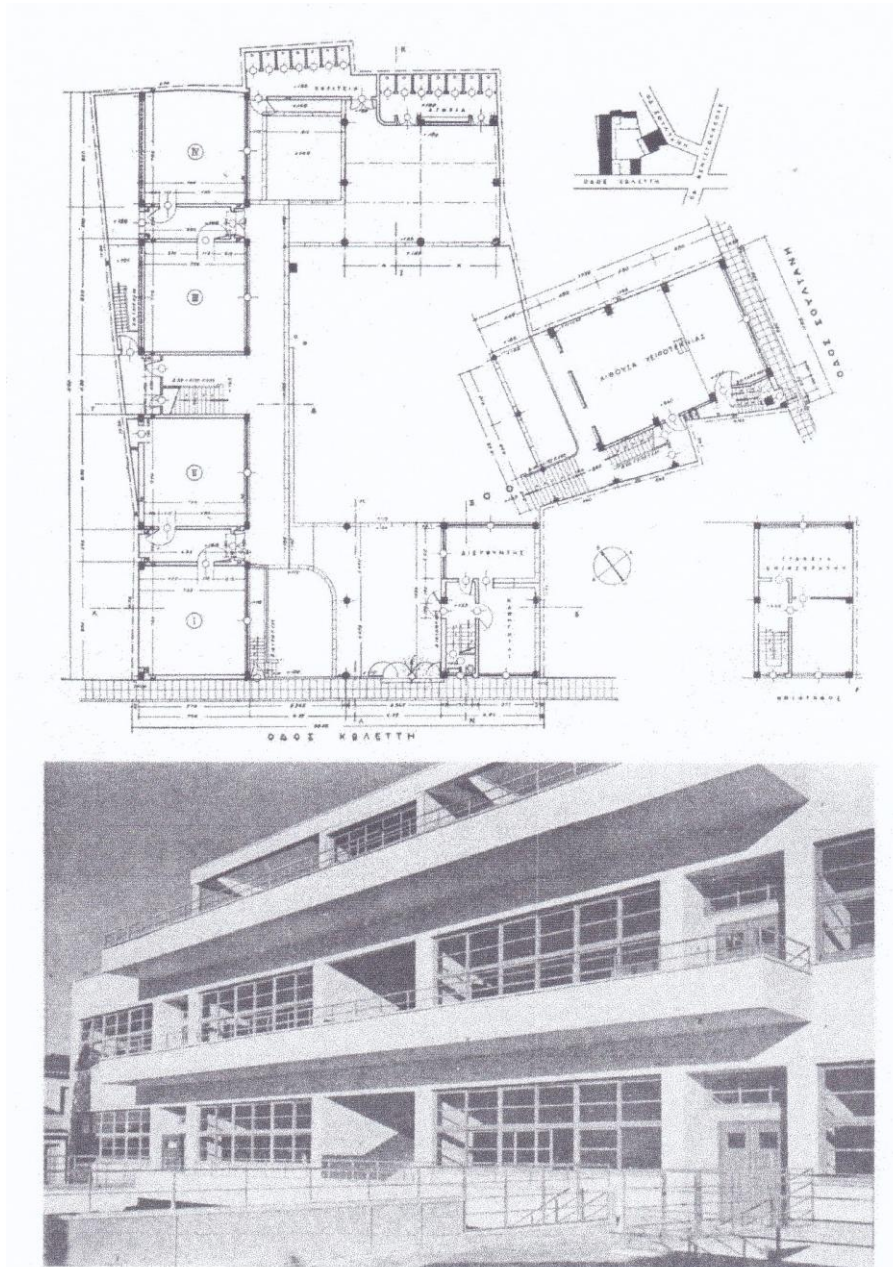
Εικόνα 5: 1^ο Δημοτικό σχολείο Σπάτων [1930-1932]
Μ. Μπέλλα, ό.π.

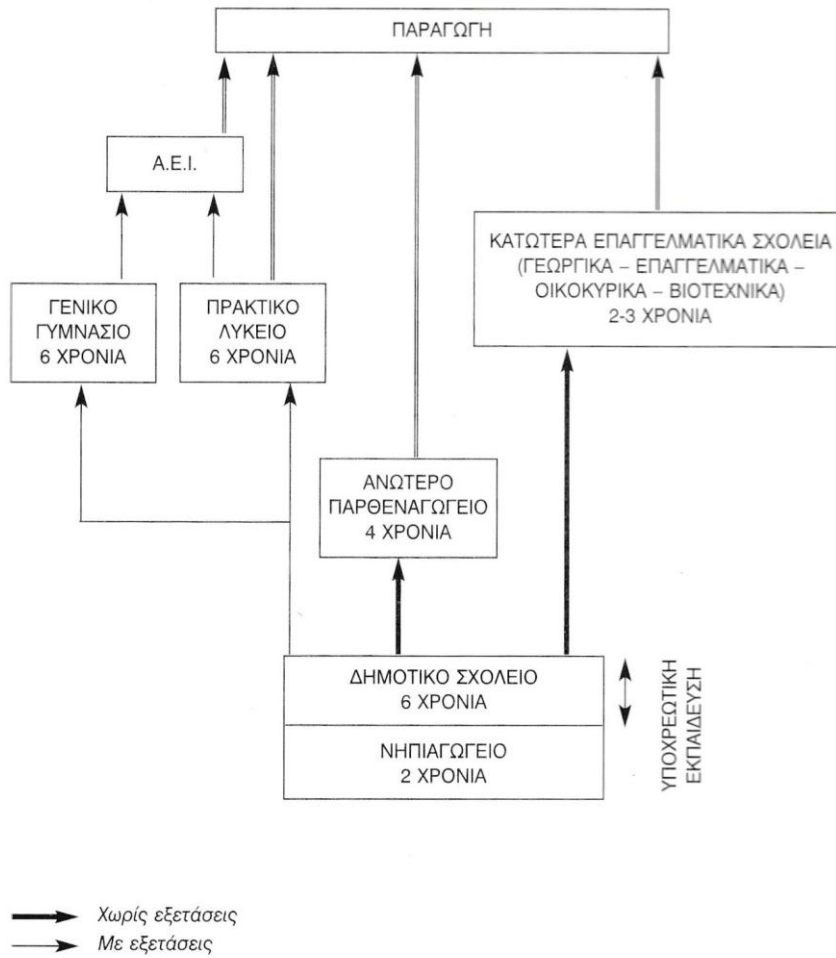
Εικόνα 6: Διάταξη και προσανατολισμός του διαδρόμου ως προς τις αίθουσες
 Ε. Καλαφάτη, *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821-1929, Από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό*, Αθήνα 1988, αρ. εικ. 99

Εικόνα 7: Κάτοψη αίθουσας για φωτισμό
 Ε. Καλαφάτη, *ό.π.*, αρ. εικ. 102

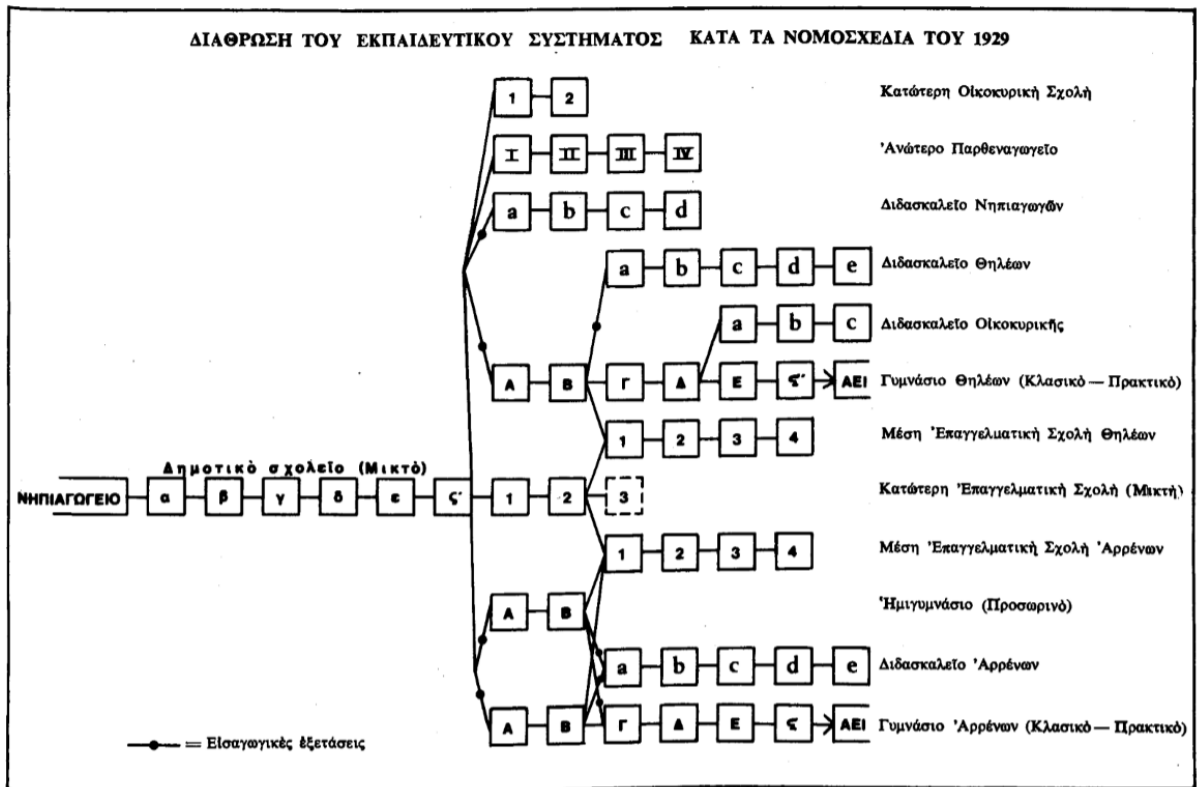

Εικόνα 8: Το Δημοτικό Σχολείο της οδού Κωλέττη στην Αθήνα
 Ε. Καλαφάτη, ό.π., αρ. εικ. 104

Εικόνα 9: Διάγραμμα εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης 1929

Σ. Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Αθήνα 2005, σ. 97

Εικόνα 10: Αναλυτικό διάγραμμα εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης 1929

A. Δημαράς, «Εκπαίδευση 1913-1941», στην: ΙΕΕ, τ. 15 (1978), σ. 493

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 21 ΙΟΥΝΙΟΥ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 21 ΙΟΥΝΙΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

Ο ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΜΠΕΝΑΚΗΣ, Ο ΜΕΓΑΣ ΕΛΛΗΝ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΟΣ, Ο ΕΘΝΙΚΟΣ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ, ΑΠΕΘΑΝΕ ΧΘΕΣ

ΝΟΜΑΡΧΑΙ

Μεγάλη — είναι και άδικη — συνήθεια υπάρχει...

ΤΟ ΤΡΑΓΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

ΠΩΣ ΑΠΑΝΤΑ Ο ΠΑΣΧΩΝ ΛΑΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟΝ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΥΠΑΡΧΕΙ ΚΡΙΣΙΣ- ΟΧΙ, ΙΣΧΥΡΙΣΘΗ Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ. ΝΑΙ, ΒΡΟΝΤΟΦΘΟΝΟΥΝ ΑΠΟ ΤΩΝ ΣΤΗΘΑΝ ΜΑΣ Ο ΔΟΥΛΟΜΕΝΟΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙ- Ο ΚΟΣΜΟΣ ΔΕΝ ΑΓΟΡΑΖΕΙ ΚΑΙ ΝΟΥΡΓΙΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΙ ΓΙΝΕΤΑΙ ΣΤΑ ΕΤΟΙΜΑ ΡΟΥΧΑ-ΑΠΡΑΞΙΑ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ- ΤΑ ΤΡΑΜΑΤΙΑ ΠΡΟΣ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΩΝΤΑΙ -ΕΙΣ ΤΑ ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΑ

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην άρχοντα του κ. Α. Γληνού...

Αλλά τίς τής καταστάσεως τής προσηλασμένης...

Τι σημασία τής λέξης...

Κρίση σημαίνει...

Επιλογος...

Αλλά τίς είναι ο σκοπός...

Οι νομοί...

Οι νομοί...

Οι νομοί...

Αλλά τίς είναι ο σκοπός...

Οι νομοί...

Οι νομοί...

Οι νομοί...

Αλλά τίς είναι ο σκοπός...

Οι νομοί...

Οι νομοί...

Οι νομοί...

Αλλά τίς είναι ο σκοπός...

Οι νομοί...

Οι νομοί...

Οι νομοί...

Εικόνα 11: Το φύλλο της εφημερίδας με το τελευταίο άρθρο του Δ. Γληνού Δ. Γληνός, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια-Ο επίλογος», σ. 1

Περίληψη

Η Ελλάδα ύστερα από αρκετά χρόνια πολέμου καλείται να αντιμετωπίσει τη νέα πραγματικότητα, εγκαταλείποντας τη Μεγάλη Ιδέα και επικεντρώνοντας την προσοχή της στο εσωτερικό της. Βρίσκεται σε δεινή οικονομική κατάσταση και η δομή της ελληνικής κοινωνίας έχει πλέον μεταβληθεί από την εγκατάσταση των προσφύγων. Υπό τις υπάρχουσες συνθήκες το ελληνικό κράτος προσπαθεί να εξασφαλίσει κοινωνική ισορροπία και οικονομική ανάπτυξη. Στην επίτευξή του συντελεί η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που προτείνεται από την κυβέρνηση. Όπως σε κάθε μεταρρύθμιση υπάρχουν αντιδράσεις, έτσι και σε αυτή. Ο Δ. Γληνός, η Ε. Λαμπρίδη και άλλοι δημοσιεύουν στην εφημερίδα Ακρόπολις τα άρθρα τους, κρίνοντας τη μεταρρυθμιστική πρόταση.